

BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ ARALIK 1982 24

FÜSTAV

Sahibi:
Ali Naki ÖNER

Genel Yayın Yönetmeni:
Varlık ÖZMENEK

Sorumlu Yazar İhsan MİLLİER
Cemil TURAN

Istanbul Temsilci:
Koray DÜSÜĞEN
Abdullah Hanlı Cd. 16/5
Taksim

İzmir Temsilci:
Tunc UYAL
2. Bayır Sok. Ülkeny İlahı
Kat: 8. Tel: 16 88 98

TAZİKA ADRESİ:
Sıhhi İstihal (Öğretmen)
Kat: 13, No: 1600
Kadıköy - Ankara

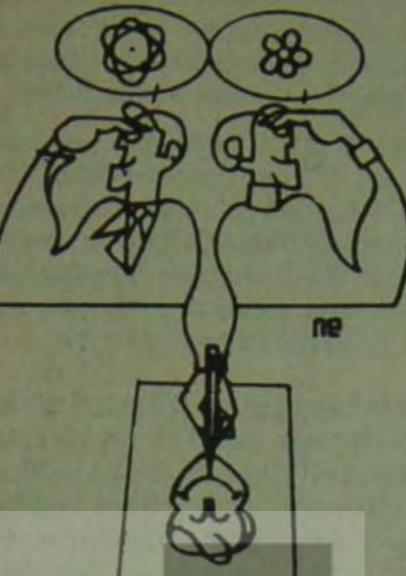
Posta Çek No: 12526 - 1

ABONE KOŞULLARI
Yurtiçi: Yıllık 1.000,- Alı-
nyık 500 TL; Yurtdışı: Yıllık
40 DM, Alinyık 20 DM

İLAN KOŞULLARI
Arka kapak: 50.000 TL(R)
24.000 (SB) / İç sayfalar:
Tam sayıda 22.500 TL, yarım
12.000, 1/4 sayıda 6.000 TL

Dizgi: ERAT / Film: Renk
Büro / Baskı: Daily News
Web Ofset / Kapak Baskı:
Pelin Ofset / Dağıtım: Örnek
Dağıtım - Gerçek Dağıtım

İKİNCİ YIL DOLARKEN	3 <i>Bilim ve Sanat</i>
BUGÜNÜN GERÇEĞİ VE DÜNÜN BELGE'Sİ	4 <i>Uluç GÜRKAN</i>
BİR DIŞ POLİTİKA MASALI	10 <i>Haluk GERGER</i>
AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ENDÜSTRİLEŞMESİ, SERBEST BÖLGELER VE SENDİKALAR	12 <i>Yıldırım KOÇ</i>
İKTİSAT POLİTİKASI ÜZERİNE DÜŞUNCeler	16 <i>Asaf Savaş AKAT</i>
HAYAT STANDARDI GÖSTERGELERİ	18 <i>Tunç TAYANÇ</i>
Ölümünün 150. Yılında GOETHE'DEN PAYIMIZA DÜŞENLER	20 <i>Sargut ŞÖLÇÜN</i>
ASYA-AFRİKA YAZARLAR BİRLİĞİ VE "LOTUS" ÖDÜLLERİ	26 <i>Aziz ÇALIŞLAR</i>
LATİN AMERİKA EDEBİYATI	30 <i>Ahmet TELLİ</i>
BÜYÜK BİR BARIŞ EMEKÇİSİ: ALVA MYRDAL	33 <i>Gürhan UÇKAN</i>
ULUSAL DEĞERLERİN EVRENSEL ÜRÜNE DÖNÜŞMESİ VE	36 <i>Cem İDİZ - Bülent ALANER</i>
ZOLTAN KODALY	
Şükran Kurdakul'la Söyleşi: TOPLUMCU GERÇEKÇİ	
BİR ŞAIRİN SON AŞAMASI	
GENCO ERKAL: "SEÇİCİ KURULLAR SANAT DIŞI ÇEVRELERDEN OLUŞMAMALIDIR"	38 <i>A. YASEMİN</i>
FOTOĞRAFİN İKİ BİLEŞENİ	40 <i>Bilim ve Sanat</i>
1947 SENDİKALARINA BAKIŞ	41 <i>Kemal CENGİZCAN</i>
"RESİMLİ OSMANLI TARİHİ" SATRANÇ	42 <i>Kemal SÜLKER</i>
KARİKATÜR	47 <i>Ayşegül YÜKSEL</i>
	50 <i>Emrehan HALICI</i>
	Mustafa OKAN

BİLİM
SANAT

İKİNCİ YIL DOLARKEN

B U sayısı ile ikinci yaşam dolduran Bilim ve Sanat geçen yıl ay-
nı ayda çıkan sayısında, "1. Yıl Dolarken" başlıklı sunuş yazısında şöy-
le diyor:

"... Derginin birinci yayım yılı, başarıları, eksiklikleri, katkıları ve hata-
ları ile geçmişin mali haline gelmiştir. Bilim ve Sanat'ın umudu, bu geçmiş yi-
lin, birinci sayıda belirlenen perspektif ile tutarlılık gösterebilmiş olmasıdır.
Daha açık bir ifade ile dergi, demokratik ve ilerici bir kültür görüşünün en ön-
de gelen sözcülerinden biri olma işlevini yerine getirmeye çalışmıştır. Kuşku-
suz geçmiş bir yıl içinde bu işi ne kadar başardığının en kesin ölçütü, okuyu-
cularının ve kamuoyunun değerlendirmesi olarak kabul edilir..."

Bu satırlara bugün eklenecek olan, iki yıllık bir sürenin deneyleri, biri-
kimleri ve elbette eksiklikleri ve bazen de hatalarıdır. İkinci yılını doldururken
Bilim ve Sanat, genel yayın ilke ve amaçlarının işliğinde ve okuyucularının pe-
kiştirdiği sorumluluk duygularıyla, değerlendirmeye ve eleştirilere daha çok ge-
reksinim duyduğunu duyurmak istemektedir. Zira Bilim ve Sanat, okuyucuları-
nın ve yazı ailesinin sağlığı ve adım adım geliştirdiği başarıdan payını ve
gücüünü gereğince edinmiştir. Bununla yetinemeyiz. Kaldı ki, söz konusu edile-
bilecek başarıların asıl sahibi, gerçekten okuyucudur. Sırrı dağıtım, tanıtım,
ilan ve reklam olağanlarına karşın, Bilim ve Sanat'ın ulaştığı tiraj ve izlenme
niteliği hiç kücümsenmeyecek ölçüderdedir. Okuyucu dergisine sahip olmuş,
izleme ve değerlendirmelerini dikey boyutlarda zenginleştirirken, dergisi ta-
nıtma çabasını da sürekli tutmuştur. Ancak bununla da yetinemeyiz. Türkiye'nin
toplumsal, bilimsel, kültürel birikimleri adına yetinemeyiz. Türkiye'nin
inanç ve güven duyduğumuz birikimleri, yanlarında, artan ve sürekli diri du-
yarlı ve sorumlulukları gerektirmektedir. Bir yılı aşkin bir zamandır ardardı-
na gelen kağıt zamlarını birlikte göğüsledik. Bilim ve Sanat, okuyucularının
eksilmeyen desteğiyle fiyatına zam yapmadı. Okuyucu, yeni abone ve okur-
kazanarak dergisinin fiyatını 100 lira düzeyinde tutmayı başardı. Geride bi-
raktığımız bir yıl içinde, örneğin gazete fiyatlarında meydana gelen artış oran-
ları, bu konuda yeterli bir kanıt oluşturmaktadır. Bunun için, bugün sürekli
abone sayısını yükseltmemiz gerekmektedir. Mevcut maliyet artışları ile ola-
zamları göğüslememiz ancak bu çaba ile mümkün olacaktır. Bunu başarama-
ğıza da inanıyoruz.

Zaman zaman yaptığımız gibi Bilim ve Sanat'ın bu sayısında geçmiş sa-
yılda işlenen özel ağırlıklı konuların devamı niteliğindeki bir çeşitliliği bu-
lacaksınız. Uluç Gürkan'ın "Bugünün Gerçeği"ni "Dünün Belgesi" ile yanyana
değerlendiren yazısı, bilim ve sanat alanlarına çok gerekli ve verimli bir tartış-
manın öğelerini sunacak niteliktedir. Bu arada geçen sayımızın sunuş yazısında
yer alan uluslararası alanlardaki başarı göstergelerine yeni ve övünülecek
başarılar eklenmiştir. Dergimiz yazarlarından Mahmut Dikerdem'e Dünya Ba-
riş Konseyi'nin "Salvador Allende Madalyası" ve Ataoğlu Behramoğlu'na Asya-
Afrika Yazarlar Birliği'nin "Lotus Edebiyat Ödülü" vermesini, bu anlam için-
de değerlendiriyor ve başarılarını kutluyoruz.

BUGÜNÜN GERÇEĞİ VE DÜNÜN BELGESİ...

Uluç GÜRKAN

I982 yılının ikinci yarısında, başında yer alan bazı haberlerin başlıklarını şöyle özetlenebilir:

— Türkiye-AET ilişkileri sertleşiyor...

— Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik ihracatta sınıra geldi...

— Türk - Amerikan işadamları toplantısı, geniş işbirliği olanakları olduğunu belirledi...

— Amerikalı uzmanlara göre, Türkiye Körfez savunmasında yer almaz...

— Türk yetkilileri, Türkiye'nin yükümlülüklerinin NATO Antlaşması ile sınırlı ve NATO savunma planlarının gereği çerçevesinde kalacağını açıkladılar...

Basında kimi büyük, kimi ufak, ancak birbirinden kopuk olarak yer alan bu haberlerin, aslında birarada değerlendirilmesi gerekiyor. Şöyle:

F. ALMANYA'DAN AMERİKA'YA...

1960'lı yıllara deigin, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde en önemli ülke Birleşik Amerika idi. Bu ilişkiler 1960'ların başında hızla gerilemeye başladı. Bugün için, gerek dış ticaret bakımından, gerekse Türkiye'deki yabancı sermayeli yatırımlar açısından Birleşik Amerika'nın kayda değer bir etkinliği olduğu söylenemez...

Birleşik Amerika'nın etkinliği azalırken, yerine Federal Almanya geçti. Bu ülke, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı haline geldiği gibi, Türkiye'ye en çok yatırım yapan ülke de oldu. Bu arada, OECD olarak bildiğimiz Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı bünyesinde örgütlenen yardım programlarının itici gücü de Federal Almanya idi. Bu ülkede çalışan işçileri de unutmamak gereklidir.

Türkiye ilişkilerinde Birleşik Amerika ile F. Almanya'nın böylesce yer değiştirmesi, kendi kendine gelişmiş bağımsız bir olgu sayılmaz. 1960'lı yıllar, batı ittifakı içinde genel olarak Avrupa'nın, özel olarak da F. Almanya'nın Birleşik Amerika'nın bazı sorumluluklarını üstlendikleri yıllardır.

Bugün ise, başta Federal Almanya olmak üzere Avrupa'nın Türkiye'ye ilgisinin azaldığını tanık olmaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri dış ticaret ilişkilerinde ve işgücü talebinde batılı ülkelerle göre ön sırayı almışlardır. Avrupa Türkiye'ye yardım programlarına katılmakta da nazlı davranmaktadır.

Türkiye'nin özel olarak Federal Almanya, genel olarak da Avrupa ile ilişkilerinde gözlenen gerileme, tipki geçmişteki hızlı gelişme gündeinde olduğu gibi kendi başına gelişen bir olgu değildir. Ne Avrupalı

ülkelerin ekonomilerinin içinde bulundukları güçlükler, ne de Türkiye üzerindeki demokrasi tartışması bu gerilemeyi yeterince açıklayamaz.

Gerilemenin temelinde, Avrupa'nın batı ittifakı çerçevesinde Ortadoğu'daki petrol bölgelerine yönelik yeni politikalarla ilgili ek sorumluluklar üstlenmekten kaçınmaları yatkınlardır. Bu sorumluluklar, Birleşik Amerika'ya bırakılmıştır.

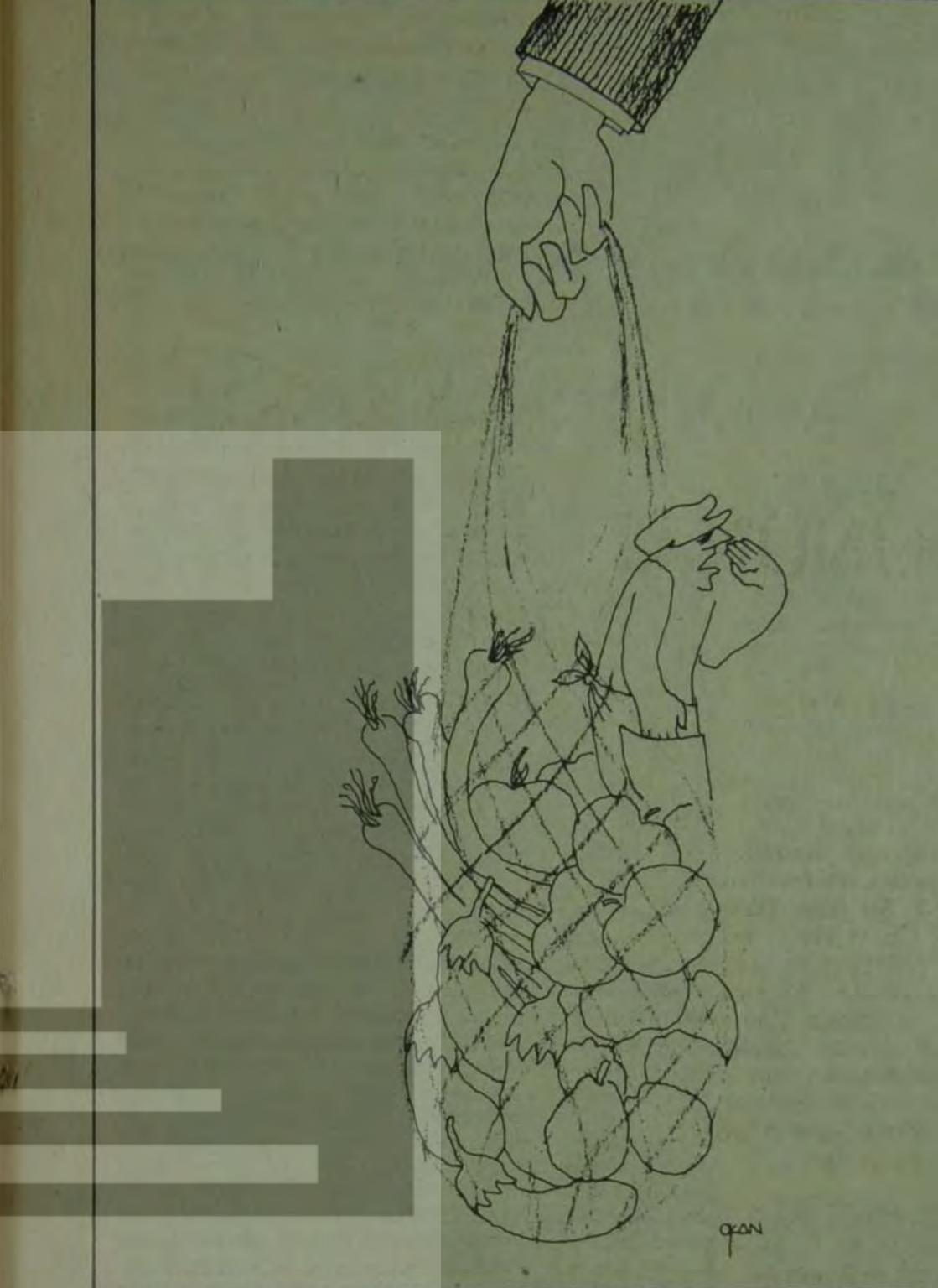
Ortadoğu petrol bölgeleri dikkate alındığında, stratejik önemi açıklik kazanan Türkiye'nin, bu gelişme doğrultusunda ekonomisini yeniden Birleşik Amerika'ya yöneltmesi doğaldır. Ekim ayı başında İstanbul'da yapılan Türk ve Amerikalı işadamları toplantısına gösterilen ilginin yüksekliği anlamsız değildir. Birbirini tanıma fırsatı yaratılan iki ülke işadamlarının gerek Türkiye içinde, gerekse üçüncü ülkelerdeki işbirliği, Ortadoğu politikaları doğrultusunda genişleyebilecektir...

SANAYİLEŞMEDEN TARIMA...

"Almanya'dan Amerika'ya" yönelik gelişme, beraberinde "sanayileşmeden tarima" geri dönüşü de getirmektedir. Bu konuda, yanlış bir anlamaya yol açmak için vurgulamak gerekiyor. Türkiye'nin Avrupa ile yakın ekonomik işbirliğine girdiği 1960 sonrası yılları, Türkiye'de sanayileşme alanında oldukça ciddi bir birimin yaratıldığı yıllardır. Ancak, bu birimin Avrupa'ya rağmen sağlandığının altın çizilmesi gerekdir. Yoksa Avrupa da her defasında Türkiye'nin önüne, tipki Birleşik Amerika ve uluslararası finansman örgütleri gibi "tarıma-kalınma" hayalini koymuştur.

AET ile ortaklık anlaşmasının yapıldığı yıllarda ün kazanan "Avrupa'nın sebze ve meyve bahçesi" sözcüğü bunun kanıtıdır. Aneak, bu hayale rağmen, kimi zaman bizim de "çarpık" olarak nitelendirdiğimiz sanayileşme hamlesi, Türkiye'yi sınırları batılı ülkelerce çizilmiş olan uluslararası işbirliğinin dışına taşıabilecek bir gelişmişlik düzeyine getirmiştir. Görülen, Avrupa Türkiye'yi yeterince kontrol edememiştir.

İşbirliği olanakları vaadeyen Amerikalı işadamlarının Türkiye'ye yönelik "Ortadoğu'nun ekmek sepetliği" ve "bakkallık, kasaplık" çağrıları ile uluslararası işbirliğinin sınırları arasında yakın bir bağ vardır. Örneğin, Türkiye'den bir grubun ci-

kip, dev F. Alman ve Hollanda firmaları arasında, önceden paylaşıldığı anlaştılar. NATO'nun Türkiye'de kuracağı çok kanallı haberleşme şebekesi ihalesini kazanabilmesinin önü alınmalıdır! Aynı şekilde, Türkiye bütün sanayinin kalbi olan motoru kendisi yapmaya kalkmamalıdır...

Görülen, Türkiye'nin bugün artık motoru yapma aşamasında olduğunu Hatta, kendi teknolojisini de üretebilecek düzeydedir. Bunu sağlayacak "mühendislik altyapısına" sahip bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı otomobil firmaları ayrılop gitseler, üretim sürdürilebilecektir.

Demiryolları için patentli olarak Eskisehir'de gerçekleştirilen cer-

sanayi temel etken olmaktadır. Bakın nasıl...

Türkiye'den müslüman ülkelerde yapılan ihracat 1963 yılında toplu toplu 6 milyon dolar iken, 1981 yılında 2,11 milyar dolara ulaşmıştır. 1982 yılının trendi 3 milyar dolar düzeyinin aşılacağı yönündedir. Böylece "sınır ulaşıldığı" söyleyen Müslüman pazarlar, Türkiye'nin toplam ihracatının içinde yüzde 50 oranını aşan bir pay alır duruma gelmektedir. Bu pazarlar ayrıca, Türkiye'nin ihracatında sanayi ürünlerinin geleneksel tarım ürünlerinin önüne geçmesine de yardımcı olmaktadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılan sanayi ürünleri ihracatı, 2 milyar dolara yaklaşan büyülükle Türkiye için önemli olmasına karşın, bu ülkelerin sanayi ürünlerini içinde önemlidir. Ancak hızla büyümektedir. 1979 yılında binde 8 olan payını Türkiye 1981 yılında yüzde 2,5'e çıkartabilmiştir. Müslüman ülkeler, giderek artan miktarda makine, dayanıklı tüketim malları, kimya sanayii ürünler, madeni eşya ve demir-çelik ürünler ile çimento ve camı Türkiye'den almaktadırlar.

YAKIŞITIRMA GELECEK...

Oysa, Türkiye'ye yakışırı sanai gelecek bu değildir. Ne yapıp yapıp Türkiye'yi sahip olduğu üretim güçlerinin gerisinde bir üretim yapısıyla yetinmeye inandırmak gereklidir. Dünya Bankası'nın Türkiye ekonomisini yeniden inşa için öğütlerle dolu ve şimdilik 1250 büyük boy sayfaya ulaşmış olan çalışmada öngörülen sanai gelecek şöyle açıklanıyor:

"Tarıma dayalı işlenmiş ürünler, orman ürünlerleri ve madencilik kayda değer bir potansiyel gösteriyor. Ayrica tekstil, konfeksiyon, deri ürünleri, mobilya, sihhi tesisat, cam, seramik ve kimya karşılaşırımlı ıstınlığından yararlanılacak alanlar...

"Uzun dönemde, yani 1990'dan sonra Türkiye, elektrik, elektronik, elektriksiz makine ve takım tezgahları sanayilerine girebilir. Ancak bu alanlarda ve Avrupa'da gelişen uluslararası iş bölümünün dışına taşınmak ve yalnızca parça, aksam, aksesuar yapımıyla yetinmel..."

Yan sayfalarda 1948 tarihli bir belge açıklanıyor. Belge, Türkiye'ye yönelik Amerikan yardımının sadece mantiğini ortaya koymuyor. Aynı zamanda, bu mantipta, aradan geçen 34 yılda hiçbir değişiklik olmadığını da gösteriyor...

Aşağıda sunduğumuz belge 21.6.1948'de "Resmi" bir nitelikte Türkiye'ye sunulmuş bir belgedir. İngilizce asıl olarak aynı tarihlerde Türkçe'ye çevriliş olana bu belgeyi aynen yayınlıyoruz.

1974 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Profesör Sayın Fehmi Yavuz tarafından:

dan dikkatlere çıkarılan bu belgeyi, "Tarım ve Sanayilesme" ve "Amerikan Yardımı" gibi konuların önem kazandığı bugünlere, sorunlara ışık tutucu önemi açısından yayınlamayı gerekli buluyoruz. (B.S.)

AMERİKAN YARDIMI HAKKINDA

Max Weston THORNBURG

Geçen ilkbaharda Amerika, Türkiye'ye askeri yardım vaadetmekle Truman Doktrininin Amerikan dış siyasetinde bir ihtilal yaptığı bedeni (kesim) idi. Bu münasebetle, hususla iş adamları için, ameli ehemmiyeti haiz bazı suallerin cevaplandırılmasız lazımdı.

Bu sorular meyanında dost yabancı milletlere yardım olarak verilen paranın manasızca israf edilmeyenin temini meselesi de vardır.

Siyasi hürriyetlerin idamesile çok yakından bağlı olduğuna Amerikalıların inanıldığı hususi teşebbüs -ki bu hususi teşebbüs sayesinde bugün başkalarile müstreken kullanmağa hazır olduğumuz servet meydana getirilmiştir - hakikaten kıymetli bir sistem oluşunu isbat etme fırsatı nasıl verilebilirdi? Bu suların cevabını Türkiye'de daha iyi verebileceğimizi zannediyoruz. Halen askeri gayeler için temin edilen yüz milyon dolara ilaveten, Türkiye, Amerika'dan yahut da Milletlerarası Bankadan birkaç yüz milyon daha isteyecekler. Bu talep harpten harap olarak çıkışmış milletlerin taleplerinden farklıdır. Zira Türkiye bu kredileri yardım ve kalkınma için ve fakat harp dolayısıyle yanda kalmış olan iktisadi inkişafına tekrar hiz vermek için isteyecektir.

Binanaleyh Türkiye'ye plase edeceğimiz para, harp masraflarını karşılamak için değil de, bir milletin yeni inkişafı uğruna masraf (harcanmış) olacaktır. Şu halde gayelerimizi mümkün olduğu kadar iş adamı zihniyetiyle tesbit edelim.

Türkiye Avrupanın stratejik şarkı kalesi ve yakın şarkın şimalı kalesi olmaktan daha fazla bir ehemmiyet arzedip, bu memleket Amerikan menfaatlerinin büyük bir önem arzettiği bir yerde bulunmaktadır. Türkiye Arap dünyası tarafından takip edilen İctimai ve İktisadi bir tecrübe sahibidir. Bana bir Arap: "İngiltere ve Amerika inkişaflarını takip etmek bizim kapasitemiz haricindedir. Fakat Türkiye'nin bugün yaptığıni biz yarın yapabiliriz" dedi. Diğer taraftan Türkiye bugün siyasi ve iktisadi bir aksa içindeydi. Atatürk tarafından bir Cumhuriyet idaresinin *iptidai bir esası* olarak kabul edilen tek parti sistemi şimdilik gittikçe kuvvet ve fikirlerinde gelişme kaydeden bir muhalefetle karşılaşmaktadır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün geçen Temmuz ayında Halk Partisi Liderliğinden ayrılmış Demokratik ananelere uygun olarak iki parti sistemini takviye etmek hususunda açığa bildirdiği karar, Hükümetin bundan sonra selahiyetini halktan alacağı hakkında bir garanti olmamakla beraber bu hususta ümitler vaadetmektedir. Fakat bu halk Hükümeti ne yapacaktır? Bunun iktisadi yürüyüşü ne ol-

caktır? Bir Amerikan müşahidi için bu *hayati ehemmiyeti haiz* bir sualdır. Zira dış bakımdan siyasi hürriyet, iki parti sistemi ile temin edilebilirse de, bu hürriyetin esası, Devletin iktisadi fonksiyonlarını genişletmeye devam etmesile de *kayıbolabiliyor*.

Görünüşte bugün Türkiye'de Komünist faaliyetini gösterir pek az emare mevcut olmakla beraber bu faaliyetin burada da bulunmadığını hüküm vermek doğru olmaz. Türkiye'nin tek ameli nami altında, Devletin iktisadi sahadaki faaliyetini *daha fazla genişletmek* memlekette Komünist idealine *hizmet* eder. Bir memlekette komünist fikirlerin yayılmasına, hiçbir şey, iş adamları, işçiler ve zürra (çiftçiler) üzerinde müessis bir kontrol hakim olan ve sanayi içersine alan büyük bir *siyasi bürokrasi* kadar yardım edemez. Eğer Türkiye'nin vaziyeti bu ise, o halde komünistler istikbale ümitle bakabilirler.

Şu anda Türk halkı, tarihinin herhangi bir annandan daha fazla bahse konu ettiğimiz bu iktisadi demokrasi meselesi üzerinde mesgul olmaktadır. Türkiye, tarihi zirai bir millet olarak başlamış ve bugün de esas itibarla aynı karakteri taşımaktadır. Yalnız 1923'den sonra Atatürk'in sahneye çıkmışla sanayileşmeye doğru yol almıştır. Devletin belli başlı istihsal vasıtaları üzerinde kontrolü icabettiren Devletçilik prensiplerinin ilham menbi dış memleketterin olmadığını *kabul etsek bile*, bu yolun saltanat zamanında kapitalistler ile memlekette ecnebi istismarına karşı bir *ammeye emniyeti* tedbirini olarak aldığı söylenebilir. Devletçilik, Atatürk tarafından hususi teşebbüsün mevcut olmadığı zamanlarda lüzumlu emtianın istihsal için kurulmuş bir Devlet Sanayii sistemi olarak düşünülmüştür. Hiç kimse bu sistemin mucip sebeplerinin yanlış olduğunu iddia edemez. Yalnız zaman geçtikçe bu sistem bütün iktisadi faaliyetlerin şekeiten *Hükümet tarafından ve fakat esasında parti tarafından kontrolü manasını ifade etmiştir*. On seneden fazla devam eden bir zamanban bu vaziyet neticesi olarak Türklerde, artık yeni kriterler ve değişen tekniklere şiddetli surette ihtiyaç hasil olduğunu anılmışlardır.

Amerikan yardımına bağlı şartları bu kadar ehemmiyetli kılan, işte bu dahili teşevvü (karışıklık) tür.

Türkiye'nin yeni bir istikameye doğru ilerlemesi için kapı tamamile açıktır. Maamafı bu yolu cihetini tayin etmeden evvel, Türkiye'de Devlet kartellerinin neler başardıklarını ve henüz nelere dokunmadıklarını tesbit etmek lazımdır.

Bu kartel sistemi halen faaliyyete bulunan yüz müessesesi ihtiya eder. Bunların senelik satış yekunu da takiben 1 milyar Türk lirası tutmaktadır.

Bu teşekkürlerin çoğu Ekonomi Bakanlığı kontrolü altındadır.

Yardımcı müesseseler vasıtasisle Sümerbank ve Etibank imalat ve yeraltı servetlerinin inşaf ile meşgul olmaktadır. Diğer bazı müesseseler, bütün yolcu ve yük nakliyatının çoğunu yapan deniz ticaret filosuna maliktir. Diğer bazıları da aynı zamanda sütlü madde istihsal eden ve satan şeker tröstleri işletmektedirler. Gümruk ve Tekel Bakanlığı eli altında da tütün, kibrıt, alkollü içkiler, kahve, çay, tuz ve buna mümasil (benzenyen) yüksek derecede gelir getiren maddelerde tamamile bir Devlet monopolü vardır.

Diger muhtelif Bakanlıklar da şarphaneler, orman revirleri, satış mağazaları ve Devlet Çiftlikleri işletmektedirler.

Sümerbank'ın en mühim Müessesesi Karabükteki Demir ve Çelik Fabrikalarıdır. Bu müessesesi 1939'da senede 150 bin metrik ton işlenmiş çelik istihsal edebilecek bir kapasiteyi göz önünde tutmak suretiyle bir İngiliz firması tarafından tesis edilmiştir. Bu müessesesi Türkiye'nin çelik darlığını bir dereceye kadar azaltmış ve harp içinde de bir bakımdan stratejik bir nefes alma payı vermişse de, iktisadi bir tesis olması bakımdan muazzam bir *muaffakiyetsizlik timsalıdır*. Demir madeni havzasından 600 mil mesafede bulunan ve kömür istihsal merkezi ile ihrac limanından uzak bulunan Karabük, en iktisadi şekilde işleyen bir çelik fabrikasının dahi aşamayaceği müşküllerle yüz yüze olup, bu fabrikanın istihsalatı fiat bakımından ithal edilen çelikle rekabete giremeyecektir.

Hususi sermayenin iştirak etmediği ve sadece Devlet parasile çalışan bir Devlet teşekkülünde hadneden fazla meşbu (dolu) ve kafi derecede teçhiz edilmemiş olan bir tek hattın bu tesisin istihsal kapasitesinin ancak bir cüz'ünü (parçasını) temin edebileceğini görememekten mütevelli işlenen hataya karşılık cezai bir müeyyide bahse konu olamaz. Bu tesisin müdafası *sadedinde* (fikir, girişim) birçok mütalaalar ileyi sürülmüş olmakla beraber bu Müessesesi iktisadi bir faaliyete askeri ve siyasi milahazaların karıştırılması kaçılmaz bir israf abidesi olarak durmaktadır.

Zonguldak'taki Devlet kömür faaliyetlerile, Etibank'ın işlettiği Müesseseler Türkiye'de çelik imalatı karakterize eden şartlı *ehliyetsizlik farikalarını* taşımaktadır.

Kömür havzası geniş olup malum olan ihtiyatla uzun ve müreffeh bir sanayiin esasını teşkil edebilecek hacimdir. Başka yedi milyon tona kadar kömür bidalette ecnebi şirketler tarafından olmak üzere uzun senelerden beri istihsal edilmektedir. Devlet, toprak üzerinde büyük tesisler kurmuş olmakla beraber bunların çoğu istihsal alaklı cinsinden değildir. Toprak altında onsekiz bin işçi iptidai vasıtalarla ve sadece fena diye tıvıf (nitelenen) edilecek şartlar altında çalışmaktadır. Senede 4 milyon tonun aşağısında olan kömür, o kadar yüksek bir maliyetle istihsal edilmektedir ki Devlet bütçesinden yardım mevzu bahs olmasa, kömürün halk ve sınai ihtiyaçlar için temin edilmesine imkan hasıl olamayacaktır. Modern teçhizat ve metodlarla istihsal artırılabilir ve maliyet fiati da düşürülebilir. Böylece kömür istihsalı dahilde ve hariçte talebe uyar bir şekilde artırılabilir. Senelerden beri bu ihtiyaç anlaşılmış ve kömür sanayiini kalkındırmak için Amerikan mütehassuslarının yardımını isteyen *mütereddit* bir plan hazırlanmıştır. Diğer taraftan siyasi icaplar, istihsalın sadece devamını istemektedir. Bu meselenin yegane hal çaresi olan *iktisadi icaplar* ise, Devletin yalnız bu sahadaki faaliyetine tatbik edil-

mekle değil diğer sahalardaki Devlet faaliyetlerine de uygulanmak suretile bir netice verebilir.

Devlet faaliyetinin üçüncü bir misali Adana civarındaki pamuk ipliği ve mensucat fabrikalarında görüner.

Buradaki fabrikalar iktisadi bakımdan nisbeten inşaf etmiş, bu sahaya nazaran Sümerbank'ın geç teşekkül etmesi hasebiyle hemen hemen yarıya Devlet ve hususi teşebbüs elindedir. Hususi fabrikalar mamullerinin tamamını Devlete satmak mecburiyetindendirler. Her fabrika için tesbit edilen fiat görünüşte iyi bir kár bırakmakta ise de, bu fiat fabrikaların hali hazır makina ve teçhizatını yenileme veya fabrikanın tevsi (genişletilmesi) için gerekli masrafları karşılayamamaktadır.

Bu sebeple ve Hükümet politikasının istikbalı hakkında *şüphei* dolayı imalatçı, imal kapasitesini genişletmemektedir. Hali hazır pamuklu maddeler imalini, istihlak ihtiyaçlarına nazaran az ve hususi fabrika sahipleri de imal kapasitelerini genişletmeyeceklerine göre Devlet halen yapmakta olduğu gibi kendi eliyle işletilen fabrikaların çoğaltılması lazımlığı iddia etmektedir. Böylece *sosyalizm de kendi kendine beslenmektedir*.

İnsan kendi kendine, gerekli fabrikaların hususi sahipler tarafından yapılmamasının niçin teşvik edildiğini ve böylece devletin bu maksatla kullandığı paraların niçin kısmen tamamlanmış olan ve hayatı öne mi haiz olan sulama şebekelerinin tamamlanmasına ve pamuğu Fabrikalara taşıyacak olan yolların inşasına sarfedmediği sularını sorabilir. Bu şekilde müstehlik fiyatından alım fiyat düşecek, imalatçıların geliri yükseltecek ve Devlet tarafından tatbik edilen yardım sisteminin terkedilmesile de, iktisaden kuvvetli olmayan teşkükler meydana çıkacaktır.

Yukarıdaki satırlarda ancak Devletin işlettiği birkaç müessesesi temas edilmiş olmakla beraber bunlar sistemin umumlu hakkında bir fikir vermektedir. Bunalar zekâları yüksek, tâhsilleri esaslı ve bir grup olarak Amerika'da kendi işlerini yapanlar kadar sınırlı faaliyetleri idare edebilecek kabiliyette insanlardır. Birer şahıs olarak bunlar yalnız tecrübe ve daha ehemmiyetli olan *rasyonel gayeler* bakımından noksandırlar.

Devletin, iktisadi faaliyet sisteme karşı en kat'ı tenkit, bu sistemin inkişafına rehberlik edecek hakiki iktisadi prensiplerden uzak olmasıdır.

Iktisadi tesisler, teknik ve inşaat bakımından iyi yapılmakta ve fakat nakliyat, elektrik kuvveti ve müştek maddelerin kullanılması gibi yardımcı hizmetler bakımından takviye edilmemektedir. Bu son bahsettiğimiz hizmetler hususi bir teşebbüsün gözünden bu lundurulması lazımgelen, aksi halde *iflasa müncər olacak* noktalardır.

Diger taraftan kısa görüşlü siyasi veya askeri düşüncelerin tesisi altında ağır sanayiin zamanından evvel inkişaf ettirilmesine çalışılması, hakikatle sınırlı inkişafın gerekli seviyeye yükselmesine mani olmuştur. Memleketin para ve kabiliyet bakımından büyük sanayii iktisaden ilerlemiş Garip Devletlerinde görülen en modern faaliyetlere benzer gösterişli tesislere hasredilmiştir.

Memleket menabiinin (kaynaklarının) pek az bir kısmı gösterisiz olan ve fakat müreffeh millî bir ekonomiin istinat etmesi icabeden esaslı ihtiyaçlara tâsis edilmiştir. Birgün Türkiye, çelik fabrikalarına, mazzam imalathanelere, cesim (önemli, büyük) yarı amme ve amme binalarına malik olacaktır. Şu kadar ki memleket yollara, sulama sistemlerine mektep ve amme sihhati servislerine ve inkişaf eden canlı bir ikti-

sadi hayatı malik olmadıkça, bu iktisadi abideler zayıf esaslar üzerinde kalmış olacaktır. Burada Amerikan iktisadi yardım programının tercih edilmesi lazım gelen belirli bir hedefini görmeğe başlıyoruz.

Türkiye'yi doyuran ve öküzle çekilen kara sapanla, İngilizlerin inşa ettiği muazzam Karabük Fabrikası arasındaki gedik çok büyütür.

Sulanmamış, gübrelenmiyen ve nakliyat için hemen hemen yolsuz olan Çukurova'dan Akdeniz sahilere kadar oküz arabalarına bağlı olan pamuk taraları ile yüksek bir iktisadi istihsal seviyesine malik olan Kayseri'deki mensucat fabrikaları arasındaki gedik hakikaten cesim (büyük)dir.

Zonguldak kömür havzasının yer üstünde mevcut mükemmel marangozhaneler, garajlar vesait farklı ile aynı havzanın yeraltı servetini işletmeye kullanılarak iptidai, mafraflı ve tehlikeli işletme şartları arasındaki gedik muazzamdır. Dış memleketlere tâhsile gönderilen Türk gençlerinin öğrendiği termik türbinler, supersonik'ler veya Katalitik kimya ile Türkiye'nin hali hazır iktisadi teşkilatının icap ettiirdiği basit fakat hayatı ehemmiyeti hâiz teknik problemler arasında derin bir uçurum vardır. Tamamen veya kısmen inşâf etmiş birçok müsesseeler, Türk iktisadi hayatının tahakkukunu istediği seviyeye ve bu seviyeye yükseltmesinin mümkün olduğunu gösterir münferit birer işaretir. Yalnız bu münferit tesislerin meydana getiriliş şeklinde kullanılan usul; bu tesisler arasında kalan büyük sahaları doldurmak ve böylece birbirine bağlı sağlam bir iktisadi bütne meydana getirmekte kullanılamaz.

Bu gedigi kapatmağa doğru ilk adım galip bir ihtimale Amerikan Teknik yardım ile Devlet tarafından atılabilir. Böyle bir adım hakikaten faydalı olacak amme tesisleri kurmağa başlamakla atılabilir.

Türk iktisadiyatının inşâfı için lüzumlu şartlardan biri, potansiyel istihsal sahalarını potansiyel istihlak sahalarına ve harici piyasalara ihraç limanlarına başlayacak olan basit ve fakat bütün iklim değişikliklerine tahammüllü olan bir yollar şebekesiidir. Türkiye'nin siyasi hudutları arasında yüz tane "küçük Türkiye'ler" vardır ki bunların herbiri diğerlerinden tecrit edilmiş olup herbirinin istihsalı, potansiyelinin üçte biri ile onda biri arasındadır. Türkiye'nin bu küçük Türkileri bir araya getirmediği takdirde azami istihsal kapasitesine varamayacağı bedîhi (kesin)dir. Bu yapılmadıkça milli servete bir surplus ilave edilmeyecek ve bu surplus'ı dayanan mahalli sanayii korumak mümkün olmayacak ve istihlakın muhtelif sahalarda artmasını sağlayacak ilave istîra (satın alma) kuvveti meydana getirilmeyecek ve aynı zamanda hayat seviyesinde gözde çarpar bir inşâf kaydedilemeyecektir.

Türkiye'de göze çarpan diğer bir noksandır, sulama şebekelerinin mevcut olmamasıdır. Potansiyel bakımından zengin olabilecek birçok muntakalar sulama imkânlığı hâsibile bu evsâfı bulamamaktadır. Böyle muntakaların bir çoğunda su mebzul olmakla beraber, suyu çiftçinin ayağına getirmek imkanları mevcut değildir. İctimai ve iktisadi bakımından Türkiye ile kabiliyeti olan dünyada pek az memleket vardır ki umumiyetle sihat seviyesi diye kabul edilen aşgari seviyeden daha düşük (aşağı) olabilse. Türkiye'de tipik bir şehir ve bilhassa tipik bir köy mahalli ekonomisi ne kadar iyi olursa olsun amme helâlâtından ve banyolarından ve tabii su menba olmadığı hallerde de içilecek sudan mahrumudur. Pâsiye ve bütün hastalıkların nakili olan kara sineklere, merkezi Hükümetin duvarlara astığı sihat afişleri haricinde hiçbir ehemmiyet verilmemektedir. Şimdiye kadar Türk Hükümeti böyle bir muhitin

Türkiye halkın meydana getirilecek diğer inşâflardan faydalansınsağlamak için, herseyden evvel bir el temizliğine ve dezenfekteye ihtiyaç vardır.

Henüz zirai Türkiye'de cehaletin nisbeti kabarık olmakla beraber Hükümet, halk eğitimi sahasında birçok şeyler başarmıştır. Yeni Türkiye'nin programında halk eğitimine ait kısmın bu işi tahakkukla tevcih edilmiş olanlara yüklediği mes'uliyet ilk başta başarılıması imkansız bir cesaret (büyüklik) arzediyor. Bu nünlâ beraber bu sahada çok fazla işler başarılı olmuştur. Bu sahaya aynı dikkat sarfedilmeye devam olunduğu takdirde, okur yazar nisbeti yükselecek ve programın müteakip sahalarının tahakkuku tesrih edilecektir.

Yukarıda kuş bakışı olarak gözden geçirdiğimiz bu mevzuat bize Türkiye'de şahsi teşebbüsün inşâfından evvel, Devletin başarmak mecburiyetinde olduğı işler hakkında bir fikir vermektir.

Kısaçaya yapılacak işler, yollar, sulama şebekeleri, amme sihhati tedbirleri ve binlerce köyün malik olmadığı mektepler açmaktadır. Bu işler halk için Devlet tarafından başarılı yapılması lazımgelen işler listesidir.

Devlet fabrikalarındaki işçiler için bedava mesken, giyecek ve yiyecek temini belki siyasi bir hal çaresi olabilir. Fakat Türkiye'nin karşılaştiği içtimai ve iktisadi meselelerin bir hal çaresi olamaz. Hür insanın bedava yemeğe ihtiyaçları olmamalıdır.

Türkiye tarafından tatbik edilecek bir amme tesisleri programı, halk arasında yeni iktisadi hayatın temelini teşkil edebilirse de bu kafi değildir. Emin esaslarla dayanarak inşâf eden bir zirai iktisâta paralel olarak bir taraftan tam bir zirai inşâf sağlamak diğer taraftan da bu inşâftan gerekli faydayı temin etmek için ziraatla beraber, inşâf eden hâif sanayinin gelişmesini şart koşar. İşte burada hususî teşebbüs meselesi karşımıza çıkmaktadır. Çiftçi, Hititlerden tevarüs (miras yoluyla geçme) ettiği bir demir çubuk yerine çelik bir sapana muhtaçtır. Yine çiftçinin mahsullerini istihsal ve nakletmek için basit fakat modern vasitalara ihtiyacı vardır. Bu basit vasitaların çoğu Türkiye'de imal edilebilir. Bazıları hariçten parça olarak ithal edilerek dahilde monte edilebilir.

Zirai istihsalin iptidai maddelerini ve fazla gıda istihsalını kıymetlendirmek için, zirai inşâfı hâif gida maddeleri sanayii takip edeceklerdir. Bu memlekette dünya piyasaları ile kolayca rekabet edebilecek meyve, sebze, et ve balık konserve fabrikaları kurulabilir. Türkiye bu maddeleri istihsal etmek için ideal bir memlekettir. Ve kendisi yarı aç kalmış bir kitânnâ merkezinde bulunmaktadır. İnşaat malzemeleri ve muhtelif yeni istihlak taleplerini karşılamak için diğer hâif sanayinin de kurulmasını iocabettirecektir.

Bu işler nasıl yapılacaktır: Amerikalıların bu işleri nasıl başaracakları hususunda şüphemiz yoktur. Amerikalılar, Türkiye'nin de aynı usulü başarıcağını ümit etmek isterler. Yani bu işlerin Devlet faaliyetinin genişletilmesile değil, fakat Türk halkın teşebbüsü ve kabiliyetile başarılı olmasını ister. Türkiye'nin kuvvet kaynağı Türklerdir. Bu geniş potansiyelden ferdi teşebbüsler ve ihtiyari iş kombinasyonları yolu ile istifade edilmesi keyfiyeti, Amerikalıların ferdi teşebbüslerine verdikleri mananın ta kendisidir. Türk'ün kendi kendine hâif sanayii kurmasında Amerika da muhtelif şeyle yapabilir. Bununla beraber herşeyden evvel Türkiye'nin ilk olarak yapması lazımlı gelen bir vazife vardır. Bu, yeni sanayinin kurulması için gerekli şerattır. Tahakkuk ettirilmesi vazifesi dir. Şimdiye kadar Türk Hükümeti böyle bir muhitin

hazırlanması için bir şey yapmış değildir. Yalnız Hükümet dairelerinin en büyüğü değil, iktisadi inşâfsta en büyük rolü oynayan İktisat Bakanlığından hususî teşebbüs problemleri ve potansiyelleri hakkında tetkikler yapmakla tâzif edilmiş (görevlendirilmiş) bir tek şahıs yoktur.

Millî sanayileşme fikrini gösteren ve birbirini takip eden beş senelik millî planlarda, 18 milyon Türk halkın birer ferd olarak memleketlerinin inşâfında pasif bir rôlenden daha fazla birşey yapmağa davet edildiklerini gösterir bir tek söz yoktur. Bilakis bu planlarla devlet, hususî teşebbüs "karışma" demektedir.

Bundan başka Hükümet yanlış ve sağlam olmayan bir vergi sistemini kabul etmiş ve keyfi fiat ve piyasa kontrolleri ile döviz kontrolleri vazgeçmiş ve Devlet faaliyeti için birçok istisnalar ve rüchanlar (üstünlük) temin eden ithalat ve ihracat lisansları sistemini kabul etmiştir. Bu, bir bürokrasinin meydana getirilmesinde kullanılacak bir usul olabilir. Fakat herhalde hususî teşebbüs lüzumlu şartları yaratamaz. Birçok Amerikalı için, bizim refahımızı temin eden prensipleri kabul etmeyecek beş senelik planları niçin destekleyeceğimiz hususî vazih (açık) değildir. Aynı şekilde hususî teşebbüsün yer almazı bir iktisadi inşâf programında, kendi hususî teşebbüslerile nasıl yardım edeceklerini anlayamamaktadır. Bununla beraber on seneyi mütecaviz bir zamanandan beri ilk defa olarak Türk Bakanları amme muvacehesinde, memleketin kalkınmasında hususî teşebbüsün de yer almasını istediklerini lan etmişlerdir. Eğer bu hakikatsa ve önumüzdeki Ekim ayında toplanacak Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilecek bir programsa, bu takdirde bizim yardım programımız yalnız Türklerin ihtiyaçlarına değil ve fakat Amerikan prensiplerinin istediklerine de uygun bir program olabilir.

Hâif sanayi için olduğu kadar ziraat ve amme tesisleri için de, Birleşik Amerika mütehassisler temin edebilir. Türkiye'nin teknik meselelerine gerekli hal tarzlarını bulabilecek mühendislerle malik bulunmak tâyiz. Yeni istihsal meydana getirecek istihsal maddelerine ve çoğalan istîra (satın alma) kuvvetinin doğruları istihlak talebini tammin edebilecek istihlak maddelerine malik bulunuyoruz. Birçok Cenubi Amerika memleketteri için yaptığımız gibi, lüzumlu anlaşmalar vasıtasisle Türk hususî teşebbüslerinin Dolar ihtiyaçlarını tammin etmek için gerekli mali menabie (kaynaklar) malik bulunuyoruz.

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası kredinin diğer bir menbadır.

Bizde aynı zamanda, Türkiye'de hususî teşebbüsün işleme tarzını gösterecek hususî sermaye ve tecrübe de mevcuttur.

Bu sermaye ve tecrübeümüz muhtelif faydalı şekiller alabilir. Mesela bize Türkiye, kabiliyetli teşebbüs idarecileri gönderir ve Türkler de bunlardan istifade eder. Diğer taraftan Türk teşebbüslerine ortaklık veya tesahüp (sahiplenme) şeklinde de tezahür edebilir.

140 milyon Amerikalının Amerika'yı meydana getirişlerinde ve hâlâ geliştirilmelerinde kullandığı vasitalar bunlardır. Biz bu vasitalara malik bulunuyoruz. Ve nasıl kullanacağımızı da biliyoruz. Eğer başkaları aynı neticeler istiyorlar ve bizim yardımımızı talep ediyorlarsa, programlarını müsterken tetkik edebilir ve programlarının ne şekil alabileceğini kararlaştırabiliriz.

Böyle bir tetkikin neticesinde yapılacak yardım muazzam bir nakdi ikraz olmasa dahi müreffeh bir Türkiye'nin inşâfına yardım edecktir. İşte bu esaslar dahilinde Amerika'nın dış iktisat politikası mana ifade edebilir.

Süphe yok ki, bu faaliyetlerimizle emperyalizm ve dolar diplomasisinin tenkitlerini üzerimize celbedeceğiz. Bununla beraber bizler ve diğer milletler bu gibi cumlelerle lazımgelen cevabı verme zamanının geldiği kanaatindadır. Şimdiye kadar temin edilebilecek iktisadi refahın en yüksek seviyesine Amerika'nın nasıl yetiştiğini göstermek, diğer milletler için de aynı seviyeyi teminde yardım etmek, her halde emperyalizm demek değildir. Yalnız bizim sistemimizi gösterme usulümüz en muvaffak şekilde olmalıdır.

Bugün belki dünyada hiçbir memleket Türkiye içerisinde kapalı bulunan potansiyel servetler bakımından ve bu servetlerin halkın hizmetine arzedilmesi bakımından daha müsait seraite malik bulunmamaktadır.

Bu neticeyi doğuran sebepler meyanında 19 milyon Türkün çalışkanlığı; cesareti ve karakteri müessir bir faktördür. Bununla beraber Cumhuriyetleri henüz gençtir. Ve daha birçok kararlar almak mecburiyetinde ederler. Bu kararlar almak Türkler ait birşeydir. Fakat bizim de alacağımız kararlar vardır. Bunlardan biri, bizden alınacak yardımın kullanılma şekliyle alakaldır. Türkiye'nin durumu bu noktanın ehemmiyetini artırmaktadır.

Eğer Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün son 12 Temmuz beyannamesi, tek parti diktatörlüğünün sonuna manasına gelir ve eğer Bakanların son zamanlarda hususî teşebbüs destekleyeceleri vaadleri yerine getirilirse ve eğer Türkiye bigden yardımını bu vaad ve beyanatların tatbikati ışığı altında isterse; o zaman yalnız sermayemizi değil fakat aynı zamanda hizmetlerimizi, ananelerimizi ve ideallerimizi plase edecek ve elden gitmesine müsaade edemeyeceğimiz bir plasman fırsatı temin etmiş olacağız.

21.6.1948

DÂVANISMA YANIŞLARI

İLHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL.)
PABLO NERUDA : ŞİİRLER / Türkçe : Enver Gökc (150 TL.)
FIKRET OTYAM : HU DOST (200 TL.)
AZİZ NESİN : SUCLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)
JÜLİDE GÜLZAR : İYİ AKŞAMALAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)
VEYSEL COLAK : ASKOLSUN (75 TL.)
ALİ CENGİZCAN : COCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)
MAHMUT T. ONGÖREN : SİNEMADA KADIN VE CİNSELLİK (200 TL.)
SARGUT SOLCUN : TARİH BİLİNCİ VE EDEBİYAT BİLİMLİ (275 TL.)
ABDULLAH AŞÇI : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)
AHMET SAY : İPEK HALİYA TERİS BİNEN KEDİ (150 TL.)
CENGİZ BEKTAS : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)
ALİ İNSAN MIHÇİ : İNSAN KİSMİ KİSMİ YER DAMAR DAMAR (150 TL.)
AHMET TELLİ : SU CÜRÜDÜ (125 TL.)

ŞAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT
OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)
AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)
SAADET TIMUR : BES GÜNÜN ÖÝKÜSÜ
HÜSEYİN ATABAŞ : BITMEYEN (100 TL.)
GÜRSEN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI
GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER
NUSRET KEMAL : OLUM CEMBERİ
DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ

Genel Dağıtım : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA.
Dayanışma Yayın Öretim Kooperatifli PK. 206 Kızılay - ANKARA.

BİR DIS POLİTİKA MASALI

Haluk GERGER

4 OCAK: Tahran'dan ulaşan haberlere göre, İran lideri Ayetullah Humeyni bir suikast sonucu öldürmüştür. İran'ın çeşitli kentlerinde sokak gösterileri düzenlenmektedir.

5 OCAK: İran hükümeti bir açıklama yaparak, Humeyni'nin ölümünden ABD'yi sorumlu tutmuş, halkı sükünete davet ederek, İslam devrinin korunacağını bildirmiştir. Hükümet, bu arada, süper güçlere elerini İran'dan çekmelerini bildirmiştir. TASS Ajansı da bir yorum yayımılayarak, suikast nedeniyle CIA'yı suçlamış, Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ile Başkan Reagan'ın basın sözcüsü suçlamaları reddederek, olayla ABD'nin bir ilgisi bulunmadığını açıklamışlardır.

6 OCAK: İran'da Humeyni'nin öldürülmesini protesto eden gruplar arasında yer yer çatışmalar çıkmaktadır. Solcular ve mücahitler ile İslamcı gruplar arasındaki çatışmanın akşam saatlerine doğru yoğunlaştiği haberleri verilmektedir.

7 OCAK: Irak'ın İran sınırında askeri hazırlıklara girişiği öne sürülenken, İran'da beş bakanın öldürülüdüğü, muhalif gruplarla hükümet yanlıları arasında şiddetli çarşışların meydana geldiği bildirilmektedir.

8 OCAK: Irak'ın İran'a yeniden saldıracağı yolunda haberler yoğunlaşıırken, "ana vatani korumak" amacıyla İran ordusundan bir grup subayın iktidarı ele geçirmek için harekete geçikleri, Cumhurbaşkanını öldürdükleri, ama darbe girişiminin başarısız olduğu öğrenilmiştir.

9 OCAK: Amerikan hükümeti bir açıklama yaparak, İran'da etkin bir iktidar odağının kalmadığını, Sovyetler Birliği'nin bu durumdan yararlanmaya çalışmasını ABD'nin kabul edemeyeğini bildirmiştir. TASS Ajansı ise, ABD'nin İran'a Acil Müdahale Birliği göndereceğini

olarak yetersiz kalacağını vurguladı. Başkan Reagan, İran topraklarının ve petrol kuyularının savunulabilmesi için dost ülkelerden "kolaylık" isteyeceğini açıkladı. Sovyet TASS Ajansı ise, Irak'ı ve öteki ülkeleri İran'a müdahale etmemeleri konusunda uyardı. Türk hükümetinin, Sovyet askerlerinin İran'ı terketmelerini ve konunun güvenlik konseyinde ele alınmasını istediği bildirdi. B. Alman Başbakanı İran'da bir Sovyet-Amerikan çatışmasının Avrupa'ya sıçramayacağını söyleyerek "Aksi Avrupa için bir felaket olur. Doğu ve Batı tüm Avrupalılar bunun bilincindedir" dedi. Başbakan ayrıca bunalımdan Sovyetleri sorumlu tuttu.

13 OCAK: TASS Ajansı, ABD'nin Türkiye'deki üslerini ve havalanlarını kullandığını öne sürdü ve Sovyet hükümetinin Türkiye'ye bir nota verdiğiğini açıkladı. Türk hükümeti bir açıklama yaparak, ABD'nin Türk topraklarını ya da Türkiye'deki üslerini kullanmasının söz konusu olmadığını ve Sovyet notasının reddedildiğini açıkladı.

14 OCAK: Amerikan uçakları İran'ın kuzeydoğuundaki Sovyet ikmal hatlarını bombaladı. Başkan Reagan bunun sayıca az Amerikan askerlerinin korunması için yapıldığını açıkladı ve Sovyet liderlerine ateşkes ve görüşme önerdi. Sovyetler Birliği Reagan'ın önerilerini reddetti.

15 OCAK: Sovyet Hükümeti, İran'daki Amerikan askerlerinin ikmal için kullandıkları gerekçesiyle Türkiye'nin doğusundaki bazı havalanlarını bombardabileceğini açıkladı. Türkiye bunun bir açık teçviv sayılacağını bildirerek, böyle bir durumda NATO'yu yardıma çağracağının açıkladı. ABD, İran'dan sonra Sovyetlerin şimdi de bir NATO üyesi olan Türkiye'ye saldırının hazırlıklar içinde olduğunu, bunun karşılıksız kalmayacağını açıkladı.

16 OCAK: Bir NATO üyesi olan Türkiye'nin çatışmalarda hedef olma olaslığının ortaya çıkması tüm Avrupa'da panik yarattı. NATO'nun Avrupalı üyeleri Türkiye'nin yanında olduklarını açıklarken, İran olaylarının Avrupa'da bir NATO-Varşova Paktı çatışmasına yol açmayıcağını umduklarını belirttiler. Batı Avrupalılar Sovyetleri uyararak Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetlere diplomatik baskı yapmaları çağrısında bulundular. Batı Alman Başbakanı Doğu Alman liderleriyle

görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Batı Avrupa'da genel hava, diplomatik, ekonomik ve askeri yardım açısından ABD ve Türkiye'nin desteklenmesi yönünde. Bununla birlikte çatışmaların Avrupa'ya sıçraması olasılığı büyük tedirginlik yaratıyor. Genel arzu, şayet önlenemezse, çatışmaların Türkiye ve İran'da sınırlanırması...

17 OCAK: Varşova Paktı üyeleri Sovyetler Birliği'ni desteklediklerini açıkladılar. Bununla birlikte Doğu Avrupa'da da, çatışmaların Avrupa'ya kaymasından endişe ediliyor. Doğu Alman resmi haber ajansı, Avrupa'da bir savaşın önlenmesi için Batı Alman Başbakanının görüşme önerisinin kabul edilebileceğinin, ortada NATO ile Varşova Paktı'ni karşı karşıya getirecek bir durumun bulunmadığını açıkladı.

18 OCAK: Reagan, Türkiye'ye karşı NATO'dan doğan yükümlülüklerini yerine getireceklerini açıkladı. Sovyetler Birliği Türkiye'yi yeniden suçladı... Türk hükümeti Sovyetleri Türkiye'ye karşı saldırgan tutumundan dolayı kinadı, Amerika ve NATO'dan askeri yardım istedi; Türkiye'nin bağımsızlığını sonuna kadar savunulacağını açıkladı... Hükümet genel seferberlik ilan etti...

19 OCAK: Türkiye ve İran üz-

rinde bir Sovyet-Amerikan çatışması olasılığı hızla artıyor. Tüm dünya öncelikle bu çatışmayı bölge ile sınırlı tutmaya çalışıyor... Batı Avrupa'da Amerika'nın, Doğu Avrupa'da ise Sovyetlerin liderliği tartışmasız bir kesinlik kazanmış durumda. Avrupalılar bir NATO-Varşova Paktı savaşının Avrupa'nın sonu olacağını hesaplıyor ve çatışmaların Avrupa'ya sıçramaması için Amerika ve Sovyetler Birliği'ne çağrıda bulunuyorlar... İran'da Sovyet ve Amerikan askerleri en gelişmiş silahlarla karşı karşıya geldiler. İran'da korkunç bir yıkım var... Türkiye'de gergin bir bekleyiş sürüyor... Ülke topraklarının İran olayları ve Acil Müdahale Birliği yüzünden Sovyet-Amerikan çatışmasına sahne olma olasılığı ürküntü veriyor...

20 OCAK: General Rogers Ankara'ya geldi, NATO'nun Türkiye'nin yanında olduğunu bildirdi. Türk Dışişleri Bakanı ise sorunun tüm NATO'yu kapsaması gerektiğini savunmak ve destek sağlamak üzere Avrupalı liderlerle görüşmek üzere Bonn'a gitti... Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ateşkes çağrısı yaptı... Başkan Reagan, Sovyet ilerlemesi durmadığı takdirde ABD'nin gerke seüller silah kullanabileceğini bildirerek Sovyetleri dünya barışını korumak için ateşkes yapma-

ya çağrıda. Andropov, Amerika'nın dünyayı ateşe atmasına izin vermemeyeklerini, sorunu barışçı yollarla çözmek istediklerini bildirdi...

21 OCAK: ...

* * *

Bazen gerçeklerin daha ürkütücü olabileceğini unutarak çocukların hep masallarla korkutan bir toplum. Böyle olunca, dış politika gelişmelerini masallaştırmak belki de gerçeklerin korkutuculuğunu topluma yansıtılabilmenin etkin bir yoldur. Yukarıdaki "masal"ın gerçeğe dönüştürmesi için masallardaki gibi yardımsever bir dev'e, ya da Hızzır Reis'e gerek yok. Ülkelerin yaşamalarında "mutlu son", ancak demokratik bir çerçeveye içinde, özgür tartışmaya sağlanmaktadır. Masalların korkutuculuğunun küçük çocukların yataklarında kalması gibi, dış politika oyunlarının acı sonuçlarının da başka yerlerdeki kapalı kapılar arasında kalmasının tek yolu ilkenin geleceğinin özgür halk iradesiyle belirlenmesidir. Demokratik yaşama geçmeye az bir süre kaldığı söylendiğine göre, herkesin uyanık olmasında, demokrasiye geçişte olduğu gibi sonsuz yararlar vardır. Çünkü, dış politikada demokrasının erdemini kanıtlamaya gerek duyulmacak kadar açıkta.

savaş yayınları

CHARLES BRENNER

PSİKANALİZİN TEMELLERİ

Cev: Yusuf - İşık SAVAŞIR
(Basılıyor)

C. ERDOST - K. BORATAV - T. BERKSOY
B. KURUÇ - O. TÜREL - E. TÜRKCAN
IMF, İSTİKRAR POLİTİKALARI VE
TÜRKİYE

CEVDET ERDOST

SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞMASI
VE TEKNOLOJİ TRANSFERİ

KORKUT BORATAV

SOSYALİST PLANLAMADA GELİŞMELER

ORHAN KURMUŞ

EMPERYALİZMIN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

KORKUT BORATAV

TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK

HUGUES PORTELLI
CRAMSCI VE TARİHSEL BLOK

Cev: Kenan SOMER

N. BOBBIO - J. TEXIER
GRAMSCI VE SİVİL TOPLUM

Cev: Arda İPEK - Kenan SOMER

ORHAN KURMUŞ

Bir Bilim Olarak

İKTİSAT TARİHİNİN DOĞuşU

C. BETTELHEIM

NAZİZM DÖNEMİNDE

ALMAN EKONOMİSİ

Cev: Kenan SOMER

Zafer Çarşısı No: 14 Yenişehir/ANKARA

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN ENDÜSTRİLEŞMESİ, SERBEST BÖLGELER VE SENDİKALAR

Yıldırım KOÇ

AZGELİŞMİŞ ülkelerde 1970'li yıllarda giderek yaygınlichkeit kazanan bir olgu "serbest bölgeler" denilen üretim merkezleridir. Anımsanacağı gibi, bu konu 1976 yılında da Türkiye'de gündemeydi. 1982 yılında yeniden güncellik kazandı.

Serbest bölgeler nedir? Kapitalizmin gelişim sürecinde istisna ve rast gele olgular midir, yoksa teknolojik gelişmenin, uluslararası düzeyde sermaye biriminin ve ekonomik bunalımın uluslararası işbölümünde doğduğu yeni ürünler midir? Eğer ikinci seçenek geçerli ise, bu olguların azgelişmiş ülkelerdeki işçi hareketi ve sendikalar yönünden sonuçları ne olacaktır?

Serbest bölge, ülkenin gümrük duvarları dışında, ithalat-ihracat, kambiyo, idare ve çalışma mevzuatları açısından ülkenin genel yapısından ayrı sınırları olan bir toprak parçasıdır. Serbest bölgeler, serbest ticaret merkezleri olarak uzun süredir mevcuttur. Ancak serbest bölgelerin endüstriyel üretim merkezleri biçiminde işlev kazanmaları 1965 yılında ve özellikle de 1970 sonrasında.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ENDÜSTRİLEŞMESİ

Azgelişmiş ülkelerde endüstrileşme çabaları iki siyasa üzerinde tartışmalara yol açtı.

Birinci siyasa, ithalat aracılığıyla sağlanan endüstri ürünlerinin ülke içinde kurulacak fabrikalarda üretil-

uluslararası kuruluşların öngördükleri siyasa değişikliklerinin işçi hareketi ve sendikalar üzerindeki etkileridir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge sistemi çıktı. Bu çöküş ya ulusal kurtuluş hareketleri sonucunda gerçekten siyasal bağımsızlığı sağlayıcı doğrultuda, ya da eski sömürgeçilerin yeni sömürgelere dönüştürülmesi biçiminde oldu. Devletin oluşmasıyla gümruk duvarları önem kazandı. Eski sömürgeçiler yeni ve geniş pazarlar oluşturdu. Bu pazarlara ulaşabilmek, bu ülkelerde yatırımları da zorunu kaldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm, belirli kısa dönemlerde bunalıma girse bile, 1970'lere kadar oldukça uzun bir refah dönemi yaşadı. Üretici güçlerde, bilimsel ve teknolojik devrim ya da III. endüstri devrimi diye adlandırılabilir bir sırçama gerçekleştirildi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde "refah devleti" şeklinde formüle edilen ve işgicinin yeniden üretim maliyetlerini hızla artıran gelişmeler oldu. Ancak uluslararası düzeyde genişleyen pazarlar, maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılmasında bir sorun çıkartmadı. Üretilen mallar istenilen tekelci fiyatlardan satılabilir. Ancak enflasyon (bunalım dönemlerinde bile) kapitalizmin yapısal bir hastalığı haline dönüştü.

Bu dönemde çokuluğu tekellerin merkezleri dışındaki yatırımlarında ana dörtü pazar olanaklarının genişletilmesiydi. Bu durum, bazı empirik çalışmalarla da doğrulanmaktadır.

Tokyo Bankası (The Bank of Tokyo) tarafından 1973 yılında merkezleri ABD'de bulunan çokuluğu tekeller üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, bu şirketlerin yabancı ülkelerde yatırım yapmalarına neden olan etkenler sorulduğunda alınan yanıtlar şu şekildedir:

Yeni pazar açmak	% 48
Kâr farklılıklarından yararlanmak	20
İthalat kısıtlamalarını aşmak	16
Ham ve yarımalum madde sağlamak	13
Rekabette avantajlı dur. geçmek	10
Ücret farklılarından yararlanmak	6
Diger	3

(The Bank of Tokyo, Setting Up Enterprises in Japan, 1973, s. 320)

Yukarıdaki verilere göre, şirketlerin yüzde 48'i için yeni pazarlar açmak, yüzde 16'sı için ithalat kısıtlamaları önemlidir. Bazı şirketler

genel yapı azgelişmiş ülkelerde ithal ikamesi siyasa üzerine yol açmaktadır. İzleneceği gibi, yatırımlarda ücret farklılığının önemli rol oynadığı şirketlerin oranı sadece yüzde 6'dır. Yeni pazar açmak, ithalat kısıtlamaları ve rekabet başlığı altında ele alınanlar ise pazar sorundan başka bir şey değildir. Kâr farklılıklar ise, pazar ve işgücü maliyet ayrimi açısından belirsizdir.

Oregon Üniversitesi tarafından 1959 yılında 72 ABD şirketi üzerinde yapılan bir araştırmada, yabancı ülkelerde yatırım yapmanın onde gelen nedeni olarak şu gereklilikler belirtildi:

(Şirket)	
Yüksek kârdan yararlanmak	20
Pazarın genişletilmesi	19
Milliyetçilik ve ithalat kısıtlamalarını aşmak	14
Hammaddede sağlamak	12
Ücretlerdeki farklık nedoluyle düşük maliyet yararlanmak	7
Yatırımları yaptığı ülkenin ithalat için yeterli dolarının olmaması sorunu çözmek	4
Müşterilerle daha sık ilişkiler kurmak	4
Yerel dağıtımcılar yetersiz olmasına çözüm aramak	3
Malin dış talebe göre değiştirmesi gereği	3
Patentlerin korunmasını sağlamak	2
Digerleri	9

R. Mikesell, U.S. Private and Government Investment Abroad, 1962, s. 89

Bu çalışma da, yabancı ülkelerdeki yatırımlarda pazar sorununun ne kadar ön planda olduğunu sergilemektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çokuluşlu şirketlerin yatırımlarının artması konusunda Amerikalı bir ekonomistin görüşü de pazar sorunun önemini vurgulamaktadır:

"İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra endüstrinin uluslararası düzeyde büyük yayılımı pazarlar, alım gücü olan insanlar peşinde olmuştur. Hammaddede değil, müşteriler çekmiştir ve bunlara ulaşmanın genellikle en emin yolu yöresel üretimdir. Bu durum bir tarafından politik olarak bağımsız ülke sayısının artmasına -ki bu gümruk, kota ve benzeri ticaret engellerinin sayısını artırılmıştır-, bir tarafından malların, yedek parçaların, hizmet ve benzerlerinin yöresel olarak paketlenme ve etiketlenme gereğinden doğmuştur." (H. Martyn, International Business: Principles and Problems, 1964, s. 17)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu

çeside olarak kullanıldı. Bu gelişmeler, genellikle tekeli işletmelerdeki işçilerin sendikalaşlığı ve gerçek ücretlerini önemli ölçüde artırdılar bir işçi hareketi doğurdu. Örgütlenme, toplu sözleşme bağtlama ve grev hakları, işçilerin bunlar uğruna yoğun bir mücadele vermesine gerek kalmaksızın çalışma mevzuatına alındı. Azgelişmiş ülkelerde sisteme bütünlükle bir sendikal hareket genellikle yukarıdan aşağıya gelişti. Sendikalar, bir taraftan zorunlu ödeni atılan ve diğer taraftan toplu sözleşmelerin çıktıığı bir makine biçiminde gelişti. İşverenlere, üye ödenitlerinin işçi ücretlerinden kesip sendikaya iletme yükümlülüğü de (check-off) getirilerek, sendikaların parasal olarak güçlendirilmesine çalışıldı.

EKONOMİK BUNALIM VE YENİ ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜ

1960'ların sonlarına doğru bazı gelişmeler oldu ve bu gelişmeler 1970'lerde ağırlık kazandı.

"Refah devleti" gelişmiş kapitalist ülkelerde toplumsal çelişkileri yuması, ancak işgücünün yeniden üretim maliyetlerini de hızla artırdı. Bu konunun önemi, salt işçi ücretleri ya da işgücünün işverene doğrudan maliyetinin ötesinde, işgücünün yeniden üretimde devletin katkıları da hesaba katıldığında anlaşılmaktadır. İşgücünün yeniden üretimdeki maliyet artışı, gelişmiş kapitalist ülkelerde enflasyonun önemli nedenlerinden birini oluşturmaya başladı.

Bilimsel ve teknolojik gelişme, çok sayıda malin üretiminde birçok aşamanın 10-15 gün ya da birkaç ay gibi kısa sürelerde eğitilebilir ya-n-nitelikli emekle gerçekleştirilebilmesini olanaklı kıldı. Ayrıca ithal ikameci endüstrileşme sürecinde azgelişmiş ülkelerde oldukça nitelikli bir işgücü de oluşmuştur. Bu durumda, bazı malların bu yarı-nitelikli ucuz işgücüyle üretilmesi olanağlıydı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yüksek işgücü maliyeti ve enflasyonda işgücü maliyetindeki artışın payı, azgelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücünün uluslararası pazarlar için önemini artırdı.

1960'lı ve 1970'li yıllarda iletişim ve ulaştırma-taşma teknolojisindeki gelişmeler ve bilgisayarların geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaşması, üretim sürecinin çeşitlili-

ülkelerdeki üretim birimleri arasında paylaşılmamasını olanaklı kıldı. Uluslararası düzeyde sermaye birikimininvardığıyeni düzey, 1970'lerde yaşanan ekonomik bunalım, üretim miktarındaki artış ve tüm dünyanının artık tam anlamıyla pazarlaşması, daha önce ele alınan gelişmelerle, azgelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücü kaynaklarının uluslararası düzeyde önem kazanmasına yol açtı.

Bu gelişmeler, çokuluslu tekellerin geçmişte ağırlıkla pazar açısından değerlendirdikleri azgelişmiş ülkelerde artık ağırlıkla ucuz işgücü kaynağı olarak yaklaşmalarına neden oldu.

Azgelişmiş ülkelerde 1950'li ve 1960'lı yıllarda yaygın olarak uygulanan ithal ikameci endüstrileşme siyasası, ülke içinde verimsiz ve edilgen bir üretim örgütlenmesine yol açmanın yanı sıra, ana girdi ve makine-teçhizat açısından ithalata daha da bağımlı bir yapı doğurdu. Ancak ithalat gereksinimi artarken, ülkenin ihracatında önemli artışlar gennelikle görülmeyecektir. Petrol üreticileri dışında azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunun ihrac ettiği hamadde ve tarım ürünlerine uluslararası piyasalarındaki talep ve bu malların fiyatları aynı hızda artmadı. Bu durumda bu ülkelerin ihracatları ithalatlarını karşılayamamaya başladı. Bu açık, ya dış borçla, ya yabancı sermaye yatırımlarıyla, ya da yurt dışında çalışmaya gidenlerin gönderdikleri veya turistlerin getirdiği dövizle kapatılmaya çalışıldı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde ekonomik bunalım ortaya çıkmadığı sürece bu cari hesaplar açıktır. Dış borçlar büyük miktarlara ulaştı. Ancak ABD, dolanın gücünü koruyabilmek amacıyla 1960'lı yılların ikinci yılında dış yardımında kısıtlı yapmaya başlayınca, özellikle bazı azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunları hızla büydü.

Genel ekonomik bunalımla birlikte dış borçlarda da kısıtlı günde me geldiğinde, azgelişmiş ülkeler hiç olmazsa bir miktar yeni borç alabilmek veya ödenmesi gereken ana para ve faizlerin ertelenmesini sağlamak için, uluslararası finans kuruluşlarının ihracata dönük endüstrileşme siyasasını yaşama geçirmeye çalışılar. Ihracata yönelik endüstrileşmeyle hem içinde bulundukları borç tuzağında yaşamalarını sürdüribileceklerini, hem de ödemeler dengesi açıktır sorunlarına çözüm bulabileceklerini umuyorlardı.

IHRACATA DÖNÜK ENDÜSTRİLEŞME

1967 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü (UNIDO), azgelişmiş ülkelerde ihracata dönük endüstrileşme siyalarının benimsenmesi ve serbest bölgelerin oluşturulması doğrultusunda yoğun bir çabaya girdi. 1960'larda uluslararası finans kuruluşlarının azgelişmiş ülkelerde yaygın olarak teşvik edilen organize sanayi bölgeleri de 1970'lerde yavaş yavaş unutuldu, geri plana itildi.

Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü'nün (UNIDO) sekretaryası tarafından hazırlanan ve 1967 yılında Atina'da düzenlenen Endüstriyel Gelişme Uluslararası Sempozyumunda sunulan tebliğlerden birinde, ithal ikameci endüstrileşme siyasası şu şekilde değerlendiriliyor:

"*Ithal ikamesi siyaları aracılığıyla birçok ülkede endüstrileşmede önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Ancak ithal ikamesine sürekli olarak devam edilemez ve ithal ikamesi her zaman başarılı olamaz. Bazı ülkelerde bir bütün olarak ele alındığında sonuçları umut kurucu olmuştur. Bazi ülkelerde de bu sınıra yaklaşıldığı veya yaklaşımakta olduğu düşünülmektedir; ithal ikamesi, endüstriyel büyümeye için giderek daha az etken bir dörtüncü güç olmaktadır.*

"*Ithal ikamesi uygulamanın normal yöntemi, ithal edilen imalat sanayi ürünlerine karşı koruyucu önləmlər almaktır. Bu önləmlər, ülke içindeki beşək endüstrilər rekabet edebiləcək bir duruma geldiğinde kələdiriləcəktir. Ancak bu uygulamanın yapıldığı ülkelerin çoğunda bu ikinci aşamaya həcib zaman ulaşmamışdır ve dar ulusal pazarları korumak için konulan yüksək gümrukler ekonomik olmayan küçük işletmələri teşvik eder, çağdaş teknikler uygulama özəndircicilərini zayıflatır ve üretkenliğin artışı hızını azaltır.*

"Ayrıca, sürekli büyümeye eşlik eden döviz sıkıntısı, umulduğundan çok daha önemli bir sorun oluşturur. Ithal ikamesi, ödemeler dengesi sorunlarını otomatik olarak kaldırır. Ithal gereksinimlerindeki doğrudan ve dolaylı artışlarla birlikte bu sorunları artırdı. İlk başlarda geçici ve aşılacak bir engel gibi gözüken şey, giderek daha kolıcı bir önleyici halini aldı. Bu sırasıyla birkaç yıl izleyen ülkeler, ihracat gelirlerinin önemli bir kısmını içeren geleneksel temel ürünlerde dayanmayı sürdürürken, genellikle makine ve ekipmandan oluşan imalat sanayi ürünlerini sayialeşme çabalarına hız met edebilmek için giderek artan miktarlarda ithal etmek zorunda kaldılar.

DO, *Promotion of Export-Oriented Industries, 1969, s. 6*

Ihracata yönelik endüstrileşme nasıl olacaktır?

Ihraç edilecek ürünlerin uluslararası pazarlarda satılabilmesi için ucuza malolması, niteliğinin yüksek olması gereklidir. Bu ise, II. Dünya Savaşı sonrasında ithal ikameci endüstrileşmenin korumacılığı altında rehavet içinde gelişen endüstrinin ıstesinden gelebileceği bir iş değildir. Üretim teknolojisi geridir. Üretim sürecinin örgütlenmesi ilkeldir. Ünlüler yüksek maliyetli ve kalitesizdir. Ayrıca bu yapı içinde geçmişte iç pazarda satışlarında bir sorun oluşturan sendikalar, dış pazara açılmada maliyetler açısından önemli bir sorun oluşturmaya başlamıştır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin çokuluslu tekellerinin ucuz işgücü gereksinimi ile azgelişmiş ülke ekonomilerinin ödemeler dengesi sorunları, ihracata dönük endüstrileşme siyasasını ve onun en önemli ögesi olan serbest bölgeleri doğurdu. Gelişmiş ülkeler, ithal ikameci korumacılığının ürünü fabrikalarla endüstri ürünü ihracatına girişip döviz elde edemeyince, en ileri teknolojiye sahip yabancı sermayeyi tüm gücüyle ülkelerine davet etmeye başladı. Yabancı sermaye (çokuluslu tekeller) de davete icabet etmeye hazır ve istekliydi. Ancak tek koşul ucuz işgücü ve teşvikti. Bu ise daha önce geliştirilen çalışma mevzuatı ve sendikalarla ülke içinde kolayca gerçekleştirilemeyecektir. Serbest bölgeler bu sorunun çözümü oldu.

SERBEST ÜRETİM BÖLGELERİ

Yeni ve ağırlık kazanan işleviyle serbest bölgelerin ana özellikleri T. Takeo tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

"*Serbest ticaret bölgelerinin iki ana özelliği vardır. Serbest bölge bir yönüyle, bu bölgede faaliyet gösteren imalat şirketlerinin istekleri doğrultusunda arazi, fabrika binaları, elektrik enerjisi, endüstriyel su ve diğer altyapı öğelerinin evsahibi hükümlerce sağlandığı bir endüstriyel bölge dir. Diğer yönüyle, sözçüğün geleneksel anlamıyla bir serbest ticaret bölgesidir. Bu iki özelliğin həcibinde yeni bir şey olmamakla beraber, bunların serbest ticaret bölgelerinde birleşmeleri tamamıyla yeni bir şey, uluslararası topraklar üzerinde yabancı bir bölge yaratmaktadır. Buranın, bölge hükümeti olarak iş*

yapan ayrı bir yetkilisi vardır. Bu bölge hükümeti ucuz yerel işgücü sağlamak ve bölge işçilerini denetlemekten sorumludur. Bu üç ögenin bileşimi serbest ticaret bölgelerini yabancı yatırımcılar için çok çekici uluslararası sermaye için gercek bir cennet yapmaktadır.

(Tsuchiya Takeo, "Güneydoğu Asya'da Serbest Ticaret Bölgeleri", *Monthly Review*, Şubat 1978, s. 31)

Bu nitelikte ilk önemli serbest üretim bölgeleri Tayvan'da 1965 yılında Kaohsiung İhracat Üretim Bölgesi adıyla kuruldu. Uluslararası Dokuma, Giyim ve Deri İşçileri Federasyonu'nun 1980 Kasım'ında topalanın genel kuruluna sunulan *Serbest Ticaret Bölgeleri* isimli raporda ise 1966 öncesinde Hindistan'da Kandia ve Porto Riko'da Mayagüez'de iki serbest üretim bölgesi olduğu belirtilmektedir. Aynı rapora göre, 1966-1970 döneminde 6 yeni serbest bölge daha oluşturuldu. Serbest bölgelerin kurulmasında atılım ise 1971 ve sonrasında gerçekleşti. 1971-1975 döneminde, genellikle Asya'da bulunan 11 ülkede 23 yeni bölge kuruldu. 1976-1978 döneminde ise 14 ülkede 21 bölge daha oluşturuldu (Misir'da 4, Suriye'de 5, Ürdün'de 1). Bu dönemde Liberya, Senegal, Togo, Jamaika, Honduras, Nikaragua, Sili, Malezya ve Sri Lanka'da da serbest üretim bölgeleri doğdu. (Serbest bölgelerin gelişimi ve ayrıntılı dökümü için ayrıca Bkz. F. Frobel, J. Heinrichs, O. Kreye, *Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler*, 1982, s. 208)

Yapılan tüm çalışmalar, serbest üretim bölgelerinin 1960'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıktığını ve daha önce yapılan çözümlerle uyum içinde, 1970'li yıllarda yaygın kazandığını göstermektedir.

Serbest bölgelerin kurulduğu ülkelerde bölgelerin dışında ve bölgelerin oluşturulmadığı ülkelerde tüm yurta genel olarak siyaset hak ve özgürlüklerde ve çalışma mevzuatında genel bir geriye gidiş görülmektedir.

İsveç Sendikalar Konfederasyonu (LO) 1978 ve 1979 yıllarında Güney Kore, Hong Kong, Filipinler, Malezya, Singapur ve Endonezya'ya delegasyonlar göndererek, bu ülkelerde sendikal örgütlenmelerin durumu, sendikal hak ve özgürlükler ve serbest bölgeler konusunda bir araştırma yaptırdı. Araştırma sonuçları 1979 yılında *Sendikal Hareket ve Yeni Endüstrileşen Ülkeler, Doğu Asya'ya Giden Isveç Sendikalar*

başarılı olacağı kuşkuludur. ILO'nun ülkelerce onaylanan sözleşmelerinin, ülkenin gümrük duvarları dışında kabul edilen serbest bölgelerde uygulanmasının gerekli olup olmadığı tartışmalıdır. Ayrıca ülkelerein bu sözleşmeleri onaylamaması, ya da onayladıkları sözleşmelere uymaması durumunda, ILO'nun yaptırımları, sözü geçen ülkelerin ödemeler dengesi sorularından da ha önemli kabul edilmemektedir.

Serbest bölgelerde işçiler yoğun bir sömürgeye karşı karşıyadırlar. Ücretler düşüktür. Çalışma süreleri uzundur. İşçi devri yüksek, ortalamaya kidem düşüktür. İşyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmamaktadır. Tatil ve izinler kısıtlıdır. Yoğun bir çalışma tempusu uygulanmaktadır. Endüstri Devrimini anlatan 18. yüzyıl belgelerde işçilerin sefaletine ilişkin yazılar, 20. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir biçimde ortamda yinelenmektedir.

Kanımcı, serbest bölgeler ve onun dayandığı ithal ikameci endüstrileşme siyasası istisna ve rastgele olgular değil, 1970'lerin ve 1980'lerin ağırlık kazanan belirleyici özellikleridir. Türkiye'deki gelişmeler ancak bu çerçevede içinde ele alındığında sağlıklı olarak değerlendirilebilir. Amerikalılar bu gelişmenin farkındadırlar. Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü Genel Direktörü Morris Pabatino, 15 Ekim 1982 günü Ankara'da düzenlediği bir basın toplantısında, "Bazı Asya ülkelerinde sendikal örgütlenme in desteginde büyük ölçüde yaralandı. İşverenlerin tavrinin, daha önce açıklanan nedenlerle, sendikallaşmaya karşı o kadar da olumsuz olmaması, örgütlenmeyi kolaylaştırır.

Serbest bölgelerde ise durum farklıdır. İşverenlerin ana sorunu ucuz ve en ucuz işgücüdür. Sendikalarla karşı tavrı olumsuzdur. İşverenler ise çok güçlidir. Bu koşullarda, serbest bölgede, güçlü ve sendikalarla karşı tavr almış çokuluslu tekellerle karşı, örgütlenme deneyim ve alışkanlığı kısıtlı işçilerin, yoğun bir işsizlik ortamında mücadele edebilmeleri olanak dışıdır. Bu konuda en önemli destek, söz konusu çokuluslu tekellerin özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yatırımlardaki işçilerin örgütü bulunduğu sendikaların ve üst örgütleri federasyon ve konfederasyonların sağlayacağı uluslararası dayanışmadır.

Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çabalarının da ne ölçüde

İKTİSAT POLİTİKASI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER

Asaf Savaş AKAT

I970'li yılların sonunda Türkiye ekonomisinde bütün ciddi yetilemeyen bunalım, birbirinden farklı olduğu iddia edilen bir dizi istikrar paketi ve kurtarma operasyonuna rağmen sürüyor. Hatta, bunalımın, çözülmek bir yana, derinleşmekte olduğuna işaret eden göstergeler de bulmak mümkün. 1978-79 arasında genişletici, 1980-82 arasında ise daraltıcı iktisat politikaları uygulandı; bugün tekrar genişletici politikalara geri dönmekten söz ediliyor. Şimdi, Turgut Özal döneminde kaybettikleri iktidarı yeni Maliye Bakanının yönetiminde tekrar ele geçirmeye çalışan klasik maliye bürokrasisinin neler yapacağını pek kestiremiyoruz. İyiniyetli olsalar bile -ki ben bu konuda çok şüpheliyim- sonuçta büyük bir başarısızlıkla karşılaşacaklarını tahmin etmek için kahin olmak gerekmeyecek.

Türkiye ekonomisinin bugünkü sorunlarına sihhatli bir çözüm getirebilmeyen önsarti, hiçbir konjonktür politikasının tek başına ekonomiyi bunalımdan çıkarmak için yeteri olmadığını kabul etmektir. Yani, ekominin sorunları *konjonktürel değil, yapısalıdır*. Yapısal söyleme herhangi bir metafizik anlam yüklediğim zannedilmesi: Kasattığım, bu sorunların uzun süredir yapılagelmeye olan iktisat politikası hataları sonunda birikmiş ve ekonomik (ve politik) hayatımızda derin yer etmiş ana eğilimlerin mantiki sonuçları olduğunu savunuyorum. Bir dizi temel ekonomik reform aracılığı ile bu ana eğilimlerde köklü dönüşümlere gidilmediği takdirde, para arzı, bütçe açığı, faiz haddi, döviz kuru vs. gibi geleneksel makro ekonomik

tin çağın) özlemi ile avunduğunu görüyoruz. İster 1930'ların tek parti devletçiliği, ister 1950'lerin populist liberalizmi, ister 1960'ların zoraki planlığı, iç ve dış ekonomik ve politik konjonktürün tümüyle gözardı edilmesi ile üretilen bu efsanelerin 1980'ler Türkiye'sinin ihtiyaçları ile uzaktan yakından hiçbir ilişkileri yok. Ustalık, iktisatçının marjinal bir nitelik atfedeceği farklılıklarda radikal kopuşlar vahmenin cumhuriyet dönemi iktisat politikalarının sürekliliği içinde saptanabilecek esas darboğazların gözden kaçmasına yol açtığı çok açık. Bu şekilde, son 60 yıla sağduyu ile yaklaşamamış, 1980'ler için gerçekçi tercihleri kapsayan bir platformun kamuoyu önüne gelmesini engelliyor.

Doğallıkla, Türkiye ekonomisinin gerektirdiği köklü reformların gerçekleşmesi için yetenekli ve bilgili teknokratlar ve sağduyulu bir kamuoyu sadece *gerekli koşullar, yeterli koşullar değil*. Ciddi yapısal reformların ancak *ciddi bir politik iktidar tarafından, ciddi bir politik iktidarın ise ancak demokrasi içinde toplumun özgür iradesi ile* gerçekleştirebileceğini unutmamalıyız. Reformlarla demokrasi ve milli irade arasında geçmişte kurulan hatalı denklemlerin maliyetlerini bugün daha da iyi görebiliyoruz. Bir reform platformu için gerekli politik iktidarın tek kaynağının aneak ve ancak özgür seçimlerle belirlenen milli irade olabileceğin konusunun özellikle politikaya yönelik aydınlar en küçük hayal gücünden yoksun kişiler olmasına emreden bir kanun. İşte, özellikle halen içinde yaşadığımız türde büyük bunalım döneminde bu kanunun olumsuz etkilerini en belirgin biçimde görüyoruz. Eski kendini yeniden üretmemiyor ama, ufukta da yeni hiçbir şey görülmüyor. Bizzat kendi içsel dinamığının yarattığı yeni koşullara umak için gerekli reformları üretmemen ekonomi, dinozorlar gibi, çırparak bir türlü gelmek bilmeyen ölümü bekliyor.

İlginc olan, bu küçük yönetici kadronun dışına çıkip, iktisadi konularda kamuoyunu oluşturan daha geniş (ve siili iktisat politikası sorumluluğunu taşımayan) çevrelere baktığımızda da, yeni bir sentez arayışının en küçük bir işaretine bile rastlayamayız. Tam tersine, iktisat politikası sorumlularının yaptıkları inanılmaz hatalara rağmen kolaya aklanılabilmesinin sorumluluğunu taşıyan bu çevrede, herkesin kendine göre uydurduğu bir efsanevi geçmişin (bir sahte al-

toplumu, simyacı işlubu ile efsanelerden türetilmiş *sihri çözüm receteleri* aşamasını bence çoktan aştı. Bunların toplumsal gerçeklik duvarına çarpınca yarattıkları hasarın büyüklüğünü geçmiş ve bugünkü deneyimlerimizden öğrenmiş olmamız gerekiyor.

Reform programında ilk adım, geliştirilecek iktisat politikaları paketinin esas hedeflerini saptamaktır. Sanıyorum ki, bir bölüm iktisatçı için bu konu son dönemde belirginlik kazandı. Gerek yapısal dönüşümle, gerek kısa dönem konjonktür politikasının amacı, üç noktada özetlenebilir: Hızlı büyümeye, işsizlikle mücadele ve gelir bölüşümünün düzeltilmesi. Aslında, bu üç hedefin birbiri ile yakından bağlı olduğunu görmek kolay. İşsizliğin azalması için istihdamın hızla artması gerekiyor; bu ise bir yandan yüksek büyümeye hadler, diğer yandan da gelir bölüşümünün düzeltmesi demek. Ancak, geçmiş dönemlerdeki tecrübelimiz, tek başına hızlı büyümeyi diğer iki amaci gerçekleştirmek için yeterli olmadığını gösteriyor; 1950'den 1980'e Türkiye ekonomisi istihdam yaratmadan ve gelir bölüşümünü bozarak hızlı büyümeye sağladı. Bu nedenle, üç hedef içinde bence *istihdam* (ve işsizlik) öncelik kazanıyor. Bir reform programının esas başarı ölçütünün, bu programın sokaktaki adının güncel yaşamı ile en kesin kesişme noktası olan istihdam artış hızında düşümlendiğini düşünüyorum. Özellikle kısa dönemli konjonktür politikalarının tümüyle sağlamadıkları istihdam açısından değerlendirilmeleri gerekiyor.

Gelecekle geçmiş arasında köklü farklılıkların oluşması için bugün gerçekleştirmek zorunda olduğumuz reformların ayrıntılarına girmeye olağın şimdilik sahip değiliz. Olası olsa, genel hatları ile bir sınıflandırma yapmak mümkün. Bir dizi reform, Türkiye ekonomisinin 60 yıldır temel darboğazı olan iç tasarruf yetersizliğini çözmeli. Yukarıdaki hedeflere ulaşmak için, konjonktüre göre milli gelirin yüzde 15 ile yüzde 20'si arasında dalgalanan iç tasarrufları milli gelirin yüzde 25, hatta yüzde 30'una yükseltmeliyiz. Bu ise, bir yandan, başta bankacılık, sermaye piyasasının ciddi bir şekilde dönüştürülmesini (gönüllü tasarruflar), diğer yandan da, başta vergi sistemi, kamu malîsinin çağın gereklerine uydurulmasını (zorunlu tasarruflar) gerektiriyor. Önümüzdeki dönemde gündeminde önemli bir yer kaplayacağına inandığım bağımsızlık sorununa, hızlı büyümeye

ince gerekli fonları ülke içinde üretmeden gerçekçi ve onurlu bir çözüm getirme olanağı yok.

İkinci anahtar reform alanı, kaynak dağılımı mekanizmaları. Coğu *ad hoc* geliştirilmiş ve bir tür 'örgütlennmiş sorumsuzluk' ilkesini yansıtan devlet müdahaleciliğinin yol açtığı kaynak israfının ekonomiye maliyeti çok yüksek. Devletin ekonomiye müdahale biçimlerinde, karmaşık bir sanayi toplumunun ihtiyaçlarına cevap verecek dönüşümlerin sağlanması, KİT'lerin örgütlenmesinden korumacılık sisteminin yeniden düzenlenmesine, kanuni ve siili tekellerin kırılmadan Türk ekonomisinin üç-beş aile holdinginin boyunduruğundan kurtulmasına kadar son derece güç bir dizi reformu gerektiriyor. Etkin işleyen ademi merkeziyetçi karar süreçlerinin kurulması ve işlerlik kazanması için piyasa kavramının işlevini minden düşünmek zorundayız. Bence, kaynakların dağılımında ağırlığı piyasaya veren, ama büyümeye, istihdam ve gelir bölümünü alanlarında yoğun devlet müdahalesinе giden yeni bir devletçilik anlayışı geliştirmeliyiz. 60 yıldır süreğen ceberrut devlet kapitalizmi/vahşi özel kapitalizm ikilemini önemizdeki dönemde aşmanın tek yolu devlet müdahaleci ve girişimciliğine getireceğimiz ademi merkeziyetçi ve katılımcı bu yeni içerik.

Üçüncü önemli reform alanı gelir bölümünü. İstihdamın hızla artırıl-

ması gelir bölüşümünün düzemesinde şöhessiz hayatı ama yeterli değil. Ancak, fiyat göstergelerini bozarak kaynak israfına yol açan 'narhcı' uygulamalarla gelir bölüşümünün düzelmeyeceğini artık teslim etmeliyiz. Onun yerine, gerçekçi asgari ücret, endekslenmiş maaşlar, özgür sendikacılık, işsizlik sigortası gibi yeni kurumlar geliştirilmeli; kamu harcamalarında büyük kitlelerin refahını yükseltecek kalemlerde büyük artışlara gidilmeli. Bunlardan sağlık, eğitim, kentsel altyapı en önemli olanlar.

Doğallıkla bu listeyi uzatabiliriz. Örneğin kamu yönetimi sorunu var: Osmanlı kapıkkulları ile yüz yıl boyunca *korporatism* öblemlerinin bir sentezi niteliğini taşıyan Türk bürokrasisinin ekonominin gelişmesini çok gerisinde kaldığı ortada; rüşvet, suistimal, kaçakçılık ve sahtekârlığın ulaştığı boyutlar, toplumun, yukarıdan başlayıp aşağıya yayılan ciddi bir *ahlat bunalımı* yaşadığını gösteriyor. Ustalık, dış dünyadan Türkiye'ye yansyan politik ve ekonomik konjonktür, söz konusu yapısal dönüşümleri gerçekleştirmeyi zorlaştıracak çok önemli unsurlar taşıyor. Nihayet, bütün bu reformların zaman içinde sıralanması ve hepsinden önemli anlamlı kişi sa dönem politikaları ile bütünleştilmeleri gereği var. Varolana karşı yapıçı ve gerçekçi *somut alternatifler* getirmek, eleştirilerin kamuoyunda benimsenmesinde belki daha zahmetli ama çok daha emin bir yol.

MİMARLIK SANATINI EDEBİYAT SANATINA BAĞLAYAN İKİ YAPIT

● MİMARLIK EDEBİYAT
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE
BİR DENEME (150 TL.)

Ünlü Fransız Ozanı Aragon
Paris'i nasıl algılıyor

● MİMARLIĞIN ÖZÜ
VE SÖZÜ (150 TL.)
Mimari konular üzerine
düüncüler ve
Sanatsal yazılar

Yrd. Doç. Dr. Gürhan TÜMER

Istanbul-Ankara-Izmir'de kitapçılarda
Ödemeli isteme adresi:
Cumhuriyet Bulvarı 164/B - İzmir

"HAYAT STANDARDI" GÖSTERGELERİ

Tunç TAYANÇ

HERKESİN kendine göre bir "hayat standarı" vardır. Kimi tiyatroya gitmeden yapamaz, kimi de yurt dışına gitmeden; kimi kuş yetiştirmeyi sever, kimi de yarış atı yetiştirmeyi; kimi mutluluğu her akşam içeceğî bir kadeh rakıda arar, kimi de viskisinde... Kişi- nin dünyaya bakışına, zevkine, vb. göre değişir. Hatta dünyayı aynı gözle gören, aynı şeylelerden zevk alan kişilerin, eğer gelir düzeyleri farklı ise, "hayat standarı" da ister istemez bu farklılığı yansıtır.

"Sosyal devlet", bu farklılığın uçuruma dönüşmesini önlemek amacıyla bir araca sık sık baş vurur. Herkesin mali gücüne göre vergi ödemesi ilkesinin sözde kalmaması, yaşama geçirilmesi gerekliliğinin sonucu olan bu araç "vergilendirme"dir.

Türkiye'de, herkesin mali gücüne göre vergi ödediğini söylemek mümkün değildir. Bunu görmek için de aynanlı çalışmalara pek gerek yoktur; günlük basında çıkan haberleri izlemek yeterlidir. Adına ister "vergi kaçırma", ister "vergiden kaçınma", ister "vergi kaybı", ne derseniz deyin, bir "vergi ayabı" olduğu kuşkusuzdur.

1970'li yılların ikinci yarısından başlayarak, bir bölüm girişim olmaktan öteye geçemeyen, bir bölüm uygulamaya dönüştürülen çeşitli girişimler yapılmıştır, bu ayıbı azaltmak için. Bu günlerde de, vergi yasalarında yeni düzenlemeler yapılacağından sık sık söz edilmekte, hatta içeriği açıklanmaktadır.

Sözü edilen düzenlemelerden birde, götürü ya da gerçek usulde vergiye tabi ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin, bu tür çalışmayı ücretli çalışmaya yeğlemelerinin sonucu olarak önerilmektedir. İzlenen mantık, ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin elde ettikleri gelirlerin en az ücret düzeyinin altında kalamayacağıdır. Kalsayıdı, denmek-

tedir, bu kişilerin ücretli olarak çalışmayı yeğlemeleri ve hiç olmazsa en az ücret düzeyinde gelir elde etmeleri gerekecektir. Doğrudur da...

Bu varsayımdan hareketle, ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin "yaşam düzeyleri" ile "beyan ettikleri gelir"in ilişkilendirilmesi yoluna gidilmekte ve oluşturulan "hayat standartı göstergeleri" kullanılarak, mükelleflerin gerçek gelirlerine, bir ölçüde de olsa, yaklaşmak amaçlanmaktadır.

1970'li yılların ikinci yarısında gün ışığına çıkan "hayat standartı göstergeleri"nin ve bu göstergelere dayanarak en az ücret tabanına eklenecek miktarların, geride bırakılan yaklaşık beş yıllık süre içinde nasıl bir değişme gösterdiğini izlemek ilginc olacaktır.

Bu düşünceyle, Yeni Tasarı'da yer alan "hayat standartı göstergeleri"nden (Bkz: *Milliyet*, 14 Kasım 1982) geriye doğru giderek bir çizelge hazırladık. Gerek göstergeleri, gerek en az ücret tabanı üzerine eklenmesi önerilen miktarları çizelge yardımıyla, beş yıllık bir zaman aralığı içinde, değerlendirmeye çalıştık.

Öncelikle, incelenen zaman dili-
mi içinde, "hayat standartı göstergesi"
olarak belirlenen göstergelerde,
kapsam farklılığından öteye,
herhangi bir azalma ya da artma ol-
madığını belirtmek gereklidir. Kullanı-
lan göstergeler değişimmemiştir.

Bazı göstergelerin kapsamında değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Bunların en önemlisi de, "özel binek otomobili"nin silindir hacminde yapılmıştır. Yeni Tasarı, binek otomobilinin 1300 cc'ye kadar, 1301-1600 cc ve 1600 cc'den fazla silindir hacmi olmasına göre bir ayrim yapmıştır. Çizelgeyi geriye doğru izlediğimizde, bu sınırların, 1700, 1700-2000 ve 2000'den çok oldu-

günü (Millet Meclisi Plan Altkomisyonu 1 ve 2), ondan önceki aşamalarda da 1700 cc'ye kadar olanlar ve 1700 cc'den fazla olanlar şeklinde ikili bir ayrim ile yetinildiğini görmekteyiz. Bu değişikliğin anlamı, en az ücret tabanına eklenecek miktarlar ile birlikte değerlendirildiğinde, önceki önerilerde 1700 cc'ye kadar olan silindir hacmine sahip binek otomobili sahiplerinin, en az ücretin yüzde 50'si kadar fazla bir eklemeyi göze almaları gerekeceksen, şimdi kademeli olarak yüzde 50, 100 ve 200 oranında eklemelerle karşı karşıya kalmaları demek olmaktadır. Bu niteliğiyle, söz konusu "hayat standartı göstergesi", özel binek otomobili sahipleri aleyhine değiştirilmiş olmaktadır.

Yeni Tasarı, "... hava taşıtları ile yat, kotra, yelkenli, sırat tekneleri gibi özel deniz taşıtları..."ni birlikte ele alarak, daha önceki aşamaların Hükümet Tasarısı'na yaklaşmaktadır. Çizelgeye bakıldığındır, Millet Meclisi Plan Altkomisyonu'nun "hava taşıtları ile yat ve kotralar"ı daha yüksek, "yelkenli ve sırat tekneleri" ni ise daha az oranda en az ücret tabanı üzerine oturttuğu gözlemlenmektedir.

Diğer "hayat standarı gösterge-
leri"nde herhangi bir kapsam farklı-
lığı söz konusu değildir. Yalnızca
"turistik amaçlı yurt dışı seyahat-
ler"le ilgili göstergeye, Yeni Tasarı
nın daha açıklık getirdiği ve söz ko-
nusu göstergenin en az ücret tabanı-
na oturtulacak miktarının "her bir
seyahat için" olduğunun vurgulan-
diği görülmektedir.

Beş yıl içinde oranlarda da önemli değişimeler olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Yeni Tasarı, çizelgeden de rahatça görüleceği gibi, bazı maddelerde, daha önceki tarihlerde hükümete sunulan tasarı ile hükümet tasarısı doğrultusunda bulunmaktadır. Yalnızca, "her bir yarış atı" için en az ücretre eklenecek tutarın, Millet Meclisi Plan Altkomisyonu'nun 1 numaralı çalışması na koşut olduğu görülmektedir.

Eklenecek tutarların en az ücret düzeyi tabanı üzerine oturtulması ise, yukarıda dejindiğimiz izlenen mantık açısından tutarlıdır. Ancak böyle bir hesaplama yöntemine Oda-
lar Birliği'nin bir zamanlar karşı çıktıığını da hatırlatmakta yarar var-
dir. "... İlave edilecek tu'arların he-
saplama bazını yıllık asgari ücret tu-
tarı teşkil ettiği, bunun ise sık aralıklarla yükseltildiği gözden irak bu-

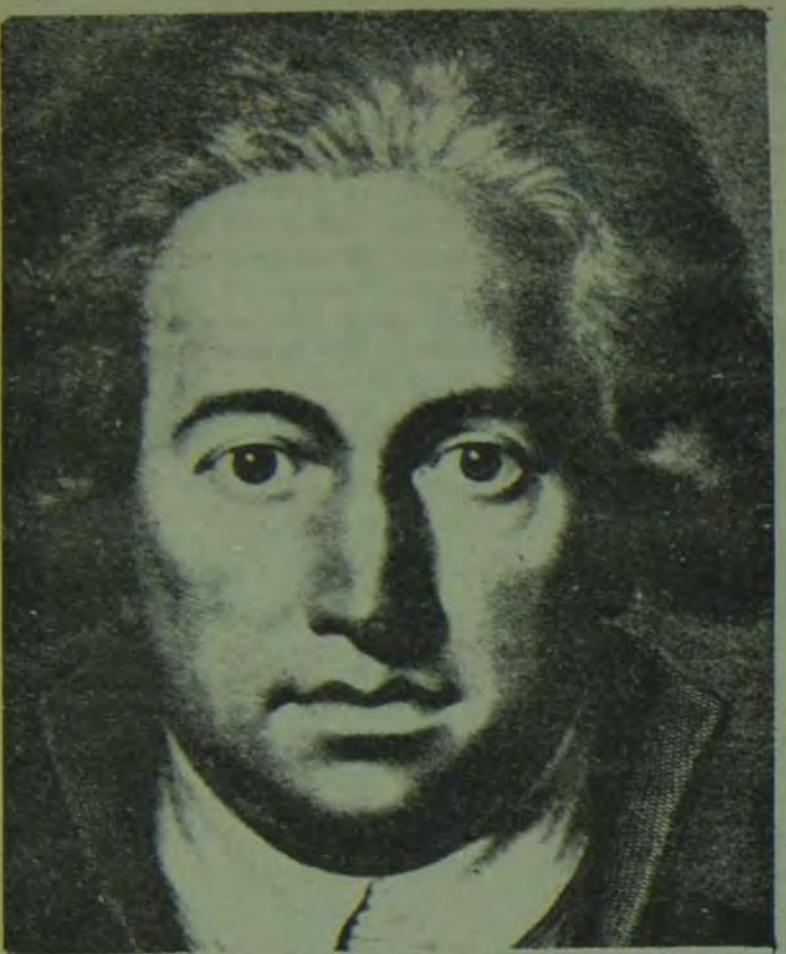
lündürülmemalıdır. Başka bir deyişle, bugünkü yıllık asgari ücret tutarının belli bir yüzdesi şeklinde hesaplanan bir tahmini munzam gider rakamı, bu asgari ücret rakamı, örneğin % 50 artırıldığı takdirde, belki de gerçekle bağdaşmayan bir manzara gösterecektir. Bu itibarla, madde dede belirtilen yüzdeleri tavan ol-

rak belirleyip, bu tavanı aşmamalı
üzere her yıl uygulanacak oranları
Maliye Bakanlığı'nın saptamasına
imkan verecek tarzda maddenin ye-
niden tedvini yerinde görülmekte-
dir." (Bkz: Türkiye Ticaret Odaları
Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları
Birliği, *Bazı Vergi Kanunlarında De-*
ğişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

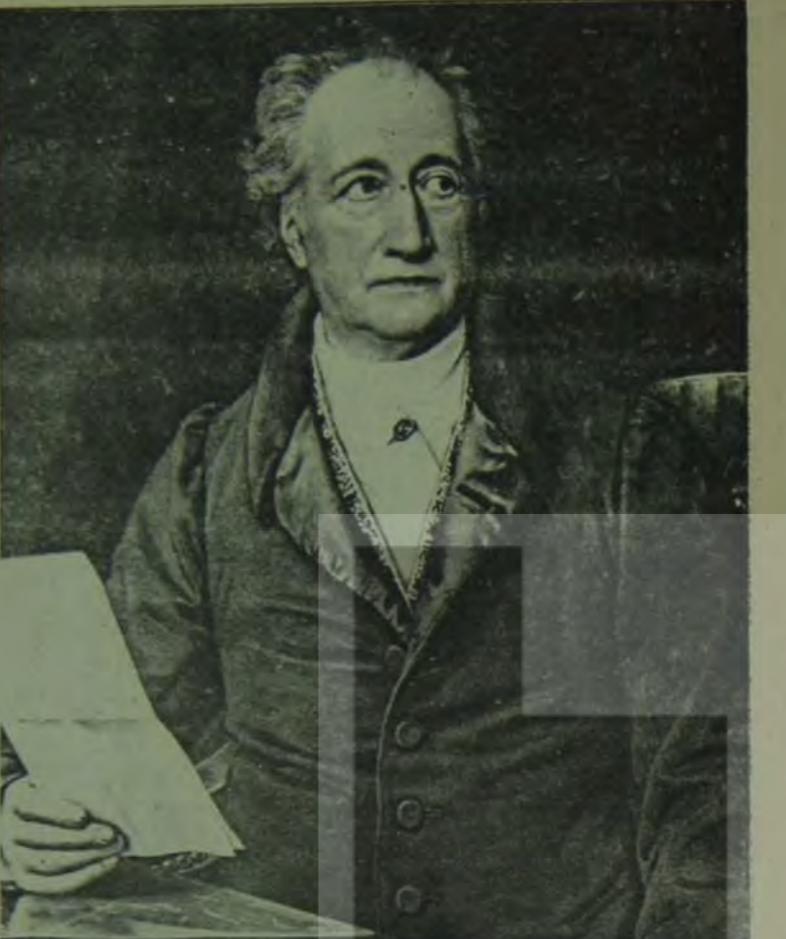
Tasarısı Hakkındaki Görüş ve Önerilerimiz, Ankara, 1978)

Ancak, geçen süre içinde, korkulanın gerçekleşmediği ve en az ücret düzeyinde öyle yüzde 50'lere varan artışlar yapılmadığı dikkate alınırsa böyle bir eleştirinin bu kez söz konusu edilmemesi gereklidir.

Bayat Standardı göstergesi tablosu

Goethe 42 yaşında. "Doğru olmaya söz verebilirim, ama tarafsız olmaya söz veremem."

Goethe 77 yaşında. "İnsanla ilgili olandan başka bir dünya ve bu ilginin sureti olandan başka bir sanat tanımıyorum."

Ölümünün 150. Yılında GOETHE'DEN PAYIMIZA DÜŞENLER

Sargut SÖLÇÜN

I. GOETHE KİMİN?

YIL 1923. Almanya'da kalabalık önünde konuşan biri şöyle diyor: "Büyük şairlerini tanımayan bir çocuk, nasıl ulusal gurur sahibi olacak? İşte bir Goethe'nin, bir Schiller'in ve bir Schoenhauer'in eserlerinde, Almanya'nın büyülüüğünün bir bölümü yaratıyor." O zamanlar oldukça az tanınan bu konuşmacının adı Adolf Hitler'di. Yıl 1982. Federal Almanya Cumhurbaşkanı Karl Carstens, Goethe'nin 150. ölüm yıldönümü (22 Mart 1832) nedeniyle diyor ki: "Goethe, bize yaşama cesaretini ve hayatı sevinçle olurlamayı öğretmektedir." Aynı nedenden, Demokratik Almanya Kültür Bakanı Hans-Joachim Hoffmann şunları söylüyor: "Goethe'nin çabalarındaki evrensel karakter üzerinde düşünüyoruz ve ona hayranız." Şaşkıncı bir durum. Bir faşist diktatör, burjuva demokrasisinin egemen olduğu bir devletin başkanı ve sosyalist bir ülkenin kültür bakanı, bir tarihi kişiliği yargılarken benzer olumlu sonuçlara varabiliyorlar. Bu bir rastlantı midir, yoksa bir yanlış mıdır? Herhalde ikisi de değil. Ayrıca, her üç konuşmacı da, Goethe'yle ilgili görüşlerini açıklarlarken, evrensel düzeyde benimsenmiş doğruları dile getiriyorlar. Peki, belli bir noktada birleşmelerinin nedeni, üç konuşmacının da, Goethe'nin ait olduğu ulusal-top-

lumsal gelenekle (yani Almanya'nın geçmişiyle) doğrudan bağlarının olması mı? Doğrudan bağlarının olduğu yanlış değil; ancak, bunu "neden" olarak kabul etmek, sorunu yeterince kavramamak ya da çok yüzeysel değerlendirmek demektir. Sorunu ele almak ve sağlık bir sonuca varmak için, onu belli bir sistemik içinde ve eleştiriçi düşünceyle incelemeliyiz. Yani, bilimsel yöntemi uygulamalıyız. Böylece şu yaratıcı ve verimli yargıya varabiliyoruz: Faşizmin, burjuva demokrasisinin ve sosyalizmin Goethe'yi (genel planda) olumlu değerlendirmesi (ya da "olurlaması") söz konusu ideolojilerin geçmiş sahip çıkma kaygılarıyla ilgilidir. Bilimsel analizle ayrıntıya inerek, söz konusu kaygının güç aldığı kaynakları, tarih bilincile kavramak mümkündür. Çünkü, bu ideolojiler çerçevesinde geçmiş, kültür mirasına ilgi duymayan dayandığı nesnel temelleri, bir iki sözden yola çıkarak anlamaya kalkmak rizikolu bir davranıştır; yanlışlara düşme ihtimali artar. Goethe'nin (ve onuna aynı bağlam içinde düşünülen klasik-hümanist mirasın) faşizm, burjuva demokrasisi ve sosyalizm perspektifinde gördüğü kabul ve değerlendirmeleri, nesnel gerçeklik bağlamında ve birer bütün olarak ele alınmak gereklidir.

II. GOETHE'Yİ MERAK ETMEK

Goethe'nin ve mirasının, bugün evrensel boyutlara ulaşlığından söz ediliyor. Dünyanın çeşitli ülkelerinde bu Alman düşünürün büyük ilgi uyandırmamasını bir yana bırakalım; yukarıda dediğim üç ayrı ideolojinin Goethe'ye sahip çıkması bile onun evrenselliğini ortaya koymaya yeter. Bir evrensellik söz konusuya, o zaman Goethe, bizim toplumumuz için de ilginçtir şüphesiz. Oysa, bizim geçmişimizde bir klasik-hümanist birikim yoktur, burjuva demokrasisine de çok yabancıız.

Bu durumda Goethe bizlere ne verebilir? Toplumumuz için ne ifade edebilir? Biz Türkler, tarihi olmak ile güncel olmak arasındaki diyalektik ilişkiye nasıl çözüceğiz? Goethe bugün neden hâlâ günceldir? Anlaşıldığı kadriyla, gelecekte de güncel olacaktır, neden? Mecbur mu yuz bu güncelliğin peşinden koşmaya? İnsan, Türkiye gibi bir toplumda da yaşasa, yukarıdaki soruların cevaplarını merak ediyor. Zaten sorunun evrenselliği bu noktada başlıyor; merak, insanın temel özelliği, ona dünyaya egemen olma yolunu açabilir. Hele, Japonya'da yalnızca "Faust"un bile, 1904'ten bu yana 25 defadan çok Japonca'ya çevrildiğini duyuncu merakımız daha da artıyor. Goethe'nin ölümünün 150. yıldönümü nedeniyle bir çok ülkede insanlar bu yazara, şaire, doğa bilimebine, düşünüre özel olarak ilgi gösterdiler, eserlerine eğildiler. Örneğin, Fransa'da, Endonezya'da, İsrail'de, Yeni Zelanda'da, Romanya'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nde, Venezuela'da, Hindistan'da, Japonya'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde bilimsel toplantılarla, yeni çıkan kitaplarla ve sahnenelenen eserleriyle -şöyleden önceki gibi- ya da böyle- anıldı. Bu arada Türkiye de (İzmir'de) Goethe'nin mektuplarının dramatize edildiğini duyduk. Ancak, aynı nedenden her iki Almanya'da gerçekleştirilen faaliyetler, kendiliğinden anlaşılacağı üzere, nitelik ve nicelik açısından hepsinden üstündü ve bir başka önem taşıyordu. 1982, hem Federal hem de Demokratik Almanya'da "Goethe Yılı" oldu. Ancak, burada bir noktaya işaret etmek gerekiyor: Klasik-hümanist mirasla ilgili diğer çalışma alanlarında olduğu gibi, Goethe konusunda da, Demokratik Almanya'nın Federal Almanya'ya göre çok daha duyarlı davranışları dikkati çekmiştir. Gerek resmi çerçevede gerekse özel kültürel faaliyet alanları içinde, Demokratik Alman-

lar Goethe'ye daha çok önem vermektedir ve ilgi duymaktalar -ki bu, Batılar tarafından da kabul edilmektedir-. Neden? Buna ilk bakışta şöyle bir cevap verilebilir: Sosyalizm, kapitalizme göre daha az bir tarihi-pratik deneyime sahiptir; bundan dolayı, ideolojik bağlamda tarihi geçmişin edinilmesinden doğan "rekabet" karşısında sosyalizm daha duyarlıdır. Bu, yanlış bir görüş değil. Ancak eksik. Demokratik Almanya'da ileri sürülen görüşler çerçevesinde şöyle tamamlanabilir: Bırincisi, geçmişin tahrif edilmesi tehdikesine karşı, kültür mirasının *hakkıyla* edinilmesi gereklidir; ikincisi, mirasın yaratıcı olarak geliştirilmesi *güncel* bir sorundur; üçüncü, (çünkü) bu, şimdiki zamanın dayattığı görevleri doğru olarak kavrayıp *yargılayabilmek* için kaçınılmazdır. Yalnız, bu temel yaklaşımın, eleştiriçi-mücadeleci bakış açısından 1945'ten bugünlere kadar dozu gitmekle artan bir *hosgörü* kazandığını belirtmek gerekiyor.

Yeniden Türkiye'ye dönelim. Aslında toplumumuzda Goethe'yi geçmişte de "merak edenler" olmuştur. Bu yazı için küçük bir araştırma yaparken, Dr. H. Fikret Kanat'ın 1940 yılında ikinci baskısını yapmış "Göte ve Faust" başlıklı bir çalışmasına rastladım (ilk baskı yıl 1923). Şu satırlar dikkatimi çekti: "Fakat Göte bütün bu söylemeklerimizin fevkinde bir kıymeti haizdir ki o da kendisini büyük bir insan oluşturudur. Göte bir Alman olmaktan ziyade sırasına göre bir Avrupalı, sırasına göre bir Asyalı idi. Göte Şekspir'e ugraştığı kadar Dante ile; Budizmle ugraştığı kadar Arap ve Acem edebiyatı ile de ugraşmıştır. Göte büyük bir insan olmak dolayısıyla insanlığı alakadar eden her şeyi sever, insanlığa hizmeti dokunacak her kıymetli fikri benimsemeye çalışır. Ona göre idelerin, hakikatlerin ve daimi kıymetlerin vatanı dünyadır. Bu gibi kıymetleri dar vatan çerçevesi içine sıkıştırmak imkansızdır. Hakikat ve güzelliğin vatanı sırasına göre Roma'da, sırasına göre Yunanistan'da, sırasına göre Hindistan'da, Çin'de ve Arabistan'da bulunabilir. Bunları araştırmak, bulunan hakikatleri sevimli, cazip ve en güzel bir şekilde ve yeniden beseriyyete sevdirmek Göte'nin elde etmeye çalıştığı başlica gaye idi. İşte Göte'nin şöhreti bilhassa bundan ileri gelir." Alıntıya bakılırsa, yazar Goethe'yi kavrama yolunda önemli adımlar atıyor. Bir yandan onun huzursuzluğunun kaynağını yaklaşırlen, diğer yandan da, hümanizmini ve evrensellliğini

vurguluyor. Goethe'nin bu "enter-nasionalist" tavrı, besbelli 18. yüzyılda Avrupa burjuvazisinin antifeodal özlemlerinden kaynaklanmaktadır; ne var ki, bugünün dürüyasında da insanlığın henüz tam anlamıyla üstesinden gelemediği bazı soruların aydınlatılmasında *yenileştirci* işlev görebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel, Goethe'nin yaşadığı dönemde "idealler dünyası" olarak birikmiştir; ancak, toplumların gelişme tarihinin 20. yüzyılda verdiği "başarı noktaları", söz konusu ideallerin birer "nesnel gerçeklik" durumuna gelebileceğini ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel alanlarda göstermektedir. Bu gelişmenin -daha somut ifade etmek gerekirse- insan hakları, savaş tehlikesinin azalması ve hatta "insanın insan tarafından sömürülmesi" gibi sorun alanlarında da klasik-hümanist mirasın, -tahrif edilmemek ve bilimsel eleştiriyle incelenmek koşuluya -belli "çıkış noktaları" sağlayabileceğini düşünmek gerekiyor. Bu sorunlardan birini ele alıp kendi kendimize soralım: İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında, Goethe'den Türkiye toplumunun "demokratik yenileşmesi" doğrultusunda nasıl yararlanabiliriz?

III. İNSAN HAKLARINI GOETHE'DEN MI ÖĞRENECEĞİZ?

G. Klaus ve M. Buhr'un "Felsefe Sözlüğü"nde (Philosophisches Wörterbuch, Berlin 1972) insan hakları, "temel haklar" olarak incelenmiştir. Yani bu haklar, insanın temel gelişime koşullarıyla ilgilidir. Tarihi açıdan, bireyin ön plana geçtiği "burjuva aydınlanması"nın eşitlik anlayışının ürünüdür. 1525 yılındaki ayaklanma sırasında Alman köylülerinin "on iki maddelik bildiris", J. Locke'un (özellikle edebiyat ve felsefede) islediği görüşler, Jefferson'un ABD Bağımsızlık Açıklaması, Montesquieu'nun "güçlerin ayrılığı" ve Rousseau'nun "halk egemenliği" ilkeleri, 1789 Fransız Burjuva Devrimi'nin sloganları, Fichte ve Hegel'in devlet-yurttaş ilişkilerine yeni anlayışlar getiren yorumları, insan haklarının o çağlarda birer "yurttaş hakkı" olarak değerlendirildiğini gösteriyor. Çeşitli hakların kendisinden geliştirildiği *temel hak* şuydu: Kişi, (mutlak) özgürlüğünün bir kısmından vazgeçerek, kalan kısmı (özel mülkiyet) için güvence kazanma hakkına sahip oluyordu. Bu güvencenin ona sağlayan devletti. Burjuva ideolojisini bu gelişme düzeyi-

ne göre, devlet, birbiriyle sınırlanmış olan kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen bir görev yüklenmişti. 1793 tarihli Jakoben Anayasası, 35 adet insan ve yurtaş hakkı saptıyordu. Eşitlik, özgürlük, güvence ve mülkiyet, toplanma ve görüş bildirme, çalışma ve geçinme, yasamaya katılma gibi hakların yanı sıra bir de "devrim hakkı" söz konusuydu. Bu kısa tarihi bakış, yurtaş haklarının bir bölümünün "kozmopolit" olduğunu ortaya koymaktadır ki, bu da, adı geçen toplumsal gelişme aşaması gözönüne alındığında, açıklanması mümkün bir çelişkiyi dile getirmektedir. O çelişki şudur: Devrimci döneminde burjuvazi, feudal sistemi yıkacak tarihi misyonu sahip biricik toplumsal güç durumundaydı. Dolayısıyla bireyin yurtaşlık hakları, aynı zamanda evrensel insan haklarının yerini tutuyordu. Ancak bunlar, -yine aynı zamanda- burjuva yabancılıştmasının ideolojik kaynaklarıydı; ve tarihi gelişme süreci içinde, söz konusu hakların aslında insan hakları olmayıp -kabul edilsin ya da edilmesin- "sınıf hakları" olduğu belirtildi. Peki, bugün insan haklarını savunan birisi, burjuva sınıfının haklarını mı savunuyor aslında? Hem evet hem de hayır. Ve soru, bu biçimde formüle edildiği sürece, bunun cevabı değimeyecektir. "Her görüş, bilim, dünya görüşü ve ideoloji açısından gözden geçirilmelidir" diye bir ilke vardır. İnsan haklarının günümüzde kazandığı anlam çerçevesinde, ulusal ve uluslararası kültürel gerçeklik bağlamında "Almanların en büyük şairi" ne (Engels) neler söyleyebiliriz?

Surası açıkta kalmaktır ki, Goethe'nin yarattığı eserler, genel olarak burjuva "emansipasyon hareketi"nin zirve noktasını oluşturur. Şimdi bir soru: Burjuva ideologu Goethe'ye bugün Demokratik Almanya'da "Hür Dünya"ya göre daha çok değer verilmesi bir çelişki değil midir? Goethe, nasıl olur da sosyalist bir ülkede resmi ideolojinin "ayrılmasız parçası" diye benimsenir? Evet, bu durum kolay anlaşılır değildir. Hatta, Goethe'ye "en büyük Alman şairi" diyen Engels bile bu düşünürü yeri geldiğinde hayli eleştirmiştir. Demokratik Almanya'dan yükselen yorumların gittikçe "daha az eleştiriçi" gibi görünmesi konuyu daha dikkat çekici bir duruma sokmuştur. Tabii, bu noktada yine ayrıntılı düşünmek ve düşünübir bütünü olarak ele almak gerekiyor. Yoksa Goethe'nin olumlu ya da olumsuz yanlarını, çelişkilerini birbirinden kopuk ve içinde yaşadığı tarihi ger-

çeklikten ayrı olarak incelemeye kalkarsak, kendisini (örneğin, taşıdığı "von" ünvanından ve Saksonya-Weimar Dükü Karl August'un yanında yıllarca kalmasından dolayı) "feodal bir soylu"; ya da (örneğin, sıradan bir kadın olan C. Vulpius'la evlenmesinden dolayı) bir "proleter" olan etmek isten bile değil.

IV- GOETHE'YE İHTİYAÇ DUYANLAR VAR

F. Mehring için, Goethe bir deha şairdir, büyük ve yüce bir sanatın temsilcisidir. Ancak şöyle bir açıklama yapıyor: Kitleler, böyle bir sanatla, ancak politik ve ekonomik bakımdan özgür olduktan sonra ilişkili kurabilirler. Çok ilginç. Bir yanda, yüceliğe erişmiş bir bireysel yaratıcılık, diğer yanda, bu yaratıcılığı edinme durumunda olan toplumun, daha önce üstesinden gelmesi gereken sorunlar, yıkması gereken engeller var. Anlaşılan, Goethe'yi ve bütün klasik-humanist mirası "burjuva olmayan" hümanizm geleneğinden ele almak gerekiyor artık. Yalnız burada aydınlığa ihtiyaç duyan bir nokta var: Goethe, 1774'te "Prometheus"un altına imzasını attığı zaman, düşüncelerini mitolojinin kaynaklarından beslemek ihtiyacı duyuyordu. Nitekim, Lukacs'ın da belirttiği gibi, mitolojiye ve Antik'e dönmem, 18. yüzyılda Alman burjuva ideolojisi için, sağlam bir dayanak bulma zorlamasının sonucuydu. Ancak, ilerici-devrimci geleneğin zamanla bu kaynakları ihtiyacı pek kalmadı. Heine, "Şilezyah Dokumacılar"ı yazarken (1844/47), içinde yaşadığı tarihi dönemden ve reel hayatın çelişkilerinden esinlenmiştir (Marx). Öyleyse, günümüzde ilerici kültür anlayışı ne diye 18. yüzyıla ihtiyaç duyuyor? H. Mann, modern dünyanın bireysel düşüncenin fetihle başladığını söylüyor. Güzel, ancak, bu fetih hareketi sonradan illüzyona uğradı; artık ilk hedef, bu illüzyonun etkisiz kılınmasıydı. Nitekim, bugün "Prometheus"un özünü kavrayabiliyorsak, Goethe'yi eskiye göre daha yaratıcı ve verimli olarak yorumlayabiliyorsak ve bireysel yaratıcılığın sınırsız gelişebilceği koşulları hayatı geçirmek üzere gerçekçi planlar kurabiliyoruz, bu, illüzyonun bilim karşısında yenilgiye uğramasındandır. 18. yüzyıl düşüncesini Antik'e götüren ihtiyaçla 20. yüzyıl düşüncesini 18. yüzyıla götüren ihtiyaç arasında bir fark vardır. Birincisinde, "ideal dünya" simdiki zamanda değil, ancak mitolojide bulunmuştur; ikincisinde ise, "ideal dünya", simdiki zamanda

(bütün sınırsızlığı ve sınırlılığı içinde) yargılanmaktadır. Yani, ikinciinde söz konusu olan, "dayanak" ihtiyacı değil, gerçekliğin "yenilenmesi" ihtiyacıdır.

en büyük başarısıdır." Diyalektik ve bilimsel tarih görüşünün özünde yanılıkla bu değil midir?

Goethe'nin, bugün eleştiriçi bir gözle tekrar tekrar ele alınması, aşağıdaki iki soruya yeni cevap perspektifleri açabilir. Birincisi: Nesnel koşullarla öznellik imkanlarının bağlamı

içinde insanca bir hayatın geliştirilmesi nasıl olacaktır? İkincisi: *İnsanlığı savunan bir düşünürün* (bu, şair olabilir, oyun yazarı olabilir, filozof ya da romancı olabilir, doğa ya da toplum bilimci olabilir) önünde duran engellerin niteliği ve bunların aşma imkanları nelerdir?

"Dünya edebiyatı" sözünü ilk kullananın Goethe olması; savaşı bir "hastalık" "yabancı" ve "doğaya ters düşen" bir durum olarak değerlendirmesi ve "ben bartsın çocuğuyum" demesi, onun hümanizminin ve insan hakları savunuculuğunun somut belgeleridir. (Fotoğraf: Weimar Ulusal Tiyatrosu önünde Goethe - Schiller anıtı)

V-GOETHE BİZE DE HİC YABANCI GELMİYOR

W. Girnus'a göre Goethe, materializm, hümanizm ve realizm arasında bir senteze varmıştır. Doğa, insan ve sanatın arasında oluşan bu birlik, onun kişiliğinin ve eserlerinin oluştuğu bir birlik olarak karşıma çıkar. Bu nokta önemlidir. Bir adım daha gidelim: Goethe'de insan doğasının zirvesi sanat, sanatın da zirvesi üsluptur. Kültür, insanın ortaya koyduğu ve *beşerileştirdiği gerçeklik*dir. Sonuç: Goethe, insan ölçüsunu *yaratıcılık* olarak saptamıştır. Ancak faal olan insan yaratıcıdır, bunun için, nesnel gerçekliğin insanı *huzursuz* etmesi gereklidir. "Prometheus", "Werther" ve "Faust" huzursuzlukla yaratıcı faaliyet arasındaki diyalektik bağı dile getiren ve "körlüğe" savaş açmış insan imajlarıdır. Goethe, yaşadığı dönemi "dünya tarihinin akışı içine yerleştirmeye" çalışmıştır. Yalnız, özellikle olgunluk çağında, içinde yaşadığı tarihi-toplumsal koşulların, kafasındaki "ideal"in gerçekleşmesine izin vermeyeceğini anladı ve insanların gelecekteki gelişmesini görmeye ve göstermeye yöneldi. "Klasik anlamda ulusal yazar ne zaman ve nerede çıkar?" sorusunu, Goethe bakanın nasıl cevaplıyor: "Ulusunun tarihinde büyük olayları ve onların sonuçlarını, mutlu ve anlamlı bir birlik içinde bulduğu zaman; yurtaşlarının düşüncelerinde büyülüüğün, duyuşlarında derinliğin ve eylemlerinde güclüğün ve tutarlığının yokluğunu çekmediği zaman; bizzat ulusal ruhla iliklerine kadar dolu olarak, içine yerleşmiş deha yoluya geçmiş ve şimdiki zamanla yakınlık kurmaya kendini yetenekli bulduğu zaman; ulusunu, kendi eğitimi mini kolaylaştıracak kadar yüksek bir kültür düzeyinde bulduğu zaman..." Bu satırlarda ifadesini bulan görüşler, hem Goethe'nin yurtseverliğini gösteriyor hem de Alman düşünürün, iktidarla düşünce ve kitleye bağlılık arasındaki ilişkinin bilincinde olduğunu anlatıyor. Bu sözlerde ayrıca, sanatçı bireyin yaratıcılığının, ait olduğu toplumsal gelişme düzeyine hangi çerçeveler içinde bağımlı olabileceğiğini görmek mümkündür.

Goethe'de ortaya çıkan çelişkilerin, onun dünyasının ait olduğu nesnel gerçeklikten kaynaklandığını bilmek zorundayız. Goethe'nin, ilk başlarında Fransız Devrimi'ne karşı çıkışını anlamak için, Almanya koşullarını, Alman burjuvazisinin burjuva devrimine ihanetini ve niha-

yet Fransız Devrimi'nin gelişmesini yakından tanımak gerekir. Goethe, 1832'de ölüken, "Işık, daha çok ışık" demişti, ama Almanya sonraki dönemde de uzun süre feudal karanlıktan kurtulmadı. Halbuki Goethe Weimar'a gelirken (1775) orada bir anlamda burjuva aydınlanması gerçekleştireceğini umuyordu. Olmadı. 1786'da kendini İtalya'ya zor attı. Weimar'a göç etmeden önce, Frankfurt'ta en radikal dönemi ni yaşayan Goethe, kendi "ben"inden yola çıkarak zamanını yansıtmak istemiştir. Başarılı da oldu. Rousseau'nun etkisi altındaki genç Goethe, doğayı ve "doğal insanı", feudal sistemden arınmış bir dünya için model olarak almıştı. Doğada ve toplumda tanık olduğu bütün ilişkilerden bir öğrenme süreci içinde yararlanmak istemiştir. Goethe için aşık bile bir öğrenme süreciydi; bunun ne anlama geldiğini "Genç Werther'in Açıları"nda okuyoruz. Yaşlı Goethe'nin içine kapanmasının, bir anlamda "durgunlaşması"nın nesnel nedenleri olmalı. Bu döneminde daha çok tarihi gelişme süreçleriyle ilgilenen Goethe, uzun yıllar antifeodal düşünceler geliştirmekle birlikte, -bütün iyimserliğine rağmen- gelecek hakkında yine de huzursuzdu. "Faust'un ikinci bölümünde dile gelen endüstrileşme, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi, doğa bilimleri ve teknikteki büyük ilerlemeler, gelecek için kuşku illüzyonlar yaratıyordu.

Doğa bilimleriyle yakından ilgilenmesi, meteoroloji, botanik, anatomi, mineraloji, renk bilgisi alanlarında ayrıntılı çalışmalar yapması, panteist Goethe'ye, dinde çağına göre rasyonel görüşler geliştirme imkanını vermiştir. Edebiyat tarihi derslerinde Luther'le Goethe arasındaki çizgiye dikkat çekilir. Bu iki kişilik (ulusal dile gelişme yolunda sağladıkları büyük katkılarını yanı sıra), dini bir "yeni doğuş"la düneye bir "yeni başlama"nın sembolüdür. Goethe, İslam dinine büyük yakınlık duymuştur. Bu konuda B. Brentjes, bize yeni bilgiler aktarmaktadır: Goethe, kendisinin Müslüman olduğu yolundaki şüpheyi reddetmemiş ve "Divan"ında, Hafız'a benzemek istedigini söylemiştir. Fransız Devrimi'nin özünü kavramış olan yaşlı Goethe, Katolik Kilisesi'nin Müslümanlığı ve Muhammed Peygamber'i lanetlemesine karşı onları savunmuştur. Konfüçüs'le birlikte Muhammed'i de "insanlığın yasa koyucusu" sayan Voltaire'den esinlenen Goethe, İslam dininde kendi dünya imajına yakın ilkeler

bulmuştur. Zaten din farkına karşıdır; bunun yanında, panteist ve determinist görüşleriyle şair ve peygamberin görevlerinin birbirine benzediği (insanlığı daha yüksek yaşama düzeyine getirmek) hakkındaki düşünceleri, İslama mantığına uygun bir din bulmasına yol açmıştır. Goethe, Müslümanlığa o kadar yakınlık duymuştur ki, Napoleon'un ordusunu kovalayan Rus askerleri Weimar'a geldiklerinde, bunların arasında bulunan Müslümanlarla ilişkili kurmuş ve onlarla bir cuma namazına katılmıştır.

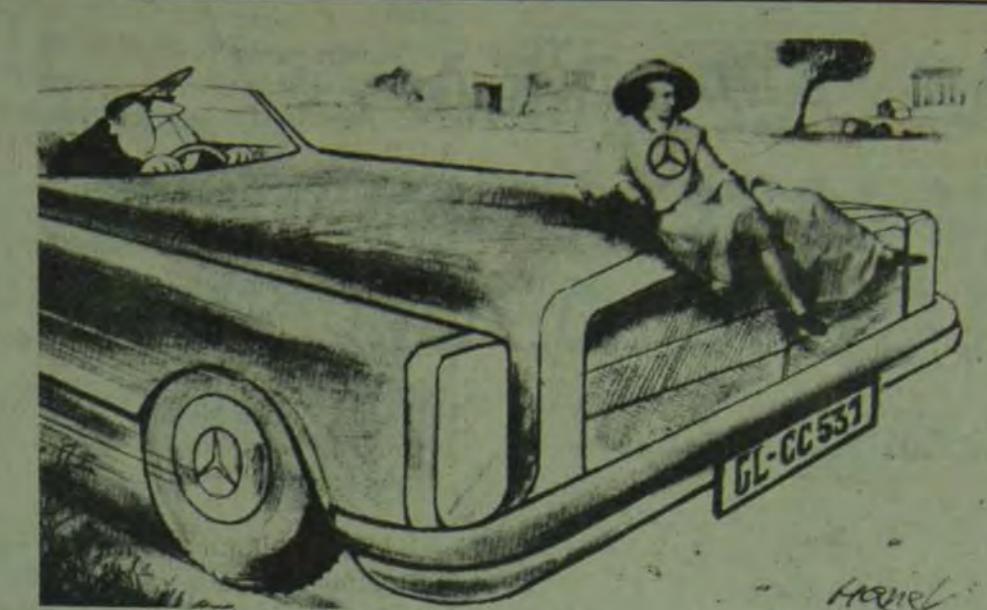
Edebiyat biliminde çeşitli açılarından yapılan araştırmalar, Goethe'nin hiçbir zaman bir "prens usağı" olmadığını ortaya koymaktadır. Ortaçağın sonuçları, onun halka yakınlık duyan ve bütün insanlığın geleceği hakkında kafa yoran bir düşünür olduğunu göstermektedir.

"Dünya edebiyatı" sözünü ilk kullananın Goethe olması, savaş, bir "hastalık", "yabancı" ve "doğaya ters düşen" bir durum olarak değerlendirilmesi ve "Ben barışın çocuğum" demesi, onun humanizminin ve insan hakları savunuculuğunun somut belgeleridir. Kendisini ve ürünlerini "kollektif bir varlık" olarak gören Goethe, günümüzde "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini güçlendiren bir hazinedir. Bu hizenden neden yararlanmamalı? Kaldı ki, bu imkanı bize -evrenselliği ile- düşünürün kendisi sunmaktadır. Becher'in dediği gibi, günümüzde kültür artıktır yalnızca küçük bir toplumsal çevrenin (ya da ekonomik bakımından gelişmiş bir ulusun) ayrıcalığı olmaktan çıkmıştır. Ancak, hiç yoktan bir kültür yaratılamaz; hem ulusal hem de evrensel planda eskiye dayanmak zorundayız. Dün yadaki bütün halkların ve kendi ulusal tarihlerimizin özgürlükü -demokratik gelenekleriyle canlı bağlar kurmak zor değildir. Yeter ki, bilimsel bir tarih bilincine sahip olalım. Türk toplumu için "Goethe'yi edinmek", dünya edebiyatının ve düşünce edebiyatının önemli bir parçasını algılamak demektir. Yalnız bu mu? Hayır; aynı zamanda kendi kültür birliğimizin atladığımız yanlarını fark etmek demektir. Goethe'nin üstünde titrediği insanların, kişi hak ve özgürlüklerinin durumu Türkiye'de nedir? Bugün bu soruya, tarihi perspektifi içinde ve eksiksiz olarak cevaplayabilecek durumda mıyız? "Goethe ile uğraşmak", şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek arasında bağlar kurmak demektir. (Çünkü, Goethe, aynı şeyi bizzat yapmıştır.) Bugünkü ihtiyaçlarımı

dan yola çıkararak Goethe'yi anmak durumundayız. Onun isteyip de, gerçekleştigi göremediği nedir? İnsanlığın tarihi gelişmesi içinde bu soruya cevap verilmiştir: "İnsan kişiliğinin bağımsızlığı ve yeniden saygınlığa kavuşması." Böyle bir hedef açısından Goethe'nin 180 yıllık düşüncelerini küçümseyenler olabilir. Klasiklerin ideallerinde kurdukları dünyaya bugün bile düşmanca bakan ideoloji ve politikalar var olduğu sürece, "düşüncenin en ileri araçlarıyla donatılmış" ve "kültürel ilerlemenin tarihi taşıyıcılığı" (Mühlstein) rolünü üstlenmiş kafalar günümüzde daha duyarlı davranışmalıdır. "Kültürün inkarını inkar etmek" ve "kültür üreticisi" olmak en çok onlara yakışır.

Federal
Almanya'da
Goethe:
Bir
karikatür
ama
aynı
zamanda,
bir
ideolojinin
biçim
alması.
Goethe:
"Biz
Almanlar
dünden
kalmayız."

Almanlar
dünden
kalmayız."

yan ortamlara o kadar uzağız ki. Oysa, bütün bunlar bizim için çok güncel. Dünyanın bir çok ülkesinde bir çok insanın düşüncesi Goethe sayesinde zenginleşirken, bundan mahrum kalmak bizde eziklik yaratıyor.

Gün gelecek, bu eziklikten kurtulacak aşamalara varacağız. İnsanın kendini gerçekleştirmesinin,

kendinin efendisi olmasının arayışını sembolize eden Goethe, bizi bugünkü şartlarımızda bile biraz ilgilendiriyor ve huzursuz ediyorsa, bu boş bir iyimserlik değildir. Çağımızda insan haklarının en tanınmış savunucularından biri olan Bay Goethe'den alacağımız olsun, cünkü ona vereceğimiz de var.

YARIN

ABONE KAMPANYASI

YARIN her zaman saklanacak, kitaplığını zenginlestirecek dergidir. YARIN sanat ve edebiyatımızda toplumcu gerçekçiliğin genç soluğuudur. Onun güvencesi, özverili, dost okurlarıdır. YARIN'a abone olalım, abone bulalım, çevremizde yaygınlaştırıralım. YARIN abone kampanyasına katılalım. YARIN'ın elinize daha düzenli ve 75 liradan geçmesini istiyorsanız, aşağıdaki koşullara göre, adresimize yazmanız yeterlidir.

Abone koşulları: Yurtçi/Yıllık 900 TL, Altı aylık 500 TL; Yurtdışı/Yıllık 54 DM, Altı aylık 30 DM. Yazışma ve havale adresi: P.K. 723, Kızılay-Ankara

ASYA-AFRIKA YAZARLAR BİRLİĞİ VE "LOTUS" ÖDÜLLERİ

Aziz ÇALIŞLAR

DEĞİŞEN DÜNYA EDEBİYAT SÜRECİ

ASYA - AFRIKA yazarlarının Taşkent'teki ilk toplantısından bu yana çok sayıda aydın, iki anakara halklarının kültürünün yeniden değerlendirilerek geliştirilmesi için gösterilecek çabalannivedilikle yoğunlaştırılması konusunda birleşmişlerdir.

"Dünyanın bu bölgelerinde yer alan edebiyat yaratımlarının, Asya ve Afrika halklarının bağımsızlığını kazanmak ve barış içinde mutlu bir yaşam sürebilmek için yabancı egemenliğine ve sömürgeci baskiya karşı girişikleri mücadelenin ayrılmaz bir parçası olduğu artık anlaşılmış bulunmaktadır."

"Özgürlik ve bağımsızlık olmasızın, bu ülkelerde gerçek bir kültürün tam olarak gelişebilmesi ve Asya-Afrika'ya özgü değerler taşıyabilmesi olanaksızdır."

"Bu tür değerlerin çarpıtlarak, Asya ve Afrika halklarına özgü değerlerin yok edilmesini amaçlayan tüm girişimlere karşı yapılacak mücadele, tüm aydınların ivedilikle bir araya gelmesini gerektirmektedir."

"Bugün Asya, Afrika ve Latin Amerika halkları tarafından girişilmiş bulunan ulusal kurtuluş mücadelesi, Asya-Afrika ülkeleri kültürlerinin yapıcı işlevinin yeniden değerlendirilmesi ve dünyada insancılığın korunabilmesi için bir araya gelmesine yeni bir güç katmaktadır."

"Asya-Afrika yazarları, kültürün varlığı ve gelişmesinin vazgeçilmez bir koşulu olarak dünyada barış ve güvenliğin savunulmasını kendilerine en önde gelen bir görev sayarlar. Ulusal kurtuluş mücadelesi, dünya-

küsmüş Batı burjuva edebiyatına karşı yeniden evrensel insan sevgisini, barışçılığı, yaşama tutkusunu ve coşkusunu dile getiren eziymiş halkın yarattığı dünya edebiyatından oluşuyor. Tarihin kaçınılmaz dialekтик gelişmesi, dünya edebiyat sürecini, egenem sömürgeci güçlerin elinden alarak, eziymiş halkın eline veriyor. Dünya edebi yaratım gücü Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin elindedir artık. Çünkü bu edebiyat, kendi kültürünün derin tarihsel geleneğinden; özgürlük ve bağımsızlık mücadeleinden, dünyada insanı değerlerin korunması ve yükseltilmesi çabasından, dünyada barış inancından kaynaklanıp gelişmektedir. Nitekim, bu ülke edebiyatlarının, bu ülke yazarlarının ve yapıtlarının dünya edebiyat sürecine kesinlikle ağırlık koymuş olması bir rastlantı değildir. İşte Latin Amerika'dan Neruda (Şili), Asturias (Guatemala), Jose Marti, Guillen (Kuba), Juan Rulfo, O. Paz, Fuentes, C. Vallejo (Meksika), J. Amado (Brezilya), Scorsa (Peru) ve Marquez (Kolombiya); Afrika'dan Neto, Viera (Angola), Senghor, Senbene (Senegal), Lumumba (Kongo), Sekou Toure (Gine), Craveirinha (Mozambik); Asya'dan Nazım ve niceleri (Türkiye), El Cevahiri (Irak), Resul Gamzatov (Dağıstan), Abasidze (Gürcistan), Mirza Dursunzade (Tacikistan), Resul Riza, Samed Vurgun (Azerbaycan), Gafur Gulayam (Özbekistan), Faiz Ahmed (Pakistan), Nazrul Islam (Bengaldeş), Chimid (Moğolistan), Ho Chi Minh (Vietnam), Kim Chi Ha (Güney Kore); öte yanda Sovyet Rusya, Japonya ve Hindistan edebiyatları, Filistin ve Arap edebiyatı. Bütün bunlar 20. yüzyıl dünya edebiyatının en zengin örneklerini oluşturmaktadır. Çünkü, Asya-Afrika yazarlar, kendi ülkelerinin gerçeklerini, ulusal ve toplumsal özgürlüğü dile getiren, gerçek insanı değerlerin bilincinde yaratımda bulunan ilerici yazarlardır. Sesleri apaçık ve kararlıdır. Yeni bir toplum kurulmasında bağımsızlık, özgürlük ve barış savaşından geçmiş halklarının sesleridirler. Kendi ulusal kültürlerini, tarih ve dillerini yüceltmeye; gelenekleriyle çağdaş yenilikleri yeri bir estetiksel bireşim içinde vermeye yönelikler. Çağlarının sözçüsüdür onlar."

LOTUS ÖDÜLLERİNİN ORTAK SESİ

"İste Asya-Afrika Yazarlar Birliği, bu ülkelerin zengin edebiyat deneyimlerini uluslararası düzeyde tanıt-

mak, bu ülkelerin edebiyatları arasındaki karşılıklı alışverişe daha da geliştirip güçlendirmek amacıyla 1969'dan bu yana, kendi edebiyat organı Lotus Dergisinin adını taşıyan ödüllerle, Birliğin yukarıda açıkladığımız genel konumuyla uygunluk içinde yaratımda bulunan yazarları değerlendirmekte. Dolayısıyla, Birliğin amaçları arasında da belirtildiği gibi, çağının nesnel gerçeklerini yansitan; insanların, halkların ve uluslararası ezilmelerinin her türlü biçimine karşı çıkan; Afrika ve Asya'da gerçek insancıl edebiyatın gelişmesine katkıda bulunan; topluların bağımsızlık, özgürlük, demokrasi ve barış içinde birarada yaşama savasına edebi yaratımlarıyla katkıda bulunan yazarlara verilen Lotus Edebiyat Ödülü, bütün bu nedenlerle, Asya-Afrika ülkelerinde saygını koruyan uluslararası bir edebiyat ödülü niteliğini taşıyor. Geriye baktığımızda, Mahmud Derviş, Abu Salma, Muin Besseso gibi Filistinli ozanların; To Hoai, Thu Bon gibi Vietnamlı yazarların; başlıca da Solokhov, Aziz Nesin, Agostinho Neto, Faiz Ahmed Faiz ve Kim Chi Ha gibi kişilerin Lotus Ödülleriley de değerlendirdildiklerini görmekteyiz. Bu yazarlar arasında bu yıl Türkiye'den ozan Atao Behramoğlu'nun katılımı, hiç kuşkusuz, hem ülkemiz, hem de edebiyatımız adına kıvanç duyulacak bir olay. Bu ödülle, Asya-Afrika ülke edebiyatlarının dünyayı dönüştürücü o insanlık seline Behramoğlu da katılmış oluyor yapıtlarıyla. Kendi kişiliğini, halkın, toplumun ve kendi insanların cektiği acılar ve umutlar içinde bulmaya; yaşama sevincini ve özgürlük coşkusunu dile getirmeye, insanı insanlık mücadelesiyle kanıtlamaya, çalışan edebiyat içindeki yerini alıyor. Bu gerçeği söyle dizelediğimizde 1976 Lotus Ödülü sahibi Hindistanlı ozan Subhas Mukhopadhyay:

"Duyulsun değil,
kanıtlansın istiyorum
en güzel sözler.

Beklemiyorum kimseden
sözlerime inansınlar diye.
İste karşınızda
kanlar, alevler
ve darbeler içinde
kendi kanıtı olan ben."

Kendini kanıtlama ve kendini halkın özgürlük mücadelesi içinde ezilenlerle yanyana bulma, bu nedenle, Asya-Afrika edebiyatının ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor. Eşitsizliğe ve ezilmeşe başkaldıracak karşı çıkmak ozan, tipki 1980

Bu yıl "Lotus" ödülünü alan Atao Behramoglu

Lotus Ödülü sahibi Angolali Antonio Jacinto gibi:

"Başaklar büyüyorsa eğer,
Çiçek açıysa portakallar
Bütün bunlar kimin işi?
Fabrikaları, arabaları, kadınları
varsı patronların
Motorları varsı zenci kaniyla çalışan
Kimin sayesinde bütün bunlar?
Kim doyuruyor karnını beyazların
Refah içinde yaşıyor onları
Kim?

Şakıyan bütün kuşlar
Şarıldıyan bütün sukar
Ve simsimak esen yel
Bir ağızdan yanıtıyor bunu:

Monangambee"¹

Asya-Afrika insanını, halkın ve toplularını özgürleştirmenin, ezilmeşlikten kurtarmanın yolu ortak düşmana karşı birleşerek karşı çıkmaktadır; 1971 Lotus Ödülü sahibi Senegalli Osman Senbene bunu dile getiriyor:

"Bir parmak bekliyor tetikte
Bir göz anıyar hedefini
Irmakların, dillerin ötesine
Uzanan bir el

Avrupa'yla Asya'nın
Çin'le Afrika'nın
Hindistan'la Okyanuslarının
Durmayın, birleştirin ellerinizi
İnsanlığı yasa boğan
Bu eli kırmak için."

Nitekim aynı çağın 1973 yılı Lotus Ödülü sahibi Vietnamlı ozan Thu Bon'dan geliyor; sömürgecilik ve emperyalizmin baskısı altında yaşayan ülke insanlarının aynı yazmayı paylaştıklarının, özgür bir gelecek için aynı mücadeleden geçilmesi gereğinin, yurdunun topraklarının savunulması ve bağımsızlığa kavutulması için aynı ortak düşmanın yenilgiye uğratılmasının birbirinin zorunlu koşulu olduğunu bilinci içinde yazıyor aşağıdaki dizeleri:

"İste o gün
öbür binlerce elle
kenetlenecek ellerimiz
Ve topraklarımızdan dirilip
yürüyeceğiz
denizlere doğru.
Gömmek için düşmanı toprağa
hiç dirilmemeceşine
yükselecek silahlarımız
havaya doğru."

Asya-Afrika edebiyatında halkın eğilmesine karşı çıkarık kişiliğin kazanılması mücadele, toprağa ve kişinin özyurduna duyulan sıcak sevgiyle ayrılmaz bir biçimde beslenmektedir. Çünkü, ancak özgürlüş bir sevgi gerçek bir sevgidir; ancak bu özgürlüşe önləyen tarihsel, toplumsal ve siyasal baskılar ortadan kaldırıktan sonra kişi kendi insanı, kendi toplumu ve kendi vatandaşıyla o yılın, dolayısız, içten sevgi bağını yeniden kurabiliyor. Bunu 1970 yılı Lotus Ödülü sahibi yine Angolali ozan Neto şöyle dile getiriyor:

"Anacığım!
Öldürdüler evlatlarını senin
Ve sabretmeyi öğrettiğim sana.

Anacığım
Yılları senin yaşamının
benziyor birbirine
mezar taşkı gidi.

Ve acı çekmeyi öğrettiğim sana
umut bağlayıp gökkere

Ümut biziz, kendimiz!
Biz ki dünün
Köleleri;
çıplak ırgatlar

kahve plantasyonlarında:
Biz ki, aç her zaman,
her zaman susuz,
biz ki aydınlatkan
yoksun;
kör, cahil,
ve bildigimiz tek okul
efendilerimizin buyruğu...

Korkardık
yürümekten toprağın üstünde
altında atalarımızın yattığı;
severlik seni
hırsızlama
bir başkasının malını çalın gibi;
seni biz, ana diye
çağırmaya korkardık...

Anacığım, yurdum!
Şimdi değişik artık.
Kendimiz kurtardık
boynumu boyunduruktan
Ve dönüsü yok artık bu yolun.²

Ne var ki, kendi topraklarında
değil özgürcce yaşaması, yaşaması
bile çok güçtür Asya-Afrikali insan
için, hele bu topraklar Filistin topraklarıysa. Ozan, yurduya, halkıyla
belki de ancak ölümlerde birleşebiliyor, böyle diyor 1969 Lotus Ödülü
sahibi Filistinli Mahmud Derviş:

"Vücutumdan sonbahar geçiyordu
bir portakal cenazesi gibi,
parçalanmış bir bakır ay gibi,
uçan taşlar gibi,
uçan kumlar gibi.
Ve insanların yürekleri üzerine,
ve benim inleyen yüreğimin üzerine
çocuklar düşüyor
yağmur gibi.
Korkunç baskılar yaralar açıyordu
gözlerimde,
söyləneməz, anlatılamaz baskılar.
Ve ta oralarda, parçalanmış kollar
bana
dökülen kanların arasından
sesleniyordular:
Gel!... Gel!... Gel!³

Yurdunun ve halkın özgürlüğüne kendini adamancı, tüm zorluklara karşı mücadeleni elden bırakmanın, karşı koyma, direnenin şiiridir Asya-Afrika şiri; özellikle de günümüzde bunun örneklerine yine Filistinli ozanlarda rastlar, örneğin, 1979 Lotus Ödülü sahibi Abu Salma'da:

"Kanım aktı tükendi, öyleyse diller
susmazı.
En iyi şıirdir çünkü, yürekte sessiz
durur.
Ne kadar da anımlıdır sessizlik,

yırtılan yüreğimle
halkımın durumunu düşündükçe,
Vatanımın kokularını tüttürür şirimde
Çünkü vatansız, hersey degersiz.
Şirim, halkımın üzerinde buluştuğu
bir köprü
tatlı şeyleri ve onları tartışmak
için.

Kahverengi toprağım ve sevgimden
oluşmayan şiir
yabancı bana.
Meşalemizden aydınlanmayan tek
harf bile,
kahredici.
Mızraklar gibi öne firlıyoruz bir anda
Bükülmüyoruz, teslim oluyoruz.

UNESCO ikinci Uluslararası Konferansının tüm kültür adamlarına çağrı

UNESCO'nun, Ağustos ayında 150 ülkeden temsilcilerin ve delegelerin katılımıyla Mexico Kenti'nde toplanan II. Uluslararası Konferansında, aşağıdaki sonuç bildirisini oybirliğiyle kabul edilmiş bulunuyor:

"— İnsanlığın üstüne karabasan gibi çökmüş olan nükleer felaket tehlikesinin bilinciyle; dünya uygarlığının, insanlığın yarattığı tüm eserlerin, hatta dünya üzerindeki yaşamın düşpeden kendisinin, kökten yok olma tehdidi altında bulunduğuñu görerek,

— UNESCO-temel metnin girişinde saptandığı gibi, 'barış mücaadesinin kurumlaşması gereğinin insanların beyninde çakılı bulunduğu'ndan hiç kuşku duymaksızın

— Bu koşullarda kültür ve sanat adamlarının oynadığı olağanüstü rolü, yani aklın, iyinin ve gerçeğin yüce ideallerine hizmet eden, dünya kültürünün büyük hümanist geleneklerini koruyan ve insanların zihinsel-duygusal yaşamının dile geldiği eserlerin mirasını el üstünde tutarak sürekli büyütüp geliştiren kişilerin işlevini değerlendiren Konferansımız bildirir ki:

— Son savaşın dehşeti henüz belleklerden silinmemiştir; oysa bu savaş, bir nükleer felaketin dünyamıza getirebileceklerinin yanında hiç kalmaktadır. Bugün, bir atom çatışmasının yerel ve sınırlı kalamayacağı, artık gün gibi açıklı. Çünkü ilk patlama, ardından milyonlarca insanın yok edilmesini ve dünya kültürünün silinmesini getirecektir. Daha şimdiden yükselen nükleer silahlar stokunun yalnızca birazının kullanılması bile gezegenimizi yerle bir etmeye yetecek.

— Uluslararası durum karmaşık ve çelişkindir, fakat tüm sorunların görüşme masasında çözülebileceğine kesinlikle inanıyoruz. Barış, insanların ortak bir mülküdür ve varlıklarının temel koşuludur.

— Dünya üzerindeki yaşamı savunmak için bugün kararlı adımlar atılmazsa, yarın çok geç kalılmış olabilir. Zaman, insanlığın, onun paha biçilmez kültürünün ve geleceğimizin kurtarılması adına, tüm güçlerin birleşmesini kaçınılmaz bir gerekilik haline getirmiştir.

— Kültür ve sanat adamları, çağdaş toplumun en güçlü öğelerinden biri konumundadırlar. Duygular ve düşünceler üzerinde, manevi ve kültürel gelişim üzerinde ve kamuoyu üzerinde büyük etkileri vardır. Bu nedenle kültür ve sanat adamları, barışın ve kardeşliğin elçileri olmalıdır ve savaşın, ölümün, yıkımın güçlerine karşı seslerini yükseltmek zorundadırlar.

— Konferansımız, koordine eylemlerin gerçekleştirilmesi için gerek yolların bulunması ve tüm eserlerin, yaratıcılarının ve yeteneklerin, barışın hizmetine koşulması için, UNESCO Genel Direktörünü, tüm dünyadaki aydınların ve sanatçılarm oluşturacağı bir konferans düzenlemekle görevlendirir."

("Theater der Zeit" Dergisinden alınmıştır. Berlin, 10/1982, s. 73)

Öldürülmek, yüzlestirmede işkence,
hapisler
umurumuzda değil.
Vatanım -ne zaman buluşacağız? -
yüklerimizde.⁴

Gerçekten de zordur Asya-Afrikali yazarlığı, bir çok acılar, somut baskılar beklet onu. Ama o yukarıda da degenildiği gibi inancını, sevgisini, umudu yitirmemeye çalışır, ne pahasına olursa olsun; bunu 1975 Lotus Ödülü sahibi Pakistanlı ozan Faiz Ahmed'in dizelerinde de görüyoruz.

"Kağıdı kalemi almışsa elimden,
ne çıkar,
Yüreğimin kanyla yazar
parmaklarım.
Mühürlemişse dilimi bastırı
bastırı, ne çıkar?
Zincirlerimin her halkasında
dolaşır dudaklarım."

Bu çarpıcı acı alaylarının yine Lotus Ödülü sahibi Güney Koreli Kim Chi Ha'da son kertesine ulaştığını görüyoruz; iste bugün halkın sindirilmiş özgürlük umudunu simgeleyen Kim Chi Ha'nın umutsuzluk dolu dizeleri:

"Biliyorsun, iki paralık oyuncularız,
Yine de izleyiciler
soğukkanlı tipler olmalı.
Can veriken gözleri önünde
göldürmeliyiz onları,
Kanlar kusarak.
Ölmek güzel şey, biliyorsun,
çünkü insan bir kez yaşıyor ölümü"

Karşıtların birliği, yaşamın iç çelişkisi evrensel yasası, Asya-Afrikali yazarların yaşamsal deneyimlerini de geçerli. Çünkü, özgürlük, barış ve insanca yaşama mücadele her ne denli umutsuzluk ve acılarla doluya da, bu mücadelede insana destek olan güç yine insanın kendi benliğine sahip çıkmak için yaptığı o insanca mücadeledir. Ne denli yoğun sanırsa insan yaşama, ne denli genişletirse sevgisinin boyutlarını ve ne denli özümlerse insanların deneyimlerini o ölçüde direnç bulacaktır karşı koymaya ve kendini o ölçüde yeniden yaratmaya, 1981 Lotus Ödülü sahibi Atao Behramoğlu bize bunları söylüyor şairinde:

"...
İnsan saatlerce bakabilir gözyüzüne
Denize saatlerce bakabilir, bir kuşa,
bir çocuğu
Yaşamak yeryüzünde, onunkı
karışmaktadır
Kopmaz kökler salmakta oraya.

Kucaklıdan mı simsiki
kucaklayacağın arkadaşını
Kavgaya tüm kasırlımla, gövdende,
tutkunla gireceksin
Ve uzandın mı bir kez simsıçak
kumlara
Bir kum tanesi gibi, bir yaprak gibi,
bir taş gibi dilleneceksin.

Yaşadın mı büyük yaşayacaksın,
ırmaklara, göge
bütün evrene karışırcasına
Çünkü ömr dediğimiz şey, hayatı
sunulmuş bir armağandır
Ve hayatı sunulmuş bir armağandır
insana."

NOTLAR

- 1- Monangambee: Ezilmiş, yoksul insanlar.
- 2- Kardeş Türküler, Çev. Atao Behramoğlu, s. 81, Yeni Türkü Şiir Yayıncıları 1982, İstanbul
- 3- Filistin Şiiri, "Bedava Ölüm", Çev. A. Kadir Süleyman Salom; Yazko 1982, İstanbul
- 4- Filistin Şiirleri, Çev. Ali Cengizcan, Yann Dergisi, Sayı 11, 1982, Ankara.

YENİ ŞAFAK KİTABEVİ

Tüm ders ve Üniversiteye
hazırlık kitapları

Inceleme, şiir, roman,
eleştiri kitapları.

Süreli yayınlar

Not: Tüm yayınlar yüzde 10 indirimlidir.

Taksitle kitap satışları sürmektedir.

Adres: Muvakithane cd. No: 30/2 KADIKÖY-İSTANBUL

OZUR VE DÜZELTME

Dergimizin geçen sayısında 9. sayfanın sonuna gelmesi gereken dipnot, 13. sayfanın sonuna; 13. sayfanın sondan üçüncü paragrafı olması gereken bir paragraf ise, tümüyle 9. sayfanın en sonuna gelmiştir.

Yine 13. sayfadaki "Okuyucularla" sütunundan "A. Barışgül - Adana" imzası düşmüştür.

Düzeltilir, yazarlarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Marquez, Asturias, Fuentes gibi yazarların yapıtlarına dikkatle bakılsa kulturel yapının elyafları görülür.

LATİN AMERİKA EDEBİYATI

Ahmet TELLİ

LATİN Amerika edebiyatının yoğun bir ilgi alanı durumuna geliş ve 1982 Nobel Edebiyat Ödülü'nün Gabriel García Marquez'e verilmiş olması, birkaç bakımdan üzerinde durulması gereken bir konu. Batılı ve Türkçeli liberal aydınlar bu ilgiye coşkuya katılmış oldukça ilginç bir durum. Yenilikçiliğe bağlı olanlar, nerdeyse bir tarihin olayı içindeler. Bu yenilikçi anlayış, Borges'i, Octavio Paz'ı birer dahi olarak görmek istemektedirler. Batılı yenilikçi anlayış politik dalgalanmalann da bir ölçüde yüksel-

mesiyle etkinliğini silik bir biçimde sürdürmekte ve hatta sıcak savaş bölgelerinde yok olmayla yüz yüze gelmiştir. Böyle bir ortamda Latin Amerika kökenli edebiyatın bir yanı, yenilikçi ilmik atmış olan yanı, öteki yanlarına baskın çıkararak yaygın bir biçimde etkili duruma gelmekte ve çeşitli ülkelerde liberaler, yenilikçilerin gözlerinin işildamasına yol açmaktadır. Nitekim Türkiye'de bile yenilikçi akımın ateşine sürekli yakıt sağlayanlar Paz ve Borges'i dillerinden düşürmemektedirler. Oysa Borges, kendi tavını

Latin Amerika edebiyatının "ati-

çok açık bir biçimde ortaya koymak, Pablo Neruda'yı bir komünist olduğu için görmek istemediğini, Pinochet'in faşist olduğuna inanmadığını belirtir. Paz'ın liberalizmi ise bilinen bir şey. Öyleyken hem Batıda hem ülkemizde Borges'i, Paz'ı benimseyerek önemli bulan sözde demokratlar, bu konuda çıkarılması gereken çağdaş değerleri de karartmaya çalışmaktadır. Bir bakıma daha bu yazarların ne olduğunu araştırmaya gerek duymadan onları benimsenmiş görünüyorlar. Çünkü Batının üçüncü ideoloji yaratıcıları bu adları çoktan bayraklıştırmışlardır. Diğer yandan bilimsel dünya görüşüne bağlı olanlar bu konuya daha soğukkanlı yaklaşmak, onun olumlu ve olumsuz yanlarını bulup çıkarmak durumundadırlar. Yani liberalerin davranışındaki uyarıcı noktaları unutmamak ve fakat Latin Amerika edebiyatının öne çıkışıyla seçikleşen olumlu yanları da görmek durumundadır. Başka bir deyişle bilimsel dünya görüşünün bu konuyu iştalandırması, güncel bir görevdir.

"imi Batılı aydınlar biraz da kendi kültürlerinin bu yazarları etkilemesinde bulmak istemektedirler. Marquez, Paz, Borges, Fuentes gibi yazarlarla yapılan söyleşilerde bu amaca yönelik sorulara kuşatılar onları. Kuşkusuz Batı kültürünün (burjuva demokrat düşüncenin yarattığı ilericiler demokrat kültür) bu yazarları etkilediği doğrudur. Daha da, kültür diliminin bir parçasıdır Latin Amerika kültürü. Önce İspanyol dilinin Batı kültürüyle akrabalığı nedeniyle böyle bir etkiyi yaratmadı temel etkenlerin başında geldiği bellidir. (Kaldı ki, bu ilericiler demokrat kültür artık tüm insanlığındır. Onu şu ya da bu düşüncenin sahiplenmesinden çok, ona katkıları ile değerlendirebilirler.) Diğer yandan Latin Amerika yazarlarının bir çögünün "sürgün" yaşamları da etkili olmuştur etkinin belirmesinde. Bu ülkelerin özgülünde yatan ihtilalci geleneğin, yerli kültürün, kızilderili ve zenci kültürüyle doğrulmuş bireşiminin Batı kültürüyle de tanışması görkemli bir yapının oluşmasında önemli bir yer tutmuştur. Eğer Marquez, Asturias, Fuentes gibi yazarların yapıtlarına dikkatle bakılırsa kültürlerin başkaldırıları ve çeşitli ihanetlerle yengilerin yenilgilere döndüğü ve böylece tarihin onlara kazandırdığı deneyimlerle karşılaşırız.

Su var ki, emperyalist dönemde kozmopolit bir nitelik alan burjuva eğilimlerin belirlediği kültürün de Latin Amerika edebiyatını etkilediğini göstermekle gelemez. Ve işte biraz önce dediğimiz liberal aydınların, yenilikçilerin coşkuları biraz da burdan ileri gelmektedir. Bu edebiyatın destansal yanından çok, destansal yapıyı kuran fantastik öğeler, nihilizm, egzotizm gibi noktaları ilginç gelmektedir onlara. Böyle olunca sözgelimi Vietnam ya da Filistin şiirinin diri özünü kendine yabancı bulan Batılı aydınlar Pablo Neruda'yı atlayarak Borges'in ve Paz'ın şiirlerine hayranlıklarını dile getirirler ve onların üçüncü felsefede önemli birer yapı taşları oluşturuları önemserler. Böylece Latin Amerika edebiyatı kendi varoluş nedenlerinin dışında bir yere konularak sahiplenir ve hatta Nobel ödülinin kapıları ardına degen açılır. Biz, liberalerin, yenilikçilerin bu tavırları karşısında geri çekiliş bu edebiyatın değerini görmezden gelemeziz. Çünkü onda insanlık kültürünün en diri, sağlıklı öğeleri daha önemli bir yer tutar ve bu edebiyat ancak bu yarısıyla kalıcı olacaktır.

Bu yıl Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Kolombiyalı yazar Marquez

Burada soruları biraz daha netleştirerek yaklaşmaya çalışalım bu konuya:

- Batı, hangi kültürel kaynağı besliyor?
- Latin Amerika edebiyatı özgülü.
- Türkçeli ilericiler yazarların çıkaracağı dersler.

Batı, hiç kuşkusuz emperyalist döneme ilişkin kültür yozlaşmasının çizgisinde adımlar atıyor. Birinci ve ikinci Paylaşım Savaşlarının gelişmiş kapitalist ülkelerde yarattığı umutsuzluk dalgası, toplumsal yaşamın birçok alanında olduğu gibi, sanatsal alanda da kendini göstermeye gecikmez. Güvensizlik ortamının psikolojik baskısı altında, siyasal inançların bile cărıldığını tanık olunur. Böylece, aydınlar arasında liberalleşme ve partisizleşme eğilimleri görüldürken, varoluşculuk vb. gibi üçüncü ideoloji sapmalarının, sanatsal etkinliği kuşatarak dokusuna girdiği izlenir. Umutsuzluk, yıldızkılık gibi duygularla örenen kaçış edebiyatı, bunalımcılığı ana izlek olarak sefer. Bu arada yenilikçilik cila lanır. Bu dönemde savaş içindeki genel bir kuşak, savaş romanları öreneklerini veriyordu. Gelgelelim bunlarda görece bir umut belirtisi bulunmasına karşın, aynı örneklerin bireyi mutlaklaşımaktan bütütün kopmadığını da görürüz. Bu, ilericilerin, bağlamdaki birey özgürlüğünden, ya da bireyselleşmeden çok bireycileşmedir.

"Cehennem öbürleridir" anlayışı, bir yaşama felsefesi durumuna getirilirken en çok da sanatsal yaratıcı erozyona uğratıyordu. Ar- tık Savaş ve Barış'ın görkemini Tol-

Okuyucularla

Sevgili Hocam
Necdet Bulut

Ben Bilim ve Sanat'ın diğer binlercesi gibi vazgeçmez bir okuyucusuyum. Benim yazmaktan asıl amacım hâkemmiş de olasınız size övgüler düzmek değil.

Bildiğiniz gibi değerli Hocamız Necdet Bulut'un katledilişinin dördüncü yıldönümü. Çalışma arkadaşları onun bilimsel çalışmalarını, bitmez tükenmez enerjisini, yurdunu, insanı ola- düşkünlüğünü yeri gerekçe anlatılar. Ben de her zaman saygıyla andığım değerli hocamı ölü munun dördüncü yılında, kısa tanışıklığım döneminde yu-зересiyle dolu anılarından birka-çıyla anmak istedim, bir öğrenci, bir küçük kardeşi, bir seveni olarak...

Trabzon'da, Vatan Gazetesi'nde bir yazı okumuştum. Çiçeklerden, desenlerden, delikli kartlardan söz ediyor ve insan becerisinin yaşamı ne denli güzelleştirdiğini tatlı bir sıcaklıkla, yumuşaklığa anlatıyordu. Ben yazım içeriğinden çok anlatımının taşıdığı sevecenlikten etkilenmiş ve o sıcak yazımın altındaki ismi büyük bir hayranlıkla okumuştum: Necdet Bulut.

Ne zaman dünyanın yaşanı- lığından, yaşamın güzelliğinden söz açacak olsak hemen Vatan Gazetesi'ni o sayfası gözlerimin önünde şķilleniyor, sözcükler dökülüp sayfadaki yerini alıyorlar ve altına bir sevgi yumağı gibi örülüyordu: Necdet Bulut, Necdet Bulut...

Necdet Bulut'taki sıcaklığı, sevecenliği yakından görmek, ondan pay almak çok istedigim bir şeysi. Tatlı bu heyecanla bitirip giz snavlarına gittim ki, Necdet Bulut Trabzon'a gelmiş ve KTÜ'ye bir Elektronik Hesap Bilimleri Merkezi (EHBM) kurmak için çalışıyordu. Arta ka- lan zamanında da halkla tanışmak için şehrə indiğini duyuncu hâlâ tanışmamış olmaktan hu- zursuz oldum. Kalktım, inşaat hâlinde EHBM'e gittim.

Ertesi gün tekrar görtük ve evime çağardım, kabul etti.

"- Gittigim öğrenci evlerinin temiz, düzenli ve sıcak olmasi beni sevindiriyor," demişti. O anlatmış ben ve arkadaşlarım dinlemiştik. Ağızdan bal akyordu... "Bir gün okulların okuyanları ve okutulara ait olsugu- nu görmek istiyorum" demişti...

Sevgili Hocam, değerli anın- onunde saygıyla eğiliyorum...

Hasan Yıldırım - Trabzon

Asturias, Neruda, Marquez gibi yazarlar ülkelerindeki diktatörlüklerle karşı çırak halklarının demokratik taleplerini kültürel kaynakla beslemişlerdir.

toy'un psikolojisinde arayan eleştirmenler, Raskolnikov ve Karamozov'ları irdeliyor, onların derinliklerini kavramaya çalışırken Dostoyevski'nin mistisizmini öne çıkarmakla yetiniyordu. Teknolojik olanaklar sivilin düşüncenin yarattığı durum, bu nalcılığın silişmesine yol açtı. İşte böyle bir ortamda mayalandan Latin Amerika edebiyatı, özümsediği kültürel değerlerle "birdenbire" ortaya çıkar. Yitirmekte olduğu üçüncü ideolojinin etkin bir biçimde yeniden serpildiğini gören Batılı liberaler, bu çıkışa alkış tutmada öncülük görevlerini yerine getirirler. Böylece Latin Amerika edebiyatının yenilikçi öğelerine sahip olmuş olunur.

Oysa Latin Amerika edebiyatı yalnızca bu değildi. Geri bıraktırılmış

mış bu kapitalist ülkelerde "eşit olmayan" bir edebiyat fışkırmıştır ve dünya edebiyatı içinde saygın bir yer tutuyordu. Bu ülkelerdeki zorba yöneticiler, halkın ihtilalci geleneğini, kültürel bireşimini yok edemiyordu anlaşılan. Geçen yüzyılda altın çağını yaşayıp öldüğü sanılan roman, görkemli bir mimariyle *Yüzylinder Yalnızlık* gibi bir örmekle varıyordu. Demek ki "en gelişmiş kapitalist ülkelerde en gelişmiş roman yaratılır" düşüncesi eksikti. Kapitalizmin kendi uyumuydu belirleyici olan, Burjuvayla birlikte ortaya çıkan romanın, bu sınıfla birlikte silinip gideceği görüşünde olanlar da yanlıyorlardı. Çünkü emperyalizm döneminde burjuva devrimlerini bile yüklenen emekçi sınıf ve onun ideolojisi tüm insanlık değerlerini de yükleniyordu. Eğer şöyle bir bakılırsa Asturias, Neruda, Marquez gibi yazarlar kendi ülkelerindeki diktatörlüklerle karşı çırak, onlara "red" diyecek halklarının demokratik taleplerini, kültürel kaynakla beslemişlerdir. İşte bu yüzden örneğin Marquez'in değeri görülmeli ve ona yenilikçilerin sahip çıktığı biçimden ayrı bir biçimde sahip çıkmalıdır. Bu edebiyatın bize öğrettiği biraz da budur. Çünkü Marquez hemen bütün yapıtlarında emperyalizme ve onun bağışıklarına karşı durabilmistiştir. Örneğin *Yüzylinder Yalnızlık* adlı romanında muz cumhuriyetlerini, kemirci kırmızı karıncaların bir yapıyı nasıl yerle bir etmeklerini anlatırken imlediği politik amacı hiç de yenilikçilerin istediği doğrultuda değildir. Yine o *Kırmızı Pazartesi*'de feudal değerleri trajikomik bir biçimde sokarak, örneğin feudal değerleri yücelten birtakım yazarlarımıza bu konunun nasıl ele alınabileceğini göstermektedir.

Burada Türk edebiyatının kültürel olanakları ile Latin Amerika edebiyatının kültürel olanaklarındaki, anlatım olanaklarındaki koşutlukları (Benzerlikleri değil). Çünkü bu bizi yıllar önce Türkçe çevrilmiş Alberto Bayo'ya götürmekten ileri gitmez.) irdelemek ve kaynağın hangi mimariyle gerçekleştirilemesi doğrultusunda uyarıcı ipuçlarını sergilemek gereklidir. Buysa başka bir konu. Şu kadarını söyleyelim ki Yaşar Kemal'in *Yüzylinder Yalnızlık* gibi bir mimariye vardığında Türk edebiyatında ilginç bir "atılım" görülecektir. Bu bir örnek yalnızca. Demem o ki, Türk edebiyatı Atilla İlhan'ın, Selim İleri'nin izlediği yolla saygınlaşamayacaktır. Latin Amerika edebiyatının bize öğrettiği en önemli ders de budur.

"Boyun eğmek, ister benim gibi yaşı olsun, ister şu anda yaşayan büyük çoğunluk gibi genç, insan onuruna aykırıdır" (Fotoğraf: Lars Tunbjörk)

BÜYÜK BİR BARİS EMEKÇİSİ: ALVA MYRDAL

Gürhan UÇKAN

"Kesin olarak bildiğim iki gerçek var: Güçlüklere karşımda yıldırım bir kenara çekilerek, için için dilekte bulunmakla elimize hiçbir şey geçmeyeceği ve her koşulda yapabileceğimiz bir şey olduğu... Yani, çalışarak, yeni öneriler getirerek ve bunlar salt bölümSEL çözüm getiriyor olsalar bile onların uygulanabilirliklerini araştırarak bir şeyler yapabileceğimiz. Yoksa geride bir tek boyun eğmek kalıyor ki, o da insan onuruna aykırıdır."

Alva Myrdal

NOBEL Barış Ödülü Komitesi, 1982 yılının ödülünü Alva Myrdal ile Alfonso García Robles arasında bölüşürerek kendini onurlandırmış oldu. Öyle ya, Theodore Roosevelt, onun savaş Bakanı Elihu Root ve Woodrow Wilson gibi en büyük becerilerini savaş çıkararak gerçekleştirmiştir politikacılara verilerek alay konusu olan bu ödül, son zamanlarda Henry Kissinger gibi bir diploması sihirbazı ile Begin gibi eli kanlı bir öldürücüye verilerek adından bir şey umanların gözünde değerini sıfır indirmiştir. Yeryüzünün ve insanlığın görülmemiş bir yok olma tehdidi içinde bulunduğu yirminci yüzyılın ikinci yarısında, yaşamalarını silahsızlanma ve barışa adamış iki insanın çabalamanın günüsgina çıkışması için bu ödülü beklenmiş olması gerçekten düşündürdü bir durumdur. Nobel Barış Ödülü verenler, salt kaçınılmaz bir eylemi yaptılar; teşekkür borcu ödülü alanlarda değil, verenlerdeydi çünkü!

Alva Myrdal bu yıl seksen yaşını

doldurdu. Pedagoji, din tarihi, Kuzey dilleri ve teokratik felsefe üzerine yüksek öğrenim görmüş ve toplum içinde etken görevler almaya daha 1930'lu yılların başında, çalışan kadınların sorunları üzerine eğitme başlamıştı. Çocuk eğitimi konusunda da çalışmalar yapmış olan Alva Myrdal'ın kadın ve çocuk konularında üç kitabı vardır. Bunlar, "Isbarn" (Kent Çocuğu-1935), "Nation and Family" (Ulus ve Aile-1940) ve "Women's Two Roles" (Kadınların İki Rolü-1944) adlı kitaplardır. 1949-50 yılları arasında Birleşmiş Milletler'in toplumsal sorunlar bölümünde başkanlık yapmış ve 1951-55 yıllarında UNESCO'nun Paris'teki toplumbilim bölümünde yönetmen olarak görev almıştır.

Alva Myrdal'ın barış sorunları üzerine tam olarak eğilmesi, 1962 yılında İsveç'in Cenevre'ye gönderdiği silahsızlanma delegasyonuna başkanlık etmesi ile başlar. İki yıl sonra Birleşmiş Milletler gününde yaptığı bir radyo konuşmasında söyle diyor Alva Myrdal:

"Gerçeği saptıracak göstermek, ne günlük yaşamda ne de Birleşmiş Milletler'de yürü. BM, içinde atılan bazı yalanlara göre yaşamaya çalıştıkça, dünyadaki olayların içüyelerini göremez. Buna karşı çaba göstererek ve gerçeği olduğu gibi göstererek bizler, BM'e büyük katkıda bulunabiliriz. Özellikle en tehlikeli şey, varlıklı ve yoksul ülkeler arasındaki gittikçe açılan boşluk gibi temel bir gerçeğin yalanlarla BM içinde örtbas edilmek istenmesidir."

İsveç Dışişleri Bakanlığında çeşitli görevler üstlendiği 1961-1966 yılları arasında ayrıca, çeşitli barış örgütlerinin kurulmasında da etkili oldu. Bunlardan Stockholm'deki "Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü" SIPRI, bugün tüm Avrupa'da en yaygın çalışmalar yapan barış örgütlerinden birisidir.

Alva Myrdal, barış sorunlarının içeriğini anlamasında, 1955-1961 yılları arasında yaptığı Hindistan büyüğülüğü görevinin önemli rolü olduğu görüşünde. Nehru ile yakın dostluk kurma olağanı bulduğu bu süre içinde gerikalmış ülkelerdeki sorunları yakından inceleyen Alva Myrdal, bu ülkelerin kalkınabilecek için kalkınmanın, her ülkenin içinde bulunduğu özel koşullara göre, orada yaşayan insanlarca ve çözümleri kendileri bularak gerçekleştirmesinin zorunlu olduğu görüşünde.

Bu sonuncu ödül, geçen yılın Nobel Barış Ödülü'nün Alva Myrdal'a verilmemiş olmasını kınayan Norveç halkın Ödülü, Norveç, 1981.

KISSINGER VE GROMIKO

Birleşmiş Milletler'deki çalışmaları sırasında sık sık Kissinger ile karşılaşmış olan Alva Myrdal, bu çok renkli diplomiyanın güçlüğüne deşinerek söyle diyor:

"Ne onunla karşılıklı görüşme yaptığında, ne de onun kitaplarını okuduğumda kendisinin hangi görüşte olduğunu anlayabildim. Çok sık taraf değiştiriyordu ve yaptığı sıkı tartışmalarda bazen bir görüşü, bazen de tam aksi görüşü savunuyordu."¹

Gromiko ile özellikle silahsızlanma konferansları sırasında verilen ve ikişer kişinin katıldığı yarı resmi öğle yemeklerinde konuşduğunu söyleyen Alva Myrdal, bu ünlü devlet adamından övgü ile sözüyor:

"Kiçisel olarak büyük saygı uyandıran bir yan, araklı olarak bilimsel çalışmalarını sürdürmemesidir. Son zamanlarda tarih konusunda bir doktora yapmış olması, bunun bir örneği. Tüm kültürel konularda müthiş bilgiliydi. Doğal olarak politika üzerine konuştuk; sözlerinde çok içindi. Görüşünü açıklamakta rahat ve güven veriyordu. Tartışma sırasında karşılıklı saygıda kusur göstermemiyordu. Birbirimize karşılıklı saygı duymuşuzdur hep salt buneden. Öyle sanıyorum, Amerikan ve Rus silahsızlanma delegeleri içinde kendilerine görev veren resmi makamlardan daha çok ve içtenlikle silahsızlanma konusuna ilgi duyan tek inşandır."²

ALTI BARİŞ ÖDÜLÜ

Nobel Barış Ödülü, Alva Myrdal'ın almış olduğu altıncı barış ödülü! Herbirine ayrı önem verdigini söyleyen Alva Myrdal, daha önceki beş ödülünlük, gerçekle tüm barışseverlere verilmiş olduğu görüşünde. Bu ödüller şunlardır:

— Gençlik Barış Ödülü, İsveç, 1966

— Kitapevleri ve Yayınevleri Barış Ödülü, F. Almanya, 1970

— Watelers Barış Ödülü, Uluslararası Barış Akademisi, Hollanda, 1973

— Albert Einstein Barış Ödülü, ABD, 1980

— Halkın Barış Ödülü, Norveç, 1981.

Bu sonuncu ödül, geçen yılın Nobel Barış Ödülü'nün Alva Myrdal'a verilmemiş olmasını kınayan Norveç halkın Ödülü, Norveç, 1981.

TELEVİZYONDA 1 MİLYON KİŞİYE SESLENİŞ

Alva Myrdal daha İkinci Dünya Savaşı sıralarında Princeton Üniversitesinde tanışmıştı Einstein ile. Onun keman çalmasına tanık olmuş ve bu tür müzik gecelerinde kendisiyle söyleşide bulunmuştur.

Albert Einstein Barış Ödülü Alva Myrdal'a 30 Mayıs 1980 günü New York'ta yapılan görkemli bir törenle verildi. Ödül sembolü ve 50.000 dolar, SALT görüşmelerinde Amerikan delegasyonuna başkanlık eden Paul Warnke tarafından sunuldu. Amerikan ticari televizyonlarından NBC ve CBS ile bağımsız "13. Kanal" Alva Myrdal ile görüşmeler yaptılar. Ardından NBC'nin düzenlediği bir program tüm Amerika çapında yayınlandı. Bir milyon kişinin izlediği programda televizyonun profesyonel konuşmacısı, sorduğu kişilik sorularla Alva Myrdal'ı sıkıştırmaya çalışti. Ama boşuna... Alva Myrdal çizgisinden sapmadı:

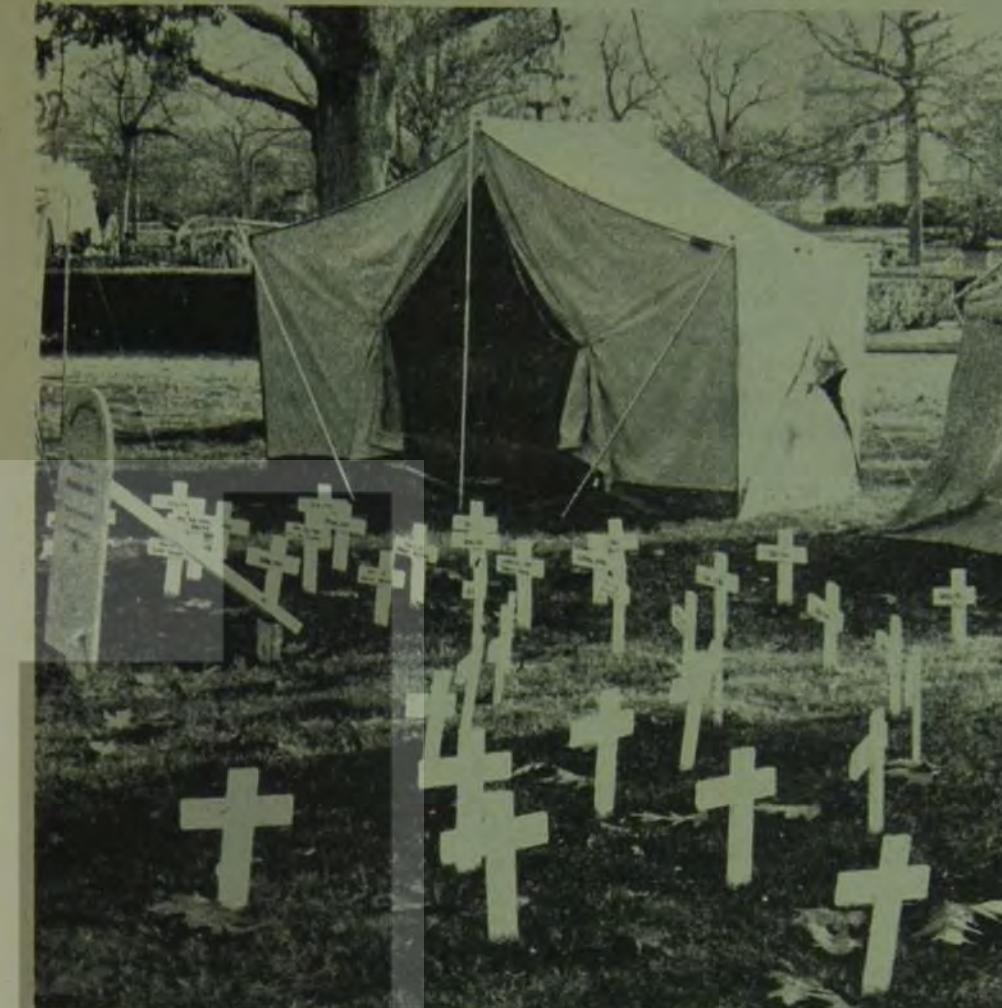
"Silahlanma sorununun temeline inmemiz gerekiyor çünkü ortada bir zincirleme süreç, karşı tepki durumu var. Bir taraf yeni bir silahlanma girişince, karşı taraf da ona göre silahlanıyor. İşi ilk kez baştan taraf, bu kez yeni önlemler alıma zorlanmış oluyor ve bu böyle sürüp gidiyor. Böylece sonsuz bir zincirleme tepki korkarım sonunda süber bir tepki ile noktalanaacaktır."³

Alva Myrdal'ın barış konusunda verdiği en içerikli ve etkileyici söyleyi, yukarıda deyindigimiz ödülü alırken gerçekleşti. Bu önemli konuşmadan yaptığımız alıntılar söyle:

"Einstein ne derdi acaba bu gün burada olsaydı? Hiç kuşkusuz görüşlerini kendisi dile getirirdi ama ben bir çeşit çevirmenlik yapacağım ona.

"Einstein'in inanmış bir uluslararası olduğunu unutmamamız. Tüm insanlığın çıkarı onun yüreğinde yatıyordu, salt belirli bir ülkenin değil. Kendisinin birden fazla anavatani vardı; sırasıyla Federal Almanya, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri. Tümüne sadıktı, onları doğru yolda gördükçe; aksi olduğunda da, karşı çıktıı.

"Einstein asla bir 'şahin'⁴ olamazdı. Bilim evreninin yetişirdiği en büyük dahiilerden en büyüğü olan Einstein, bilimin onde gelen koru-

Silahlanmaya ayırdığı parayı gittikçe arturan Amerika Birleşik Devletleri, toplumsal yardım bütçesini tarihte görülmemiş bir kısıtlı ile kuşa çevirdi. Geçen yılın Aralık ayında başkent Washington'da bir çok yoksul, evsizlikten sokakta uyurken dondu. Resimde, bunların adlarını taşıyan haçları gören sunuz. Beyaz Saray'ın karşısındaki Lafayette Meydanı'na haçları, durumu kinayan halk koydu.

yucularından da. Bilim, kötü amaçlara alet edilmemeliydi. Henüz 1929 yılında kimyasal silahlara ve gaza karşı kampanya açılmasında, Romain Rolland, Paul Langevin, Bertrand Russel ve Kathe Kollwitz ile birlikte öncülük etti.

"Hitler'in kazanmasından korkarak bir tek kez için yaşam boyu seçiği başı çöktü. Yönetmelerden ayrılarak, atom bombasının yapılmasını destekledi. Savaştan sonra ise başı hep öncelik tanındı.

"İçinde bulunduğumuz şu günlerde bir çok uyarı ses duyuluyor

ve bu sesler, günümüz ile 1914 yılı arasındaki ortam benzerliğine dik katları çekiyor -haklı olarak-. O zamanda olan şey, egemenlik çığlığı içindeki insanların milyonlarca genç insanı savaşa ve ölüme sürüklemesiydı. (...) Savaş bir kez başladımı, askerler bayrakları altına çağrıldı mı ve komutanlar kendilerine önceden verilmiş komutları uygulama sinyalini aldı mı, bu makineyi artık kimse durduramaz -başka yöneticiler durdurmak isterler bile-. Savaşın niteliğinde bir otomasyon vardır; insanlık dışı ve akıl almaz bir

çığlığını yoketmesi gerçekleşene dek durmaz.

"Nötron bombası güncelleşince bir zamanların yok olmuş sanılan halk dayanışması kavramı, yeniden ortaya çıktı. Halkların direnişi, Sovyetler Birliği tarafından başlatılmış değildir; bu hareket kendiliğinden doğmuş ve Avrupa'da çok yayılırak insanların içindeki ahlaki sorumluluğun işaretini haline getirmiştir. Unutmayın ki burada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kamuoyunun baskısı sonunda Vietnam savaşı bitmiştir.

"Kamuoyunda geniş bir direniş birliği uyandırmak için ben, herseyden önce barış örgütlerine sesleniyorum. 'Barış' sözcüğü belki çok klişeleşmiş bir haldedir ama bunu, militarizme ve savaşa karşı vurucu bir silah haline getirmek için her yerdeki halk kümelerini ve bölgesel örgütleri harekete geçirmemiz gereklidir. Halk, propagandaya karşı aşınmalıdır. Propaganda analizi, bizim en acil görevimizdir ve bunda hepimiz görev alabiliriz. Eğer demokrasiyi kurtaracaksa bu kaçınılmaz bir gerektir.

"Artık bir noktayı anlamış olmam gerekmektedir: Barış korumak yönünde adımlar, savaşa yönelik girişimlerden önce atılmalıdır. Tartışmalardan kazançlı çıkmak için önceden güçlü bir duruma gelmek gerektiğini düşünmek, tehlikeli ve temelden yanlış bir inançtır. Hayır, güçlü duruma gelmeden önce tartışmalar yapılmalıdır.

"Gençliğe, bizden sonra yönetici me gelecek yeni nesile olan sorumluluğunuza gelince... Nasıl bir miras bırakıyoruz onlara? Şu anda olanları ben, gençlige ihanet olarak niteliyorum. Bizden böyle bir dünyayı onlar istemeler. İçinde yaşama makta olduğumuz silah kültürü, gençlerde bir umutsuzluk atmosferi yaratarak onları geleceğe olan güvenlerini yitirmelerine neden olmuştur. (...) İletişim araçlarının katıldığı ile bizler tam hızla gençlere, şiddet, saldırganlığı, şahin milliyetçiliğini ve başkalarının hikâyesine karşı kayıtsızlığı bir yaşama şekli olarak öğretmekle meşguluz. Kendi savaş hazırlıklarımız ile bunları hoşgörülmez bir tavırla yasallaştıryoruz. Oysa bunlar, gençlerin kendi seçenekleri asla olamazdı. Daha bir çok insan, özellikle gençler, barış, barışçı işbirliğini, evet, yaşamı ve sevgiyi tehdit eden güçlere karşı direnişte boyun eğmemeyi öğrenmelidirler.

"Sözlerimi bitirirken yinelemek isterim: Tüm derin düşüncelere karşı hiçbir zaman aklının ucundan boyun eğmek geçmemiştir. Bugün sizlere çağrıim şu: Boyun eğmek, ister benim gibi yaşlı olsun, ister şu anda yaşayan büyük çögümüz gibi genç, insan onuruna aykırıdır."

Dakikalarda ayakta alkışlayan konuklar, çağımızın bu değerli barış emekçisinin unutulmaz konuşmasına tanıklık etme mutluluğunu duyuyorlardı.⁵

NOTLAR

1- Lindskog, Lars G., "Alva Myrdal", Sveriges Radios Förlag, Stockholm, 1981, s. 124

2- a.e.e., s. 125

3- a.e.e., s. 135

4- 'Şahin' sözcüğü, savaş kişiliklerin için kullanılıyor.

5- Alva Myrdal'ın bu konudaki diğer yapıtları şunlardır: Nedrustning-realitet och utopi (Silahsızlanma-Geçik ve Utopi), 1972; The Game of Disarmament (Silahsızlanma Oyunu), 1976; War, Weapons and Everyday Violence, (Savaş, Silahlar ve Günlük Şiddet), 1977.

"Kişinin degeri, ülkesine ve insanlığa yaptığı hizmetlerle ölçülür."

KODALY

ULUSAL DEĞERLERİN EVRENSEL ÜRÜNE DÖNÜŞMESİ VE ZOLTAN KODALY

Cem İDİZ / Bülent ALANER

Bu yıl ünlü besteci, müzikolog, halk eğzileri derleyicisi ve çağdaş Macar müzik eğitim sisteminin kurucusu Zoltan Kodaly'ın 100. doğum yıldönümü, başta Macaristan olmak üzere 34 ülkede kutlanıyor. Özel çabalarla, kutlamalara katılma yönünde bazı çalışmaların yapıldığı ülkemizde, bu büyük müzik adamı ne kadar tanınmaktadır?..

1960'lı yıllarda besteci Bülent Tercan, Kodaly'ı tanıtmak amacıyla İstanbul radyosunda bir program yapmış, Türk-Alman kültür merkezinde ise bir söyleşi düzenlemiştir. Yine aynı yıllarda, viyolonselci orkestra ve koro şefi Muhittin Sadak'ın girişimiyle, Kodaly'ın *Matras Kepek* adlı hayatı Türkçe'ye çevrilmiş ve Sadak'ın yönetimindeki Konservatuvar korosunca seslendirilmiştir. Ayrıca Kodaly'ın bazı yapıtları zaman zaman konser programlarına serpiştirilmektedir. Oysa yalnızca besteciliği ile değil de, aynı zamanda kuramcı ve eğitmeniyle, çağdaş Macar müziğinin temelini oluşturmaları ve etkisinin uluslararası düzeye ulaşmış olması, Kodaly'a daha bir önemle baktırıktır.

Henüz 25 yaşında iken, Liszt Müzik Akademisi'ne profesör olarak atanmış Kodaly, Macaristan'da ülke kültürune yabancı bir müzik anlayışının yaygınlaşmasını ve daha da kötüsü, müzik konusunda bilgisizliğin büyük boyutlarında olduğunu gözlemektedir. Toplumun müzik anlayışını değiştirmek amacıyla, sözlü müzik geleneğinden yola çıkarak, bir dizi koro eseri yazdı. Bu müziklerinde, halk türkülerini ve Macar ozanlarının şiirlerini kullanması, o zamana kadar yalnızca moda geçmiş bayağı müziklerden öteye gidemeyeen Macar koro anlayışında yeni bir çığır açmış oldu. Yine de, Macar koro hareketinin Rönesans'ı diyeceğimiz bu gelişmeler, yalnızca toplumun ömensiz bir kesimini etkileyebildi ve Kodaly toplumdaki bilgisizliği yok etmek için, müzik eğitiminin radikal bir reformla sağlam tabana oturtulması gerektiğini gördü. Ne var ki müzik kültürünü yaymak konusundaki tasarılarını, bağımsızlık dönemi kadar gerçekleştiremedi. Ancak 1945'ten sonra Macaristan'da kültür yaşamının yeniden düzenlenmesi amacıyla oluşturulmuş "Ulusal Sanat Kurulu" başkanlığına getirilince, devletin de büyük desteğiyle düşüncelerini uygulayabildi.

Kodaly, yaşamı boyunca, çocukların müzik eğitimi konusuna ayrı bir özen gösterdi. Çocukların, ilk okul bitiminde nota okuyup yazacak düzeye gelmelerini sağlamak amacıyla, kısa parçalar ve alıştırmalar dizisi yazdı, öğretim kadrosu yetiştirecek bir öğretmen okulunun kurulmasına da öncülüklü etti. Bugün Macaristan'da 100'ü aşkın okulda, Kodaly'ın müzik eğitim sistemi uygulanmaktadır ve öğrencilerin büyük bir kısmı ek olarak bir çalgı çalışmasını öğrenmektedirler. Yapılan ilginç bir istatistikle, ilkokulda müzik eğitimi görmüş olanların, asıl mesleklerindeki başarı oranının da, gormemiş olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Kodaly'ın bir başka çalışması da halk türkülerinin derlenmesi konusunda olmuştur. Daha 1913'lerde Bela Bartok ile birlikte, bunların derlenip yayınlanması tasarıyorlardı. Ancak, yine bu da bağımsızlık döneminde Kodaly'ın öncülüğü ile kurulan "Halk Türküleri Araştırma Grubu" tarafından gerçekleştirilebilmiştir. İlk büyük yayınlarında 100.000'den fazla türkü derlemiştir. Kodaly'ın ölümünden sonra da çalışmalarını sürdürün grup 7. cildi tamamlamış durumda.

Şunun yaygınlaşmasını ve daha da kötüsü, müzik konusunda bilgisizliğin büyük boyutlarında olduğunu gözlemektedir. Toplumun müzik anlayışını değiştirmek amacıyla, sözlü müzik geleneğinden yola çıkarak, bir dizi koro eseri yazdı. Bu müziklerinde, halk türkülerini ve Macar ozanlarının şiirlerini kullanması, o zamana kadar yalnızca moda geçmiş bayağı müziklerden öteye gidemeyeen Macar koro anlayışında yeni bir çığır açmış oldu. Yine de, Macar koro hareketinin Rönesans'ı diyeceğimiz bu gelişmeler, yalnızca toplumun ömensiz bir kesimini etkileyebildi ve Kodaly toplumdaki bilgisizliği yok etmek için, müzik eğitiminin radikal bir reformla sağlam tabana oturtulması gerektiğini gördü. Ne var ki müzik kültürünü yaymak konusundaki tasarılarını, bağımsızlık dönemi kadar gerçekleştiremedi. Ancak 1945'ten sonra Macaristan'da kültür yaşamının yeniden düzenlenmesi amacıyla oluşturulmuş "Ulusal Sanat Kurulu" başkanlığına getirilince, devletin de büyük desteğiyle düşüncelerini uygulayabildi.

Kodaly, yaşamı boyunca, çocukların müzik eğitimi konusuna ayrı bir özen gösterdi. Çocukların, ilk okul bitiminde nota okuyup yazacak düzeye gelmelerini sağlamak amacıyla, kısa parçalar ve alıştırmalar dizisi yazdı, öğretim kadrosu yetiştirecek bir öğretmen okulunun kurulmasına da öncülüklü etti. Bugün Macaristan'da 100'ü aşkın okulda, Kodaly'ın müzik eğitim sistemi uygulanmaktadır ve öğrencilerin büyük bir kısmı ek olarak bir çalgı çalışmasını öğrenmektedirler. Yapılan ilginç bir istatistikle, ilkokulda müzik eğitimi görmüş olanların, asıl mesleklerindeki başarı oranının da, gormemiş olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

ninden ünlü müzik adamları, bu sanatçının, yaratıcı düşünceleri ve toplumun da büyük desteği ile ülkenin müzik yaşamında yaptığı devrimin sonuçlarını gözlemeye geldiler. 1964 yazında 2000 üyenin katıldığı Uluslararası Müzik Eğitim Derneği'nin kongresi Budapeşte'de yapıldı. İlk oturumda Kodaly başkanlığı seçildi ve müzik eğitiminde Macar yönteminin uluslararası düzeyde benimsenmesini öngören bir tasarı sunuldu (özellikle ilkokullarda).

Kodaly yöntemi, önce Sovyetler Birliği'nde uygulandı. Günüümüzde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya dahil olmak üzere birçok ülkede Kodaly enstitü ve dernekleri bulunmaktadır. Diğer ülkeler ise kendi öğretmenlerini bu ko-

nuda eğitmek üzere Macaristan'dan sık sık uzmanlar getirtip kurslar düzenlemekte, ya da aynı amaçla öğretmenlerini Macaristan'a göndermektedirler.

Zoltan Kodaly son yıllarını, yaşamı boyunca yaptığı çalışmaların ürünlerini gözden geçirmek ve toplamakla geçirdi. Kabul edilmelidir ki bu olağan çok az kişiye tanılmıştır. Kodaly 1945'ten sonraki çalışmalarında yalnız kalmamış, özellikle eğitim konusundaki düşüncelerini uygulamakta her zaman büyük destek görmüştür.

Yazımıza Kodaly'ın kendi sözleriyle başladık, yine öyle bitirelim. "Yaptıklarımı toplum, benimle paylaşırsa başarıya ulaşmış olurum."

KRONOLOJİ

- 1882 Kodaly'nin doğumu
- 1888 İlk beste çalışması
- 1906 Macar Halk Türküleri konulu doktora tezi yazdı.
- 1907 Budapeşte Müzik Akademisine profesör olarak atandı.
- 1908 I. Yayılı Dördül'ü besteledi.
- 1913 Bela Bartok ile halk müziği araştırmalarına başladı.
- 1919 Budapeşte Müzik Akademisinde müdür yardımcısı oldu.
- 1923 Kendisine uluslararası ödül kazanan Macar Mizmarını besteledi.
- 1926 Yine büyük başarı kazanan Harry Janos Operası besteledi.
- 1933 Galanta Danslarının da başarı kazanmasıyla Bartok'un yanı sıra Macaristan'ın en önemli bestecisi olarak kabul edildi.
- 1936 Buda Kentinin Osmanlı işgalinden kurtuluşunun 250. yıldönümü nedeniyle Te Deum'u besteledi.
- 1937 Macar İlah Müziği adlı kitabı yayınlandı.
- 1939 45 - Halk müziği araştırmalarını sürdürdü.
- 1946 Avrupa ve Amerika'da kendi yapıtlarını yönetti.
- 1947 UNESCO'nun Uluslararası Müzik Kurulu'na seçildi.
- 1949 Macar Müzikçiler Birliği Başkanlığına getirildi.
- 1952 Bilimsel yazı ve söyleşileri yayınlandı.
- 1959 Kendinden 54 yaş küçük, öğrencisi, Sarolta Pecsley ile evlendi.
- 1960 Oxford Üniversitesi tarafından fahri doktorluk verildi.
- 1962 İlk Kodaly Şenlikleri düzenlendi.
- 1964 Uluslararası Müzik Eğitim Derneği Başkanlığına getirildi.
- 1965 Viyana'da verilen Herder Ödülü kazanan ilk Macar oldu.
- 1967 6 Mart günü öldü.

Şükran Kurdakul'la bir söyleşi

TOPLUMCU GERÇEKÇİ BİR ŞAİRİN SON AŞAMASI

A. YASEMIN

ICİNDEN geçtiğimiz yakın dönemde kanlı günleri, korkuları, karamsarlıklarını, toplumun önce şaşkınlığını sonra da olaylar karşısında giderek artan ve soymuşlaştırdı. Toplumun bireyleri, insan yapısının kimi zaman çok yararlı, kimi zaman da bireyi edilgenleştiren "ahşap" özellikle acayı kırıklıkları. Korkuya birlikte yaşamaya alıştılar. Ancak şairlerimiz tüm acıları bir süngeç gibi eklerinde duydular ve şair duyarlılığıyla dizelerine kanlı cesetleri, yıldırının yarattığı etkileri döktüler. Toplumun üzerine çöken karabasına yaratınlarla seslendiler.

Geçtiğimiz ay içinde, Nevzat Üstün 1982 Şiir Ödülü kazanan Şükran Kurdakul'un kendisine bu ödüllü kazandıran "Bir Yürekten, Bir Yaşamdan" adlı şiir kitabı "Ağitların Türküldüğü Yer" bölümündeki şairler de işte bu geçtiğimiz dönemin izlerini taşıyor. Dizelerde şairin kızgınlığı, acı çeken ve ölen bireyle rinse acımasızlığı, sevgisizliği, düşün eksikliği vurgulanıyor. Okudukça, şairde karamsarlığa varan bir acı çekme dıyanıyor. Şükran Kurdakul, caba bu görüşlere katılır mıydı?

Ağitların Türküldüğü Yer bölümündeki şairler için saptamamızın doğru olduğunu kabul ediyorum. Ama gene de karamsarlığa varan acılar içinde şairin verdiği olağanızın kadar kullanılarak kan isteyen dönemin ne olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Örneğin Hangımız şairinde daha da ileri gidişler bir hesap sorma durumu yaratır. Ama Sevinç (Özgür) in ölümü üzerine ya-

zılan şirde ya da Bakırca'da, belki şairce duyulanmanın son aşamasına varıldığı için acı olduğu gibi kabul edilmiş görünür. Yalnız, Eğri'de aykırı toplumsal güç karşısındaki yakınma gibi görünen dizelerde, suçlama kendini belli etmektedir. Son iki dizede bu büsbütün açılığa kavuşur. Gene acıyla teslim olmama hali Kan Kuyusu'nun hemen tüm dizelerinde görünür.

Kitabın öteki bölümündeki parçalarında da acı geçmiş ve yaşanan süre içinde vurgulanır. Artık ben ve sen, siz ve biz ayrimi yoktur şairin gözünde.

Unutulmuş resimler gibi dargin Bakalar eskimiş pencerelerden Gözlerinde biriken sitemi Bir ben görürüm bu diyarda.

sanısının gerçekmiş gibi göründüğü aşamadır bu. Ama gene de "Umarlan feneri elinde senin" inancı ege mendir. İnsana güven aslında tek insanda odaklanan insansal değerler bütününe bağlı duyarlıklara duymsatılmak istenir.

Bir de, tabii, dönemin hayu hulu içinde şairin kendisinin kendini yakalamaya çalıştığı şairler var. Heybe var, Dalgıç var, Al Beni Sevecenliğine var. Konuşken birden adlarını veremeyeceğim dörtlüklər var. Bilmiyorum bu tür şirleri yorumlamak böyle bir konuşmada bana mu düşer?

Yapılması yararlı olmaz mı buna bakalım?

Bakalım... Heybe benim yaşam öyküm. Açık, yalnız. Sanki çağdaşlaşma savasında yerini bilen her insanın bireysel tarihinde üç aşağı beş yukarı bulunabilecek öğelerle donanmış. Ama Dalgıç bana özgü

Hangımız

Bu gözlerin ardından insanı
Sen mi gördün, ben mi gördüm.

Taşdı bunca yıl dünyayı sırtında
Yuvarlanacak gibi iki büklüm
Sen mi duydun, ben mi duydum.

Yaniyor göğsünün üstünde kurşun
yarası
Ağaç değil bu düşen, insan yavrusu
Güpegündüz caddelein ortasında
Sen mi vurdun, ben mi vurdum.

Şükran Kurdakul'un, "Bir Yürekten
Bir Yaşamdan" adlı, ödül alan kitabı
bindan alınmıştır.

yor. Buna karşın 'masal silahları', 'bela limanları', 'güçümüz bordasına vuran deniz', 'çağları emziren toprak' gibi 44 taze tamlama, imge var. 1940'larda başlayan şiir yolculuğu boyunca "haykaran şirler" yazan ozanın şimdi bambaşka bir aşamaya vardı. Şirine imgeler girmış, yerleşmiş.

Bu noktada Prof. Moissej Kagan'ın *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat* adlı kitabında israrla savunduğu şu sözleri çağrışım yapıyor: "Sanatsal yaratım imgeler halinde düşünme olduğu için, sanatsal yaratım sürecinin de daha kendi kaynağından başlayarak, imgesel düşüncenin yatağında akması gereklidir. Bir sanatçının yetisi her şeyden önce, bir yapıtı imgesel olarak düşünübilme yeteneğinden, yani bir sanatçının, dünyayı soyut olarak değil, duyasal şekilde somut, hayalgücünde görülebilin, işitilebilin, tasarlabilirilen bir şey olarak, şirsel bir şekilde algılama yeteneğinden gelir. Sanatçının bilincinde oluşup yaşadığı süreç bir fikir, salt zihinsel kuruluştur. Bir fikrin, öndeği sonunda ilerdeki kendi maddiliğine degen tasarımı kendi içinde taşıyor olmasıdır. Bunun için salt düşünceye ya da salt yaşıntı alanında değil, sanatçının hayalgücünde kendi biçimini alır. Bu olmadıkça yani, fikir canlı, imgesel bir somutluk kazanmadıkça, yapıt da ölü doğmuş şekli bozuk bir şey olarak kalır. İmgesel düşüncenin yoksunluğu, bu yapıtları bir fikrin sırif dümündür şekilde kuruluşuna götürdüğü gibi, bunu izleyen tüm cisim verme süreci de, daha önceden şematik bir şekilde düşünülmüş içeriğe, özel bir biçim, özel bir kılık uydurma çabasıyla geçer."

Siz, başlangıçtan günümüze kendi şirlerinizi Kagan'ın bu görüşleriyle nasıl değerlendirdiğiniz?

Şairin kendisiyle hesaplaşması, kendisi olması kadar doğal bir şey. Benim şiir çalışmalarımda üç ayrı eure söz konusu olabilir. 1945'ten 1955'lere dek uzanan on yılda ben de toplumsal çelişkilerin yarattığı çöküllerin işleyen şirler yazdım. Bu parçalarda olsa olsa devrimci romantiklere özgü duyarlıklar vardı, haykırya dayanan ses vardı. Başka bir konuşmamda belirttiğim gibi tarih gerçeklerini özümsemek yerine tarihin kendisini anlatlığım çok oldu. Ancak 1955'lerde şirimin iç yapuna ilişkin yeni kaygılar kendini göstermeye başladı. Özellikle sözcüğün dize içindeki yeri, dizenin öteki dizelerle ilişkisi zorunlularını algıladıca fazla söz ve ayrıntılardan korunma çabası da kendini göstermeye başladı. Sonradan Nice Kayıklardan Sonra (1963) adlı şiir kitabı

(Fotoğraf: Atilla Toptaş)

bımda topladığım bu parçalarda da geniş bir imgeleme dünyası kurulmuş olmamasına karşın, her parçanın türünde gerçekliğin kendine özgü değişik durumları yaratılmıştır. Sonraki eure ise Memed Fuad'ın açılış alanda okunan şirler olarak nitelendiği daha çok bir duyuşturma algılabilecek düzeydeki parçalar egeren oldu. Bu eureyi bulunduğu koşullar içinde bugün de değerlendirildiğim zaman, salt güncel yetinemnin yarataceği tehlikeleri bile bile yeniden yaşasaydık aynı şeyleri yapardım. Bugünkü yaratılarımın temel özelliklerini siz zaten konuşmaya girerken belirttiğiniz. Yinelemek istemiyorum.

Bir de yine Kagan'ın belirttiğim görüşleriyle Türk şirinin genel bir değerlendirmesini yapar misiniz?

Kagan'ın ileri sürdüğü düşüncelerin, toplumcu gerçekçi akımın 35-40 yıla varan oluşum sürecinde tartışıldığı söyleyenemez. Ancak, kimi şairlerin yaratılarında somuttan kaynaklanan soyutlamalar görülmüştür. Özellikle 1950'den önce 'sefalet teması' fazlaca işlenirken bütün şirleri yahn gerçekçilik diye bilgilendirme düzeye götürüren öğeler ağır basar. Örneğin, mahalle, sokak adları, Yeni Hayat satan çocukların köprüaltı insanının bir bakişa görüşüsü, İstanbul'un o eurelerde kenar mahalle diye adlandırılan semtlerindeki çesmebaşları, özellikle tütin ve tekstil sanayiinde çalışan çocukların işçiliklere ilişkin duyarlıklar Nazım dışındaki şirlerin işlediği konular arasındadır. Bu içerik belirlemesi bu konuları işleyen şairleri

işin başında ya devrimci romantiklerde görülen duyarlıklara, ya da iç yapı özellikleri yönünden teddzeliğe ve yokoluşa götürür. Toplumcu gerçekçi akımın karşısındakiler Bergsoncu eğilimler taşıyan şairlerdir. Çok dar bir sözcük dünyası içinde belli tamlamalar yaratmakla değişik bir estetik kurdukları sanısı içinde olurlar, daha güç sorumlulukları taşıyan bir şirden bu aşamada beklenemezdi. Bu nedenle genel bir şematizm ya da şematizm tehlkesi içinde bulunulmasına karşın kimi şairler Prof. Kagan'ın ileri sürdüğü sanatsal yaratım imgeler halinde düşünme olduğu ilkesine koşut örnekler vermişlerdir. Burada Orhan Veli ve arkadaşlarının 1941-1944 yılları arasındaki girişimlerini anamakta yarar var. Onlar bildiğiniz gibi sadece ölçü ve uyağı yadsımla yetermemişler sesi ve imgeyi de yadsımlardır ki, o eure içinde toplumcu gerçekçilere ters düşmelerinin nedeni budur. Öyle sanıyorum ki, Nazım'ın sür gelişmesinde dönüşüm, yani propagandayı değil, şirsel gerçeği arama kaygısı -kendisinden sonra gelen şairlerde- neden sonra toplumcu gerçekçi şirimizin başat sorunları olarak göründüğü söylenebilir.

Kültür mirası tartışmaları sıcaklığını koruyor. Geçmişten günümüze gelen tüm değerlere sahip çıkacak ve eski ustaların sanatlarının sırlarına erişmeye mi çalışacağız, yoksa sanatçı içinde bulunduğuımız gelişime düzeyinde onaylayıp geçmiş değerleri red mi edeceğiz? Toplumcu gerçekçilik açısından bu soruna nasıl yaklaşıyoruz?

Kimi şairlerimiz eski şiir kaynaklarından yararlanmıştır. Genel görüşüyle özellikle cumhuriyetten sonra okumuşların eski kültür karşısındaki tavrı bence olumludur. Tarih bilinci, İsmail Hakkı Uzunçarsılı kuşağından Mustafa Akdağ kuşağına kadar büyük kazanımlar elde edilmesine yol açmıştır. Birçoklarının ileri sürdüğü gibi cumhuriyet öncesi kültürlerin yadsındığı savı doğru değildir. Eski harflerin değişmesi çok kısa bir süre eskiyle bir kopukluk yaratırsa da tarihin mezarlığına gömmülmeyen yapıtlar arasında olumlu tavır alınabilmiştir. Bu çerçeve içinde toplumcu gerçekçi akımı bağlı olduğu ileri sürülen düşüncelerin (burada Sinclair'in Altın Zincir kitabındaki görüşleri kastediyorum) bir ara bize de yandaş bulduğu görülür. Bu yandaşlık özellikle Divan şiri gibi kendi içinde üstün yaratılar kazanın bir hareketin yok sayılması isteğine kadar gitmiştir. Ama bu itirazla eskiyi toptan yadsıma çabalayı hıç bir sonuç vermedi. Özellikle son yıllarda eski kültür mirası olma bilinci yeni sentezleri içinde taşıyan girişimlere öncü oluyor.

GENCO ERKAL: «SEÇİCİ KURULLAR SANAT DISI ÇEVRELERDEN OLUŞMAMALIDIR»

★ Biz sizi tiyatro oyuncusu olarak tanıyoruz. Bir süredir sinema çalışmalarına ağırlık verdığınız görülmüyor. Yanılmıyorsak Ali Özgentürk'ün "At" ilk filminiz. Sinemaya geçmişiniz nasıl oldu?

★ Bir önceki yaz, büyük ölçüde, dostum Ali Özgentürk'ün özendirme sonucu tüm korkularımı, tediğinliği bir yana koyarak oyunculuk yaşamamın yirmi üçüncü yılında ilk kez sinemayı denemeye, daha doğrusu kendimi sinemada denemeyle karar verdim. Arkası biraz kendiliğinden geldi galiba. Birinci yılın sonunda şu günlerde üçüncü filmimin çekimi bitmek üzere. Yeni bir dünyada yeni bir yaşama başlamış gibiyim. Biraz şaşkınum. Sinema oyunculuğunu nerесinde olduğumu ancak bu filmler izleyici karşısına çıktığında kendimi onlarla birlüğe izledikten sonra anlayabileceğim. Sinemanın üstün yanlarından biri de bu işte. İnsan kendini, bir başkası gibi dışardan, nesnel bir biçimde izleyip değerlendirebiliyor. Köyü yanıda su. Yapılan yapılmış oluyor. Yanlışları düzeltmeye olanak yok. Oysa tiyatrodada oyun her gece yenilenebilir.

★ Sinema-tiyatro ayrimına, karşılaştırmaya girmişken bu konuda başka söyleyecekleriniz...

★ Beni en çok etkileyen sinemanın yaygınlığı. Bugüne kadar en çok tutulan oyumuzu çok çok yüz bin kişi izlemiştir. Oysa sinemada (yurt içinde ve yurt dışında) milyonlara seslenme olağanı var. Salt iki büyük kentimize sıkışık kalmış, bir türlü yaygınlamamış tiyatromuzda bir oyuncunun düşleyemeyeceği sayılar bunlar. Bu etkin aracı doğru yolda kullanıp yararlı olabilenlere ne mutlu.

★ Yanılmıyorsak "At" Antalya Şenliğine katılmadan önce ilk kez yurt dışında gösterilmiştir.

★ Biraz da ödül aldığınız Antalya Şenliğinden söz edelim. Örneğin seçici kurulun oluşma biçimile ilgili neler söyleyeceksiniz?

★ Film senliklerinde, daha doğrusu, genel olarak sanat alanındaki tüm yarışmalarda kanımcı en büyük tehlike seçici kurulların sanata yabancı çevrelerden olması. Zaten bu tür yarışmaların temelinde bir çapıklık yiyor. İyi filmler, kötü filmler vardır kuşkusuz, bunu yadsıymazsınız. Ama her film (ya da roman, oyun, şiir kitabı) aynı bir varlıktır, aynı bir dünyadır. İyilerin içinde şu daha iyi, bu en iyisi demek için kullanılan ölçülerin şasız, nesnel ölçüler olabileceği nasıl öne sürülebilir?

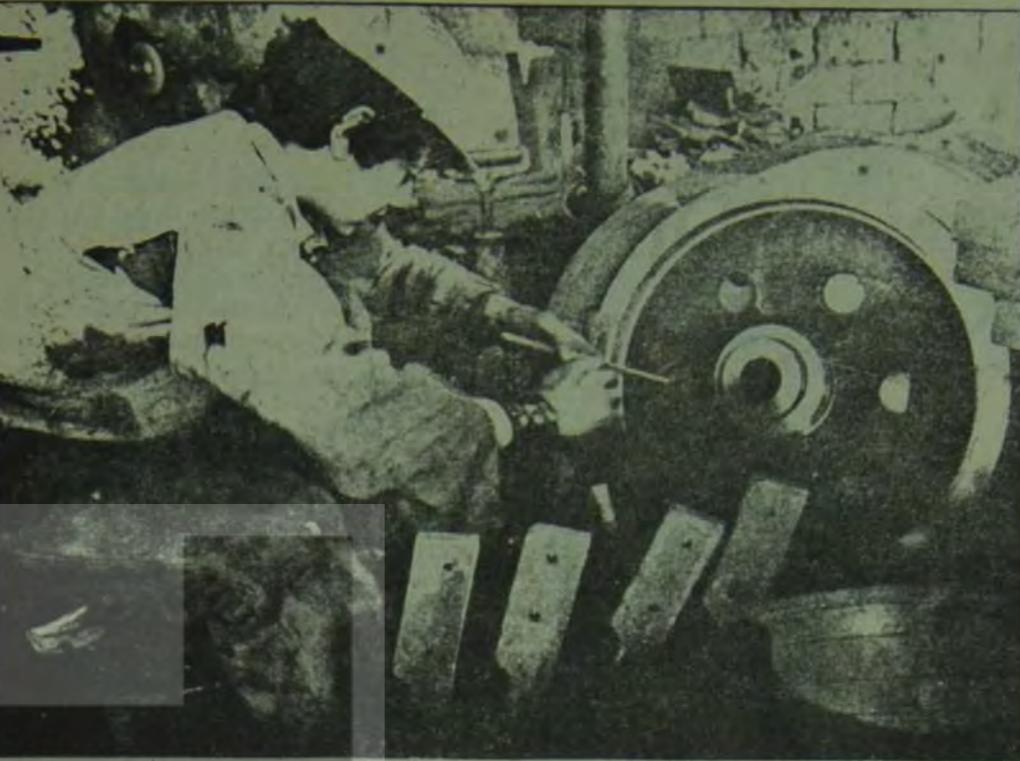
Gelelim öümüzdeki örneğe, Antalya Şenliğine. Geçen yıla kıyasla biraz daha dengeli olmasına karşın gene bürokrat ağırlıklı bir seçici kurul söz konusu. Sanatın değerlendirilmesinin tümden sanatçılara, sanat insanlarına, eleştirmenlerine bırakılması yanım. Bu senlikte oyunculuk değerlendiriliyor, görüntü yönetmenliği değerlendiriliyor, kurulda neden bir tek oyuncu, bir tek kameraman yok?

★ Bu senlikte verilen en iyi film ödüllerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

★ Seçici kurulu önceden belirlenmiş, açıklanmış bir yarışmaya bir kez katılmayı kabul etmişseniz (bu konudaki kararı filmin yapmacısı verecektir) artık sonuçlar üstünde söylemeyecektir, tartışılacak fazla bir şey olmasa gerek, kararlara saygı duymak zorundasınız. Ben kendi adıma-sadece "At"ın hakkının yendiği kanısında olduğumu söylemekle yetineceğim. Her zaman geçerli olan bir sözü yineleyelim: En doğru yargayı izleyici verecektir.

★ Yeni filminiz?..

★ Senaryosunu Fehmi Yaşar'ın yazdığı, Zeki Ökten'in "Hüküm-82" ya da "Faize Hüküm" adlı filmi. Bankerlik olaylarından yola çıkararak yaşadığımız bir dönemin toplumsal görüntüsünü çizmeyi amaçlıyor. Gerçekten çok şanslıyım. Çiçeği burnunda bir sinema oyuncusu olarak ilk üç filmimde, Ali Özgentürk, Erden Kral gibi genç Türk sinemasının iki önemli yönetmeniyle, Zeki Ökten gibi bir ustasıyla çalışmış olmak azımsanmayacak bir olanak. Herbirinden çok şey aldım, zenginleştim. Her üç filmde de sinemamıza, toplumumuza yararlı olacağını, yurt içinde ve yurt dışında sinemamızın bayrağını yükselteceğini umuyorum.

Fotoğraf: Kemal Cengizkan, "Çırak"

FOTOĞRAFIN İKİ BİLEŞENİ

Kemal CENGİZKAN

Ankara'da aralık ayı içinde önemli bir fotoğraf olayı gerçekleşiyor. Birinci Ulusal Fotoğraf Sempozyumu; Ankara, İstanbul, Adana fotoğraf derneklerinin ve birçok fotoğraf sanatçısının katılımı ile 11-12 Aralık tarihinde yapılmaktadır. Ocak sayımızda ele alacağımız Sempozyum öncesinde, AFSAD (Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği) Başkanı Kemal Cengizkan'ın Fotoğraf Sanatı üzerine bir yazısını yayınlıyoruz:

GELECEĞE bir iz bırakmak kaygısı insanoğlunun en temel kaygılarından biri herhalde, adını südürecek bir evlat yetiştirmek gibi. Fotoğraf çeken ve çektiren insanlar için de benzer bir kaygının söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü fotoğraf geleceğe aktarılabilen en doğru, en tarafsız bir kanittır. Her gün artan maliyetlere karşın fotoğrafta duyulan ilginin azalmamasının nedeni de budur. Öte yandan fotoğraf boş zamanları değerlendirecek bir uğraş olarak seçenlerin sayısı da az değildir. Bollar, aile içi saptamaların yanı sıra çevrelerine de açılmakta, yaşadıkları dünyayı ya salt bir güzellik duygusu ile ya da toplumsal bir gözlem sonucu belgelemektedirler.

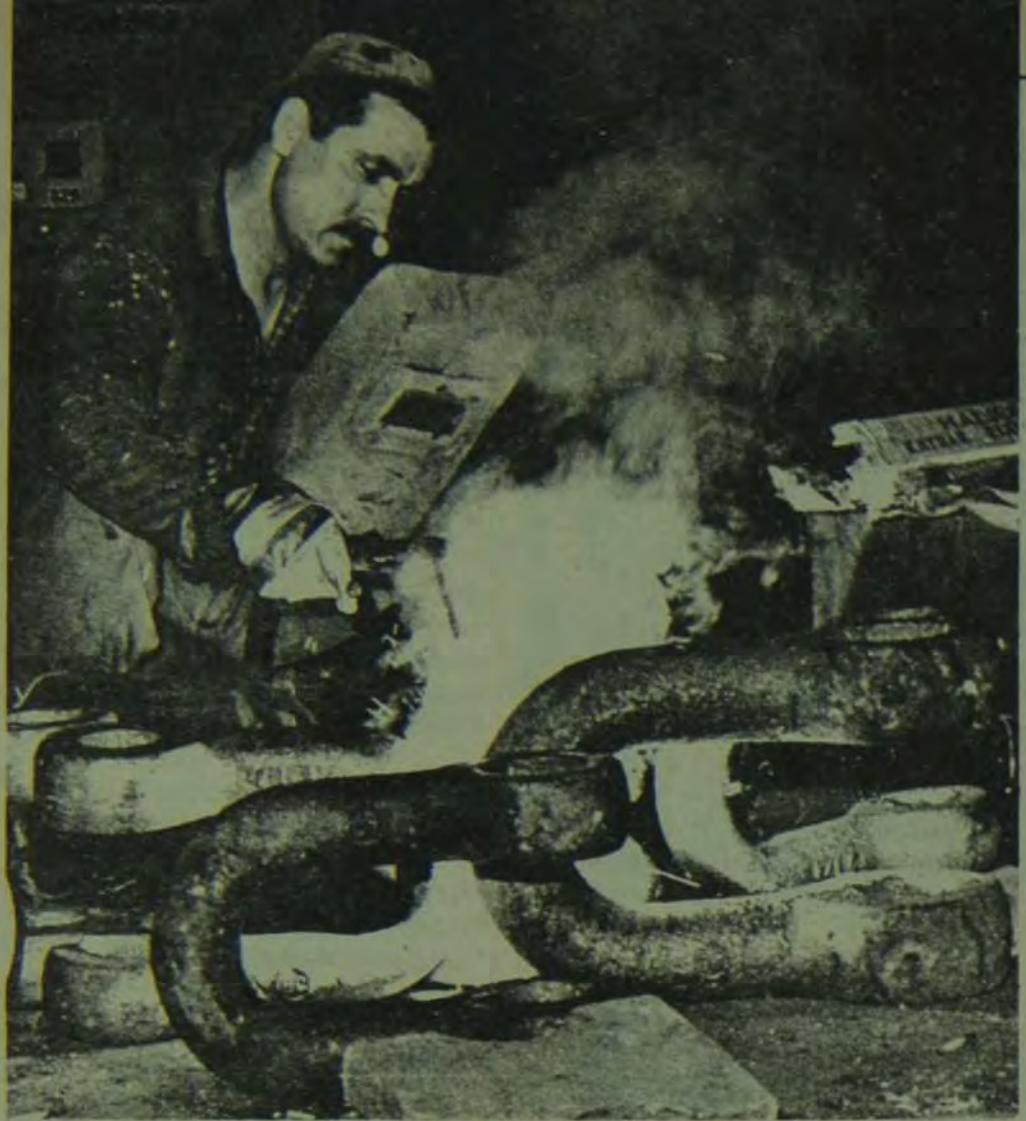
Toplumsal kaygılarla makineleri alarak yaşamın içine girenler iki

yaşlı yüz fotoğrafları şiirlerle deskeleştirmiştir. Bu fotoğraf anlayışı, toplumsal aksaklılıkların ve adaletsizliklerin yüzeyleki görüntüleri ile ilgilenmiş, daha geniş boyutlara ulaşamamış, bir tür duyu sömürücülüğü yapmıştır. Bir fotoğraf yüzeyinde yansıtıldığında çok daha fazlasını izleyenle aktarabilmelidir. Bu, fotoğrafçının konu ile özdeşleşmesini, onu derinden kavramasını gerektirir bir; fotoğrafın özgün değerlerinden öden vermemesini gerektirir iki. Salt yüzeysel görünümle ilgilenecek çekim yapmak, kaçınılmaz olarak yüzeysel fotoğrafları ortaya çıkarıyor; zamana dayanmayan, fotoğrafı çekenden başkasına bir şey iletmemeyen fotoğrafları.

Seçilen konunun başarı ile aktarılması ona en uygun biçimde yapılmalıdır. Kompozisyon klasik kuralları yanı sıra fotoğrafa özgü biçimsel öğeler (gren ve ton dağılımı, blur, net derinliği, maskeleme-yakma, vb.) içeriğin iletilmesine olacak katkıları açısından dikkatle irdelenmelidirler. Bir fotoğraf ilk bakışta "Bu fotoğraf nasıl yapılmış?" sorusunu uyandırırsa eğer, o fotoğrafta biçim içeriğin önüne çıkmış demektir. O artık içeriği aktaracak bir araç değil, başı başına bir amaç olmuştur. Biçimsel öğelerin ağırlıkta olması izleyicilerin (çoğu kez de yarışma jürilerinin) ilgi ve beğenileyini çekmekteyse de aktarılacak istenilen mesajın önüne çıktıığı sürece fotoğrafın içeriğini boşaltarak gene yüzeysel fotoğraflara neden olmaktadır.

Birim ve içeriğin uygun bir bileşimin bulunması, bir düşüncenin etkili ve anlamlı bir şekilde kelimele dile getirilmesine benzetilebilir. Kaba saptamacı anlayış, bu kelimelerde anlamlı bir cümle yapmak tansa bazı kelimeleri yüksek sesle söylemeyi yeğlemekte; biçimci anlayış ise kelimelerle oyunlar yapmakta, harfleri, heceleri oraya buraya yerleştirip kulağa hoş gelecek sesler üretmektedir. Bu iki karışım sonunda 'meram'larını anlatamamakta birleşmektedirler.

Toplumsal kaygılarla fotoğrafta yönelerler bu iki bileşenin ve aralarındaki etkileşimi iyi değerlendirmek durumundadırlar. Söylediklerini iyice özümsemeli (ya da iyice özümsediklerini söylemeyi düşünmeli), sonra herkesin anlayabileceği en etkili bir şekilde dile getirmelidirler. Boşuna konuşmuş olmak istemiyorlarsa tabii.

İlk Çalışma Meclisi 1947'de Sadi Irmak'ın Çalışma Bakanı olduğu dönemde toplandı. Bu toplantı işçi kesiminin getirdiği sorunlar ve önerilerden bir bölümü, aradan 35 yıl geçtiği halde güncellliğini korumaktadır. (Fotoğraf: İbrahim Akyürek - İFSAK)

1947 SENDİKALARINA BAKIŞ

Kemal SÜLKÜR

1

2 0 SUBAT 1947'de kabul edilen Sendikalar Yasası'ndan sonra Şubat 1949 sonlarına kadar ancak 71 sendika kurulabilmişti. Ankara'da 5, Antalya'da 2, Aydın'da 1, İsparta'da 1, Balıkesir'de 1, Bursa'da 3, Eskişehir'de 3, İstanbul'da 29, İzmir'de 7, Kayseri'de 1, Kocaeli'de 1, Konya'da 2, Kütahya'da 1, Muğla'da 1, Malatya'da 1, Samsun'da 3, Seyhan'da 6, Tekirdağ'da 2, Zonguldak'ta 1 sendika. Ayrıca İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve Bursa İşçi Sendikaları Birliği de kurulmuştu. İstanbul Birliği'ne

17, Bursa Birliği'ne 3 sendika üydi.

Türkiye, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'na üye olduğu için ilk olarak 15 Ekim 1945'te Paris'teki 27. toplantıya beş kişiyle katılmış, bu heyete işçiler adına İstanbul Defterdar Mensucat Fabrikası ustabaşlarından Emin İnal'ın katılması Bakanlıkça şartlanmıştır. MCT'nin 30. Genel Konferansı'na ise (19.6.1947'deydi) işçiler adına Süreyya Birol (İstanbul Cibali Kutu Fabrikası ustabaşlarından) götürülmüştü. Süreyya Birol, konuşmalarıyla çok dikkati çeken bir ustabaşı ve sendikacılık

di. 25 Nisan 1947 günü Ankara'da toplanan ilk Çalışma Meclisi'nde Çalışma Bakanı Prof. Dr. Sadi Irmak toplantı içeriğini anlatırken söyle demiştir:

"Bu toplantıda memleketimizin sosyal mevzuları ve bunların esaslarını teşkil eden çalışma meselelerimiz genişliğine ve derinliğine görüşülecektir."

Süreyya Birol konuşmasına söyle başlamıştı:

"Çalışma Kurumu'nun 1946-1947 çalışma raporlarını memnuniyetle ve sevinçle okuduk. Hakikaten dertlerimiz en eksik ve aksak taraflarını ihtiya ettiğinden dolayı bütün işçi arkadaşlarımız arasında bir sevinç ve memnunluk yaratmıştır. Yalnız bizim de bazı dileklerimiz vardır."

Uzun bir süre CHP mitinglerinde "işçi hatibi" olan, sonra gelişip değişen ve 1950 sonrasında iktidarın has adımı olan Süreyya Birol yılın 52 pazar ve 15 bayramında gündelik almayan işçilere ödeme yapılmasını istemiş ve söyle demiştir:

"Türk milleti asırları senelere südüran bir millettir. Bendeniz hesap ettim, her işçi arkadaş günde 15 dakika fazla çalışmak suretiyle 52 kürs saatlik bir fazla mesai ile bayram ve pazar günlerinin yevmiyelerini pekalâ karşılayabilir. Biz çok çalışmak mecburiyetinde bulunan bir milletiz ki, ancak çok çalışmamızla başka milletlerin seviyesine yükselebiliceğiz."

Tabii "yükselebilme için de bilmek" gereksinme duyacaktı herhalde Süreyya Birol. Nitelik Çalışma Meclisi'nin ikinci birleşiminde (30.4.1947 Çarşamba) önemli, gözler yaşartan, içtenlikle dolu şu önerisini yaptı:

"Dertlerimiz o kadar çotur ki, bir buçuk ay görüşsek bitmez. İşçilerimizin mali, içtimai, terbiyevi bakımlardan yükselmelerini sağlamak için Sayın Bakanımızdan rica edeceğim, hiç olmazsa ayda bir, yahut da iki ayda bir Halkevlerinde işçiye terbiyevi konferanslar verilsin. Bu çok mühimdir. Burada başınızı ağrıtmayım, işçilerimiz arasında öyleleri vardır ki, yemek yiyez, su içemez, banyo yapamaz, taharet almaz, bilmiyor. Bunlar çok acı şeyledir. Fakat bu acı şeyler nihayet bizi ilgilendiren mühim konulardır. Bunların sağlanmasını sizden bekliyorum."

Çalışma Bakanı Irmak, Birol'un "çok çalışmamızla başka milletlerin seviyesine yükselme" şeklindeki görüşüne açıklık getirmekte geç kalmadı. Toplantı başkanı olarak Irmak uzun konuşmasında sunuları da belirtti:

"... Fakir bir memleketiz; gerek açığa çıkarılmış servetler bakımından, gerek bu işlere geç başlamış olmamış bakımından. Ama zengin olmak için şartlar var. Fakat bunun başında çalışanlık gelmektedir ki, biz hali hazırda çalışan bir millet değiliz. Bu, maalesef riyazi bir hakkattır.

"... Tek dünya içindeki yerimizi alabilmek için Amerika'ya yaklaşmak mecburiyetindeyiz. Katıyen başka çareümüz yoktur, eğer yaşamak istiyorsak. Çünkü Türkiye'yi dünyanın aynı bir cemiyeti olarak hissetmeye imkan yoktur."

2

Çalışma Bakanlığı dış toplantılar katılacak işçi ve işveren temsilcilerinin seçimi için sendikaları ikiye ayırmıştı:

a) İşçi delegeleri adayı seçime katılacak sendikalar ve sendika birlükleri,

b) İşçi delegeleri adayı seçime katılmayacak olan işçi sendikaları.

Bakanlığın Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın 9.4.1949 günlük ve 439/25 sayılı Genelgesine göre 26 sendika düş ülkelere gönderilebilecek sendikacıları içeriyoordu. 45 sendikadan aday seçimi istenmiyordu.

Bu, belki bazı sendikacıların Bakanlığı ilgilendiren konularda basına yansıtıkları haberlerden kaynaklanıyordu. Çünkü daha 1948'in ilk yarısında Türkiye'nin bir çok kentlerinde yayınlanan basında Çalışma Bakanlığıyla ilgili yayınlar görülmüyordu, bunlar hoş karşılanmıyordu. Bakanlığın anlayışına göre bu yawnarda "bir çok yanlışlıklar, vakialara uymayan havadisler görülmekte" idi. Bakanlık Özel Kalemince yayınlanan bir genelgede (17.9.1948) söyle deniyordu:

"Yapılan tetkikler neticesinde bu halin, ya bazı muhabirin temas ettiği teşkilatımıza mensup kimselerden aldığı ufak malumatı genişletecek ve bu suretle hakikate uymayan bir çok ilaveler yaparak neştemelerinden veya kendiliklerinden tertiplidikleri istihbaratı Bakanlığı-

miza atfederek yayımlamalarından ileri geldiği anlaşılmıştır."

Bu nedenle Bakanlık sözcülüğüné Celal Dinçer getirilmiş, bu sözünden başka hiç kimse hiçbir gazeteci ile Bakanlık işleriyle ilgili olarak ilişkili kuramayaceği kararlaştırılmıştı. Bölge İmamı yetkilileri yetkiliydi ama, önemli konularda Bakanlıkta izin alması zorunluydu.

Kaldı ki Bölge Çalışma Müdürleri her yönden sendikaları denetleyeceklar ve raporlar düzenli olarak Bakanlığa bildirilecekti. 5018 sayılı yasanın uygulama şeklini gösteren yönetmeliğin Sendikaların Denetlenmesi'yle ilgili VI. bölümün (g) fıkrası söyleydi:

"Sendika Yönetim Kurulu üyeleriyle sendika idaresinde görevli olanların İş Kanunu'na göre suç sayılan (grev), (lokavt) fiillerine teşvikte bulunmalari ve bu fiillere teşebbüs etmeleri halinde sendikalar, bu hareketle cezayı istilzam ettiği takdirde o hükümleri mahfuz kalmak şartıyla mahkeme kararı ile üç aydan bir seneye kadar geçici veya devamlı olarak kapatılır."

26. madde ise şunu belirtiyordu:

"Sorgu yargıcı veya mahkeme soruşturma ve yargılamanın her safhada, hükümden önce dahi, bu gibi sendikaların faaliyetlerini menedebilir. Cumhuriyet savcısı da mahkemeden ve yargıtan men isteyebilir."

1947 sendikalarının işçilere anacak tek başlı ve toplulukla iş uyuşmazlığını (daha önce işyeri işçi temsilcilerinin yaptığı işi) üstlenmeleri ile sağlamaya çalışıkları ücret zamları dışında somut olarak yapageldikleri etkinlikler şunlardır:

a) İşinden çıkarılan işçinin hakisini aramak,

b) İş Mahkemesinde dava açmak

c) Sendika avukatı aracılığıyla işçiyi savunmak,

d) Lastik işkolunda "sezon" denilerek topluca işçi çıkarılmasını önlemeye çalışmak,

e) Bazı işyerlerinin İş Kanunu kapsamına alınmasını istemek,

f) Hastalanmış işçileri hastanelerde ziyaret etmek,

g) Çalışma Bakanlığının bağlı kurumlardan Genel Kurullarına katılmak ve toplantıya davet edildiğinde Çalışma Meclisi'ne giderek konularda işçi yararına önerilerde bulunmak,

h) İşyeri işçi temsilcisi (veya sendika temsilcisi) işten çıkarılırsa bunların hakkını İl Hakem Kurulu'nda korumak ve işe geri verilmesini sağlamak.

3

İşçi Sigortaları Kurumu (sonradan SSK oldu) Genel Kurulu ilk kez 11 Mart 1946'da toplandı. 18 işçi ve 16 işveren delegesinin katıldığı Genel Kurula Sağlık, Ticaret ve Maliye Bakanlıklarından birer, Başbakanlık Denetleme Kurulu'ndan iki delege katılmış ve Üniversite profesörlerinden bazıları çağrılmıştı. Bakan Irmak açış konuşmasında söyle demişti:

"Büyük milli ve insani davaları olan memleketin çocukları ve görevlileri olarak şuna inanıyoruz ki, tek yaratıcı kıymet saydığımız çalışmanın hızını, verimini artırmak yolunda en tesirli vasıtalarдан biri çalışanları hayatın ve meslegenin türlü risklerine karşı garantilere sahip kılmaktır. Demokrasimizin ve devletçiliğimizin taşıdığı zihniyet çalışanı mutlu ve emin kılmak uğrunda ve milletçe dayanışma halinde bütün güçlükleri yenmek amacını güder."

Ve Prof. Irmak'ın Cumhurbaşkanı İnönü'nün sözlerinden esinlenerek "esas refah" formülü şuydu:

"Inönü'nün vatan hizmeti okulunda bellediğimiz en mühim esas, refahı mutluluğu mahdut sayıda vatandaşlara veya zümrelere değil, milletin büyük kitlelerine ullaştırmaktır... Sosyal dayanışmanın niyetlerinden bütün çalışanları faydalandırmak amacını güdüyoruz."

Bu amacın hâlâ izleyicilerinin çöküğü, 1947'den bu yana Çalışma Bakanlığının bu amaç doğrultusunda yeterince yol almadığını gösteriyor denebilir.

İşçi Sigortaları Kurumu'nun ilk Genel Kuruluna İstanbul'dan katılan işçi delegeleri şunlardı:

Cimento sanayiinden Yusuf Bulay, yün ve yünü dokuma sanayiinden Rahmi Alp, tütün sanayiinden Süreyya Birol, deri ve kundura sanayiinden Vafsi Özalpsan, madeni eşya sanayiinden Yusuf Sıdal, şşe ve cam sanayiinden Ahmet Topcu.

İzmir'den seçilen işçi delegeleri şunlardı:

Pamuk sanayiinden Muharrem Berk, üzüm ve incir sanayiinden Ah-

met Ali Baştürk, nebatı yağ sana-
yinden Ömer Özibrişim.

Adana'dan pamuk sanayii işçileri adına Hasan Şilil, nebatı yağ iş-
kolundan Arif Aktan; Bursa'dan ipek sanayii işçileri adına Mustafa Dörtçelik; Samsun'dan tütün sana-
yii adına işçi temsilcisi Halil Tören; Zonguldak'tan da kömür işçileri adına Esat Çakmakçı, demir sa-
nayii işçileri adına Hayri Pozan; Eskişehir'den şeker sanayii işçilerinden Nihat Kayılıbal; İzmit'ten kağıt sanayii işçi temsilcisi Halil Dumen; Ankara'dan yün ve yünü mensucat sanayii işçilerinden Hasan Kırdım ilk öne geçmiş işçiler ve işçi temsilcileriydi.

Bilim adamlarından Kazım İsmail Gürkan, Hüsnü Hamit Sayman, Mustafa İnal'dan oluşan profesörler yan-
ında Doç. Ferit Hakkı Saymen'le Doç. Vedat Dicleli'nin bilim adımı
olarak ilk sosyal politika toplantısı izleyicileri oldukları söylenebilir.

İşçi Sigortaları Kurumu'nun ilk Yönetimi Kurulu söyleydi:

Başkan: Ord. Prof. Dr. E. Hirş,
Üyeler: Prof. Dr. H.A. Göktürk, Faik
Ökte, Dr. Şerif Korkut, Süküti Sözen
ve işçi delege Rahmi Alp. Ancak Prof. Hirş, akademik kariyer yasası üzerine ayrılmış, yerine Ekonomi Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Nüzhet Tekül, Dr. Şerif Korkut'un milletvekili seçilmesi üzerine yerine Dr. Sürrü Aliçli, Prof. Göktürk'ün Ankara Hukuk Fakültesinde kalması nedeniyle de yerine Ziya Yörük getirilmiş, Süküti Sözen'le Rahmi Alp üyeliklerini korumuşlardı.

4

İşçi Sigortaları Kurumu'nun 2.
Genel Kurulu'na (25.4.1947) kat-
lan işçi temsilcileri şunlardır:

Galip Yücel (İpek-İş, Bursa, atölye şefi), Vasfi Özalın (Beykoz Deri), Yusuf Bulay (Kartal Çimento), Rahmi Alp (Kurum Yönetim Kurulu üyesi), Süreyya Birol (Cibali Tekel Kutu), Yusuf Sidal (İstanbul Şakir Zümre) Ahmet Topcu (Paşabahçe Şişe Cam), Muharrem Berk (İzmir Şark Sanayii, tarak ustası), Ömer Özibrişim (İzmir Yağ Sanayii ustası), Mehmet Ali Baştürk (İzmir Tanım Satış incir uzmanı), Mustafa Dörtçelik (Bursa Doğan Fab.), Halil Türen (Samsun Tekel işletme bakımı evi işçi), Hasan Şilil (Adana Mensucat Fab. işçi), Arif Akman (Ada-
na Gilodo Fab. işçi), Nihat Kayılıbal (Eskişehir Şeker Fab. başkanıñist yardımıcısı), Esat Çakmakka-

ya (Zonguldak Kozlu Böl. umum şefi), Hayri Pozan (Zonguldak Demir Çelik işçi), Halil Dumen (İzmit Sellüloz Sanayii atölye tornacı usta)

İ.S.K. Genel Kurulunda söz alan delegeler ilginç eleştiri ve önerilerde bulundular. Örneğin, hastalanın işçiyi ilk üç gün için ödenek verilmemesine karşı çıktılar; deri sanayiinde çalışanların romatizma ve siyati hastalıklarına uğradıklarını, bunların meslek hastlığı sayılmasını savundular. Çimento sanayiindeki işçiler için de romatizmanın meslek hastlığı sayılması görüşü ileri sürüldü. Muhammed Berk şunları önerdi:

"Türk işçileri, geleceğin en büyük garantisini olan ihtiyarlık ve ma-

lulluk sigortalarını sabırsızlıkla bekliyor. Meslek hastalıkları, harici her türlü hastalıklardan dolayı işten kalma hallerinde gündelik ödenmesinin sağlanması, bugünkü ağır vergi yükünün azaltılması, iş mahkemelerinin kurulması, işyerine yakın işçi evlerinin yapılması tasarlamalarının gerçekleşmesini dört gözle bekliyoruz."

Hasan Sungur (Eskişehir Şeker' den toplantıya katılmayan asıl işçi yerine gelen yedek delege) şöyle diyor:

"Büyük küçük hepimizin içi siz-
layarak biliyoruz ki, bütün fabrika-
larımızın üretimlerinin Avrupa'daki
lerin derecesine yakın ucuzlukta el-
de edilmemesinin bir çok nedeni
vardır. Bunların en önemlisi işçileri-

mize layık oldukları yaşama seviye-
sinin verilmemiş olmasıdır."

Sungur sözlerini şöyle sona er-
dirmiştir:

"İstihsaldeki randımán (üretim-
deki verim) fizikteki bileşik kaplar
gibi işçinin yaşam düzeyi ile doğru
orantılıdır."

Meslek Hastalık Sigortası Yasa Tasancı İ.S.K. Genel Kurulu'nda görüsülerken işçiler, umumi hastalık sigortası yürürlüğe girinceye kadar, veremin meslek hastlığı sayılmasını öneriyordu. Vasfi Özalın "Hastalık sigortası çıkışına kadar hiç olmasa meslek hastlığı sigortası fasil-
dan yardım yapılması" deyletin adil bir lütfu savıyordu. Oysa Süreyya Birol'un yanıtı (kendisi de işçiler adına delege olduğu halde) şuydu:

"Bu, hakikaten bizi ilgilendiren büyük bir meseledir. Bunun üzerinde israrla durduk. Fakat ortada bir mantık var, şimdi biz bunu komisyonda, nihayet Genel Kurul'da kabul etsek dahi, nihayet yine bu Meclis (TBMM) meselesidir. Ondan dolayı, daha mühim olan hastalık sigortası kanunu var ki, o çikarsa zaten bu yoldaki bütün müşkülerimiz halledilmiş olacaktır."

Hasan Sungur, yaşanan gerçeği söyle dile getiriyor, Birol'a karşı çı-
kiyordu:

"Bizim işlerde 50 derece hara-
rette çahsanlar var. Örneğin, içerde
59 derece içinde çalışan bir işçi, iş
gereği derhal eksi 5 derece soğuğa
çıkmak zorunda kalır. Tabii, kendisi-
ni iyi korumaya olanak kalmaz.
Çünkü, çok çabuk çıkmak zorundadır.
Orada bu işçi zatürree, zatil-
cemp gibi hastalıkla tutulursa, ta-
bil bugünkü yaşam düzeyim sonu-
cuyla iyi gıda alamayacağından bu
hastalıklar vereme gevriir. Bu yüz-
den bir çok arkadaşımız sanator-
yuma gönderilmiştir. Şimdi bu has-
talıklar meslek hastlığı dışında tu-
tulursa, verilmeyen üç günlük öde-
nek gibi, yıllık izin gibi daha önce-
den tanıdığımız bu haklar, doğal
olarak tanınmayacaktır. Üç günlük
hastalıklar için izin verilmiyor."

Cimento işkolunda çalışanların durumunu anlatan Yusuf Gülen şöyle diyor:

"Çimentoda çalışan arkadaşları-
mız genel olarak siyati olsun, ve-
rem olsun, mutlaka meslek hastlığı
olsun isterler; verem ve siyati.
Çünkü bütün gün su ve çamur için-
de çalışan bir işçi romatizmaya tu-

tulmaya mahkumdur. Verem konu-
suna gelince, Numune Hastanesine
tedavi için gönderdiğim bir işçi-
nin midesinden 250 gram çimento
çıkarılmıştır. Bu işçi verem olmaz
mi?"

5

Çalışma Meclisi, Çalışma Bakani olduğu dönemde rastlar. Bu toplantıda işçi kesiminin getirdiği sorunlar ve önerilerden bir bölüm aradan 35 yıl geçtiği halde güncelli-
ğini korumaktadır. İşçi, işveren, bakanlık teşkilcileri ve bi-
lim adamlarının çağrıları olacağrı bu

Meclis'in yararları çok yazılmıştır.
Nedense bazı bakanlar bu danışma kurulunu toplantıya çağrımaya hiç
yanaşmamıştır. Yillardan beri Çal-
ışma Meclisi -deym bağılanırsa-
askıya alınmıştır.

İlk Çalışma Meclisi Nisan 1947'de, Sadi Irmak'ın ilk Çalışma Bakani olduğu dönemde rastlar. Bu toplantıda işçi kesiminin getirdiği sorunlar ve önerilerden bir bölüm aradan 35 yıl geçtiği halde güncelli-
ğini korumaktadır. Bu, üzerinde önemle durulacak bir sosyal yara-

İki yılda kurulabilen sendikalardan dış toplantılar katılacak aday
seçmeyecek olan işçi sendikaları:

- 1- Ankara Fırıncılar Sendikası (26)
- 2- Keçiborlu Kükkürt Havzası Maden İşçileri Sendikası (124)
- 3- Antalya Gümruk Tahmil Tahliye Hamalları Sendikası (56)
- 4- Antalya Fırıncılar Sendikası (9)
- 5- Muğla Günlükçüler Derneği (118)
- 6- Balıkesir Otomobilciler, Şoförler ve İşçileri Derneği (216)
- 7- Bursa Pişirci ve Hamurkarları Sendikası (122)
- 8- Bursa Tütün İşçileri Sendikası (686)
- 9- Bursa İpekli Sanayii İşçileri Sendikası (469)
- 10- Tekirdağ Sarap Fabrikası İşçileri Sendikası (86)
- 11- Tekirdağ Tahmil Tahliye İşçileri Sendikası (63)
- 12- Uşak Mensucat İşçileri Sendikası (126)
- 13- Eskişehir Şeker Sanayii İşçileri Sendikası (230)
- 14- Eskişehir Ekmek ve Simitçi Fırın İşçileri Sendikası (92)
- 15- İstanbul Halk Kömürlerini Yükleme ve Boşaltma İşçileri Sendikası (105)
- 16- İstanbul Liman ve Kara Kömürlerini Yükleme ve Boşaltma İşçileri Sendikası (89)
- 17- Cibali Tekel Kutu Fabrikası İşçileri Sendikası (648)
- 18- İstanbul Bira Fabrikası İşçileri Sendikası (350)
- 19- İstanbul Likör ve Kanyak İşçileri Sendikası (96)
- 20- Tekel İstanbul Yaprak Tütün Bakım ve İşleme İşçileri Sendikası (1843)
- 21- İstanbul Gıda Sanayii İşçileri Sendikası (517)
- 22- Paşabahçe İsparto Fabrikası İşçileri Sendikası (809)
- 23- İstanbul Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası -Eyüp- (1361)
- 24- Cibali Tütün ve Sigara Sanayii İşçileri Sendikası (950)
- 25- Bakırköy Mensucat İşçileri Sendikası (470)
- 26- Beykoz Deri ve Kundura İşçileri Sendikası (918)
- 27- İstanbul Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası (778)
- 28- İstanbul Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası (725)
- 29- Beyoğlu Mensucat İşçileri Sendikası (375)
- 30- Yunus Çimento Fabrikası Memur ve Müstahdemleri Yardım Derneği (280)
- 31- Fatih - Eminönü Mensucat İşçileri Sendikası (615)
- 32- Haliç Bölgesi Mensucat İşçileri Sendikası (1450)
- 33- İstanbul Garsonlar Sendikası (298)
- 34- İnşaat Kalfa ve Ustalarını Koruma Derneği (23)
- 35- İstanbul Tütün İşçileri Sendikası (211)
- 36- İstanbul Makine ve Teknik İşçileri Sendikası (138)
- 37- İstanbul Liman ve Dokları Gemi Sanayii İşçileri Sendikası (860)
- 38- Basın ve Yayın İşçileri Sendikası (13)
- 39- İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası (23)
- 40- İzmir Garsonlar Sendikası (248)
- 41- İzmir Fırın İşçileri Sendikası (186)
- 42- Konya Ereğli Garsonlar Sendikası (40)
- 43- Samsun Hamallar Sendikası (100)
- 44- Sümerbank Adana Mensucat Fabrikaları İplik Dokuma İşçileri Sendikası (70)
- 45- Adana İnşaat İşçileri Sendikası (122)

Not: Dış toplantılar katılacak işveren ve işçi temsilcilerinin seçimi ile ilgili Genelge'nin
ilki 28.4.1948 tarihini taşıyordu. Bu yönetmelik kısa süre sonra değiştirildi. 9.4.
1949 günü Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın 219 sayılı Genelgesi geçerli oldu.

Ayrıca İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, üyesi 17 sendika adına birer delege
seçecektir, sendikalar kendi delegelerini seçmeyecekti.

dir. Örneğin hâlâ "fazla mesai" denilen bir artı çalışma düzeni geçerlidir. Oysa 1940 İkinci Dünya Savaşı yıllarında, günün koşullarına göre yerinde alınmış bir karardır Milli Korunma Yasası ve onun 19. maddesi.. Bu 19. maddeye göre Bakanlar Kurulu 25 sayılı Kararnamesiyle günde sekiz saat artı üç saat çalışmasını zorunlu kılmıştı. O günlerin anı tazeligi korurken işçi temsilcilerinden Mustafa Dörtçelik, Çahşma Meclisi'nde şöyle diyordu:

"1940 yılından beri uygulanan bu düzen savaşlarının zorunlukları ve işçi kitesinin az ücretle çalıştırılması göz önünde tutulacak olursa işçinin aldığı kalorının çok az olduğu ve bu yüzden bir çok hastalıkların özellikle işçi zümresini kemiren veremin çok miktarda çıktıgı ortadadır. Bu durumun az gıda ile çok çalışmadan ileri geldiği anlaşmaktadır. İşçi zümresi şimdi o hale gelmiştir ki, ya çok çalışmakla harcadığı enerjiye karşılık çok iyi gıda almak ve temiz havada gezmek, veya normal gıda almakla günde sekiz saat ve hafta tatilinden yarlanmak durumuna düşmelidir. Aksi halde ulusal sanayimizin kalkınmasına engel olacak ve işçilerimizde artmaka bulunan hastalıklar önemli sayıala varacaktır. Bu nedenle hem işçi zümresi, hem de memleket zarar görecektir."

İzmir'den pamuklu dokuma işvereni olarak toplantıya katılan Hakkı Avunduk ise ilginç öneriler ve saptamalar yapmıştır Çalışma Meclisi'nde. Birkaç örnek aktaralım:

"Bize işveren, işalan diye bir şey yoktur. Aramızda çalışma birliğini kurmak gibi ulvi ve müsterek bir davamız vardır. İnsanlar buna wasıl olacağınız. Elbirliğiyle buna çalışacağız.

"Tabikatta, viddansız işveren müesseseler görülmektedir. İşverenin viddanla hareket etmesi şarttır. İşçi ile olan ihtilaf ekseriyetle tek taraflı halledilmek istenmektedir.

"İşçilerimiz arasında malul birisi vardı, bir kolu yok, kazanç vergisi veriyormuş, uğraştık, hakkını temin ettik.

"Parmaklarını kaybetmiş kızlar var, bunlara kazanç vergisi tarh ediliyor.

"Sermayesiz çalışan ihtiyaçlar var. Bunların da kazanç vergisi vermemesi lazımdır. Fakat bunların elerinden tutan yok.

"Ekiplerimiz hem gündüz hem gece 11'er saat çalışıyorlar. Fakat kadın ve kız çocukların bünyesi müsaat olmamakla birlikte kanun

koyucu bunların gece mesaisi yapmasına müsaade ediyor. Bu sebeple bunlar da gece çalıştırılıyor ve gece karanlığında, sabah dörtte işleri bitince ortada kalıyorlar. Bunlar ya gece çalıştırılmamalı, veya bunlara bir yer temin edilmelidir. Sabahın yedisine kadar çalışan kadını barındıracak, yatıracak bir yerimiz yoktur.

"Gece çocuk ve kızlara gelince, bunlar aslında değiştirilmiş nüfus tezkereleriyle geliyorlar ve biz de yaşımıza görüp işe alıyoruz. Bir de

bunları gece mesaisine tâbi tutunca, yerimiz de olmadığına göre, işin sonunda ortada kalıyorlar. Binaen-aleyh bunlara gece mesaisi yaptırılmamalıdır veya hiç değilse müsse-selerde veya yakınında bunlara bir yer temin edelim. Çünkü işinin sonunda fabrikayı terke mecburdur. Bu sebeple de yeri olmayınca da yağmur ve soğukta, dışarda ve açıkta kalmaktadırlar."

1980'li yıllarda 1940'lardan bu koşullarla gelindi.

DOST KİTABEVİ YAYINLARI

MERKEZ ŞUBEMİZ; TÜM ÇESİTLERİ, KREDİLİ SATIŞ SERVİSİ, KİTAP ve EĞİTİCİ OYUNCAKLARIN BULUNDUĞU ÇOCUK REYONU, ZENGİN SANAT YAYINLARI BÖLÜMÜ, KLASİK BATI MÜZİĞİ, FOLK ve CAZ TÜRÜ KASET ve PLAKLARIN BULUNDUĞU MÜZİK BÖLÜMÜ İLE, KIZILAY, KONUR SOKAK No. 4'Tİ (T.M.M.O.B. GİRİŞ KATINDA) AÇILMIŞ BULUNMAKTADIR.

- NOT: ★ SANAT GALERİMİZ PEK YAKINDA ALT KAT SALONUMUZDA HİZMETE GİRECEKTİR.
★ YENİŞEHİR, ZAFER ÇARŞISI, No. 13'TE BULUNAN ŞUBEMİZ HİZMETE DEVAM ETMEKTEDİR.

YENİ YAYINI ARIMIZ
BİZANS TOPLUMSAL ve
SIYASAL DÜSÜNÜŞÜ
Ernest BARKER - Cev. Mete TUNCAY

PSİKANALİZİN BUNALIMI

Ericin FROMM - Cev. Bedirhan ÜSTÜM - Cengiz GÜLEÇ

ESTETİZE EDİLMİŞ
YAŞAM

Walter BENJAMIN - Cev. Ünsal OSKAY

Zafer Çarşısı No: 13 Yenişehir ANKARA

«RESİMLİ OSMANLI TARİHİ»

Ayşegül YÜKSEL

ANKARA Sanat Tiyatrosu yirminci yaşına yeni bir yerli oyuna, Turgut Özakman'ın "Resimli Osmanlı Tarihi" ile girdi. Çevre düzenini Yücel Tanyeri'nin, dans düzenini Mehmet Akan'ın, müziğini Turgay Erdener'in gerçekleştirdiği oyunun başlıca kişilerini Erhan Savaşçı, Altan Erkekli, Seval Yurdakul, Metin Coşkun, Mümtaz Sevinç, Teoman Özer yorumluyor.

Oyun yazarı olarak etkinliğini 1950'lerden bu yana sürdürmekte

ler bağlamında değerlendirildiği güldürülerde denediği görülüyor. "Sarıpmar 1914" (1968-69 AST, 1980 DT) ve "Fehim Paşa Konağı" (1981-82 AHT, Altan Erbulak-Metin Serrezli Tiyatrosu) oyunlarıyla bu yeni biçimde büyük başarıya ulaşan Özakman, güldürme yoluyla düşündürme doğrultusunda geliştirdiği yazar kişi ustalığını "Resimli Osmanlı Tarihi" ile pekiştiriyor.

"Resimli Osmanlı Tarihi"nin de vinimsel temelini -aynı biçimdeki öteki iki oyunda da olduğu gibi- tarihsel gerçekin, fantazi ürünü bir durum bağlamında irdelenmesiyle kolların eleştirel ve alaycı bakış açısı oluşturuyor. Bu oyunda tarihsel gerçek, toplumsal-politik geçmişimizin iki önemli aşaması noktasında yansıtılmış: Oyun, 1960 Nisan'ındaki öğrenci olaylarıyla kızışıp 27 Mayıs'a ulaşan politik sürecin 26 Mayıs 1960 aşamasında başlıyor; medrese öğrencilerinin ayaklandığı Abdülaziz'in devrilip yerine önce 5. Murat'ın, sonra da Abdülhamid'in getirilmesiyle Birinci Meşrutiyet'in gerçekleştirildiği 1876 yılının olay öncesi ve sonrası zaman noktalarında

sürüp, 27 Mayıs 1970 sabahı noktalanıyor. Oyunda 1982 yılından bir gözlemci (Aslan) var. Böylece seyirci tarihsel gerçeğe beş ayrı algılama düzleminde kotaşılmış bir uzak bakış açısından yorumlanır; önce kendi yaşadığı zaman dilimi içindeki algılaması var; sonra, aynı zaman diliminden gelmesine karşın, bakış açısı seyircininkine hiç de benzeyen Aslan'ın algılama düzlemi; oyunun baş kişi Vakıf Bey'in algılaması ise 1960 ve 1876 yılında iki ayrı düzlemede sürüyor; en sonda ise 1876'nın tarihsel kişilerinin algılama düzlemi bulunuyor.

Oyunda yansıtın temel olay, 1876'da gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsal düzen değişikliği. 1876'nın insanların sahnelediği olayı (birinci gerçeklik katmanı) 1960'ların küçük memuru, öğrenci eylemlerine katılan oglundan, cadaloz karısından, ülkenin "ahval"inden dertli Vakıf Bey gözlemliyor ve değerlendirmektedir (ikinci gerçeklik katmanı). 1876 ve 1960 olaylarının gözlemcisi ise, dünya görüşü futbol tutkuluğu, arabesk müzik beğeni, fotoroman-yerli sinema kültürü doğrultusunda belirlenmiş, 1982'den Aslan (üçüncü gerçeklik katmanı). Seyirci ise içe geçmiş, üstüste bindirilmiş beş algılama düzlemi ve üç gerçeklik katmanında olan biteni eşzamanlı olarak değerlendiriyor (dördüncü gerçeklik katmanı) ve bol bol güliyor.

Neye, neden güliyor seyirci? "Resimli Osmanlı Tarihi"nin övülesi ve eleştirileri yanları bu sorunun yanıtını bağlamında değerlendirilebilir. sahnelemiştir.

Oyunda hareketi ateşleyen öğe, Vakıf Bey'in "Resimli Osmanlı Tarihi" adlı kitapta okuduğu 1876 yılına ilişkin olaylarla, içinde yaşadığı 1960 Mayıs'ının olayları arasında kurduğu koşutluk. Bu önemli saptamayı yaparak Amerika'yı bir kez daha keşfetmiş olan Vakıf Bey'in taşın coşkusuna karşı ve oglundan gelen aşağılayıcı tepkiyle oyunda guldürü ortamı yaratıyor. Guldürüye bu biçimde girilmesi, Vakıf Bey'in oyun boyunca sürdürceği acı-sarılmaz konumu ve oyunun tonunu belirlemekte önemli bir işlev taşımaktadır. Sonra Vakıf Bey'in uykusunda zaman tüneline girip 1960'lara, 1876'lara, 1960'ların kavramlarını, bulgularını, olaylarını, sokak adlarını görmesi ve 1876'nın yeni boyut kazanmıştır. 1876 olaylarının sonrasında bilindiği bir zaman diliminden 1876 olayları önce gelen Vakıf Bey'in, yazılı belge-

Ertan Savaşçı ve Altan Erkekli "Resimli Osmanlı Tarihi"nde

lerde geçmiş bir tarih sürecini tüm çabasıyla değiştirmeye çalışması oyunun temel olay örgüsünü oluşturmaktadır. Vakıf Bey'in bu yöndeki çabası mantık dışındır, bu nedenle de gülünçtür; oyunun temel guldürü özelliği bu oyun kişisinin içinde bulunduğu gelişmeli durumdan kaynaklanır; guldürüne düşündürmeye yönelik işlevi de bu duruma bağlı olarak gerçekleştiriliyor. Baş oyun kişisinin 1876'lara, 1960'ların kavramlarını, bulgularını, olaylarını, sokak adlarını görmesi ve 1876'nın yeni boyut kazanmıştır. 1876 olaylarının sonrasında bilindiği bir zaman diliminden 1876 olayları önce gelen Vakıf Bey'in, yazılı belge-

Oyun "açık biçim" özelliğinin tüm olaklarıyla değerlendirilmiştir; olayların Vakıf Bey'in özel ya da toplumsal yaşamı bağlamında yönlendirilmesi oyun kişi aralarında çekisirler. Tarih bi-

Ertan Savaşçı ile Seval Yurdakul ilgi toplayan "Resimli Osmanlı Tarihi"nin bir sahnesinde.

lincinden yoksunluğunu her fırsatta sergileyen Aslan, yoğun fotoroman-yerli sinema kültürünün birikimiyle, oyunu Vakıf'la karıştırmada olaganüstü koşullarda ateşlenen aşık mutlu sona ulaşması yönünde sürüklmek ister. 1876'nın kişileri ise Vakıf'ı güncel olayların peşinde ve ardından hırpalayıp dururlar. İki arada bir derede kalan baş oyun kişi bir yandan özel yaşamında mutluluğu kovalarken, öte yandan onu bekleyen toplumsal görevi(?) koşar; ancak iki yönde de başarılı olamaz; tarih bildiğini okur, karısına kavuşması gerçekleşmez. Vakıf Bey yukarıdan uyandığında kendisini 27 Mayıs sabahında bular; ne geçmişyi değiştirebilecektir, ne de geleceğidir.

Yazar, oyunun gelişimi içinde yer alan tarihsel kişilerde yansıtılı Özelliğin "tarihin durmadan yenilenmesi" sorununu belirli bir nedensellik çerçevesi içinde yerleştirir. Tarih yenilenmektedir, çünkü insanlığın geçmişteki serüveninden ders almakla çoğu kişi yanaşmaz; insanlığın nedense hep birey olarak başkalarından çok farklı olduğuna, yeryüzünün onsuz yapamayacağına inanmak ister. Bu nedenle de top-

deme gelmektedir. Turgay Erdener müziğiyle, Mehmet Akan dans düzeneyle her iki alanda da yetkin bir çalışma sergiliyor. Ancak, anlamı kendi içinde bütünlenen ustalık bir metne bu çalışmaların renk ve canlılığı dışında ne kattığı belirsiz. Şarkılar oyun metnine yeni bir boyut kazandırmıyor; danslar ise temel işlevi dekor değiştirmek olan ekibe bir de dansçı niteliği katıyor olsa olsa. Güldürü öğelerinin, bir tür anlatıcı görevi yapan Aslan'ın cabalarıyla dans-şarkı ekibine de ulaştırılmasıyla tiyatronun öğretici ve eğlendirici işlevleri arasındaki duyarlı denge daha bir sarsılık gibi oyunda. Şarkı ve dans düzeninin sahnedede daha az zaman alacak, daha çarpıcı bir boyutta yeniden değerlendirilmesi gereklidir.

Ancak, bütün bu eleştiriler "Resimli Osmanlı Tarihi" ile yaratılan tiyatro oyunının çarpıcılığını yadsıma anlamına gelmiyor; çünkü gerek oyun metni, gerekse yapıp tiyatroyu iyi bilen kişilerin titiz ve disiplinli çalışmalarının somut bir örneği olarak ortaya çıkıyor. "Resimli Osmanlı Tarihi", usta işi bir yapıp olarak 1982-83 döneminin Ankara'da sergilenen ilk tur oyunları arasında en parlak çıkış yapanı. Yapımı tüm emeği geçenler içinde övgüden büyük payı oyuncular alıyor. Devlet Tiyatrolarına uzun yıllar emek veren ve geçen yıl emekli edilen Ertan Savaşçı, AST sahnesine bu ilk çıkışında sanat yaşamının en başarılı oyununu veriyor; Vakıf'ı tüm sevimliliği ve umarsızlığı içinde, abartmaya, kahkahaya calmaya, oyunculuk klişelerine yüz vermeksizin, canlı, duRU, incelikli bir guldürü oyunculuğu anlayışıyla dile getiriyor. Vakıf'ın 1960'lardaki karısını epeyce abartılı bir oyunla sergileyen Seval Yurdakul 1876'nın nazlı Osmanlı dilberini yansıtmadada kusursuz. Altan Erkekli, yazının sanırım bilinci olaRak "köüt bir karikatür" olarak çizdiği, zaman zaman da oyunun bütünlüğü içine sindirmekte güçlük çektüğü Aslan'ı, tüm zorluklara karşın başarıyla yorumluyor. Metin Coşkun üç Osmanlı padişahında, Mümtaz Sevinç Mithat Paşa'da, Teoman Özkaraynpede'de belleklerde uzun süre canlı kalacak tipler çiziyor. Yücel Tanyeri'nin çevre düzeni anlamlı, sevimli, esprili.

Ankara Sanat Tiyatrosu'nda izlediğimiz "Resimli Osmanlı Tarihi" başarılı bir yazının, başarılı uygulamacılarla işbirliği içinde kotardığı, usta tiyatroculuk ürünü, izlenmesi gereklidir.

- Gençlik ve Spor Bakanlığı Satranç Danışma Kurulu yeniden oluşturuldu. Kurulda Kahraman Olgaç (başkan), Firuzan Temiz, Ergin Korur, Emrehan Halıcı ve Satranç Federasyonundan bir temsilci bulunuyor.
- Antalya'da Altın Portakal Şenliği

MAÇ:
Beyaz: Suat Atalık
Siyah: Barbulesku
(Romanya)

1)e2-e4, c7-c5; 2)Ag1-f3, e7-e6; 3)d2-d4, c5xd4; 4)Af3xd4, Ab8-c6; 5)Ab1-c3, d7-d6; 6)f2-f4, Ag8-f6; 7)Fc1-e3, Ff8-e7; 8)Vd1-f3, 0-0; 9)0-0-0, Vd8-c7; 10)Ff1-e2, a7-a6, 11)Vf3-g3, Ac6xd4; 12)Fe3xd4, Af6-e8; 13)f4-f5, b7-b5; 14)e4-e5, d6xe5; 15)Fd4xe5, Vc7-a5; 16)Fe2-f3, Ka8-a7; 17)Ff3-c6, Fe7-f6; 18)Fc6 xe8, Ff6xe5; 19)Vg3xe5, Kf8xe8; 20)f5-f6, g7xf6; 21)Ve5xf6, Ka7-d7; 22)Kd1xd7, Fc8xd7; 23)Kh1-d1, Fd7-c6; 24)Vf6-g5+, Sg8-h8; 25)Kd1-d3, Va5-b6; 26)Kd3-g3, Vb6-g1; 27)Ac3-d1, Vg1-d4; 28)c2-c3
TERK

içinde yapılan satranç birinciliği sonuclandı. 50 oyuncunun katıldığı birincilikte ilk dereceleri şu oyuncular aldı:

1. Haşim Müftüoğlu; 2-3-4. Ayhan Hürkuş, Yavuz Kemaloğlu, Turan Kemaloğlu

MAÇ:
Beyaz: Kossak
Siyah: Dufresne

1)e2-e4, e7-e5; 2)Ag1-f3, Ab8-c6; 3)Ff1-c4, Ff8-c5; 4)b2-b4, Fc5xb4; 5)c2-c3, Fb4-a5; 6)0-0, Ag8-f6; 7)d2-d4, 0-0; 8)d4xe5, Af6x e4; 9)Fc4-d5, Ae4xc3; 10)Ab1xc3, Fa5xc3; 11)Af3-g5, Ac6xe5; 12)Vd1-h5, h7-h6; 13)f2-f4, Fc3xa1; 14)f4xe5, Vd8-e7; 15)Ag5xf7, Ve7-c5+; 16)Sg1-h1, Vc5x d5; 17)Af7xh6+, Sg8-h8; 18)Ah6-f5+, Sh8-g8; 19)Af5-e7+, MAT

ÇÖZÜMLER

No: 62
Beraberlik
(K.A.Kubbel, 1911)

1)e6-e7, Kh2-h5; 2)e7-e8 (F!), Kh5xd5+; 3)Fe7-b5+, beraberlik

No: 63
Kazanç
(F.Apschenek, 1933)

1)Ke3-e1, b2-b1(V); 2)Ke1 xb1, Fa2xb1, 3)e6-e7, a3 a2; 4)Fc5-e3+, g7-g5; 5)Fe3-d4 beyaz kazanır. (eğer 5)..., Fb1-g6; 6)Fd4g7+, Mat)

No: 64
İki Hamlede Mat
(V.Eaton, 1936)

1)Kf3-b3 (tehdit Kg3-e3++)
A.1)..., Kb4-f4; 2)Kb3-b5+, B.1)..., Şe5-f4; 2)Kg3-c3+;
C.1)..., Ag2-f4; 2)Ag1-f3+;
D.1)..., f5-f4; 2)Kg3xg5+.

No: 65
Üç Hamlede Mat
(J. Buchwald, 1948)

1)Ac5-e4; A.1)..., Ae2-c3;
2)Ae4-g3...; B.1)..., Ae2-g3;
2)Ae4-c3...; C.1)..., Ae2-c1;
2)Kd3-d2...; D.1)..., Ae2-g1;
2)Kf3 - f2...

ANALİZ

(Chatard, 1906)
Beyazlar e2 karesini körümük durumunda

No: 68 İKİ HAMLEDE MAT
(W. Meredith, 1873)

No: 69 ÜÇ HAMLEDE MAT
(S. Loyd, 1858)

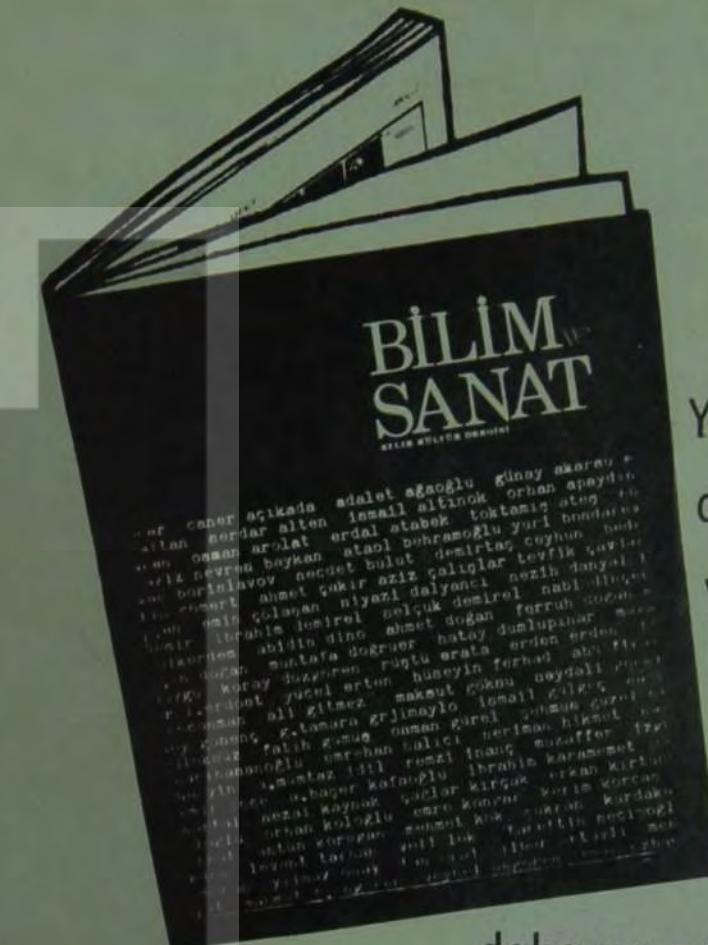
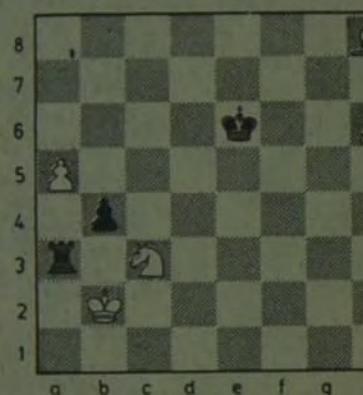

PROBLEM-ETÜD

No 66 BERABERLİK
(E. Holm, 1917)

No 67 KAZANÇ
(A. Havasi, 1923)

Yeni yılda en iyi
dostluk armağanı
yıllık Bilim ve Sanat
aboneliğidir.

Derginizi piyasadan
daha erken ve
daha ucuz fiyatla edinmek için
abone olunuz, dostlarınızı abone yapınız.*

2. cilt (13-24. sayılar) ve diziniyle birlikte
2. cilt kapağı aralık ayı sonunda çıkıyor

BİLİM ve SANAT kitabılığınızın
değeri

* Abone: Altı aylık 500,
yıllık 1000 liradır.

2 YILDIR YÜZBİNLERCE GENÇ
ÜNİVERSİTE SINAVINA

**Sınav
Doğru**

ILE HAZIRLANDI

Sınav Doğru

TÜSTAV

SİNAVA
DOĞRU'ya

abone olursanız
tasarruf edersiniz.

“Türkocağı cad.

39-41 Çağaloğlu

İSTANBUL”

P.K. 246

adresine

1.650 TL gönderin

SİNAVA DOĞRU'nun 26
sayısı her hafta
adresinize gelsin.

ÇIKTI